

‘Poor Little Belgium’

De juridische verwerking van de Duitse oorlogsmisdaden in België na de Eerste Wereldoorlog (1919-1925)

Eduard Clappaert

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de Geschiedenis

Promotor prof. dr. Martin Kohlrausch

Academiejaar 2014-2015

267.738 tekens

INHOUD

VOORWOORD	IV
INLEIDING	1
DEEL I: VERSAILLES EN DE STRAFARTIKELEN	5
1. Vergelding in Versailles	5
<i>De Commission on the Responsibility: het toneel van een Euro-Amerikaans conflict</i>	5
<i>Het rapport van de Commission on the Responsibility</i>	12
<i>Discussie in de Raad van Vier en het Amerikaanse compromis</i>	13
<i>Duits protest en overgave in Versailles</i>	15
2. De Keizerskwestie	17
<i>Proloog: de Kaiser in ballingschap, de eerste Britse oproep tot bestraffing en het vredescongres (bis)</i>	17
<i>Geallieerde dreigementen en het Nederlandse verweer</i>	19
<i>Het einde van de Keizerscrisis</i>	23
3. De uitlevering van Duitse beklaagden	25
<i>De samenstelling van de geallieerde beklaagdenlijsten</i>	25
<i>Duits verzet tegen de uitleveringseisen</i>	27
<i>Barsten in de Entente</i>	31
<i>Het Brits-Duitse compromis</i>	34
DEEL II: DE NAOORLOGSE PROCESSEN	36
1. De lange weg naar Leipzig	36
<i>Internationale reacties op de geallieerde concessie</i>	37
<i>De selectie van de rechtszaken</i>	38
<i>De laatste Belgische arrestaties in bezet gebied</i>	41
<i>Verdere vertragingen en het geallieerde ultimatum</i>	42
2. De processen van Leipzig: mijlpaal of parodie van justitie?	46
<i>De eerste Britse ‘testcases’</i>	47
<i>‘Het schandaal van Leipzig’: de Belgische zaak Max Ramdohr</i>	48
<i>De Franse zaak Stenger en Crusius</i>	56
<i>Het sluitstuk: de zaak ‘Llandoverly Castle’</i>	60
3. Desillusie na Leipzig	62
<i>Belgisch protest in Berlijn</i>	62

<i>De Entente valt uiteen</i>	64
<i>Het Franse dreigement</i>	68
<i>Het laatste geallieerde compromis</i>	71
4. De nasleep: Franse en Belgische processen bij verstek	73
BESLUIT	81
BIBLIOGRAFIE	84
<i>I. Bronnen</i>	84
Onuitgegeven bronnen	84
Uitgegeven bronnen	84
Gedrukte bronnen	85
<i>II. Werken</i>	86
<i>III. Multimedia</i>	88
BIJLAGEN	89

VOORWOORD

Na het geestdriftig doorploegen van pakken archiefmateriaal en een stapel literatuur, het zorgvuldig analyseren van hopen informatie en het naarstig neertypen van mijn merkwaardige ontdekkingen, kan ik u met enige trots het resultaat voorstellen van mijn masteropleiding Geschiedenis. Hoewel ik begrijp dat u vol ongeduld staat te trappelen om deze pagina om te slaan en verder te lezen, zou ik dit voorwoord graag gebruiken om een aantal mensen te bedanken zonder wie het schrijven van deze masterproef onmogelijk, of op zijn minst heel wat minder aangenaam zou zijn geweest. Graag wil ik mijn promotor, professor Martin Kohlrausch, bedanken voor zijn nuttig advies en vooral om mij het boeiende onderzoeksonderwerp van deze thesis aan te raden. Ook wens ik het personeel van het Archief Buitenlandse Zaken in Brussel te bedanken om mij te helpen in mijn zoektocht naar het nodige bronnenmateriaal. Verder wil ik mijn oom Stefaan Vandebussche bedanken om mij te voorzien in een stukje onmisbare literatuur. Ook wens ik Martin Verbuere, en in het bijzonder, Fien Vercouter te bedanken voor het geduldig nalezen en corrigeren van deze thesis. Tot slot en bovenal wil ik mijn ouders bedanken om mij alle kansen te hebben gegeven om te studeren en mij de voorbije vier jaar steeds te hebben gesteund. En u, beste lezer, wens ik veel plezier bij het lezen van deze paper.

INLEIDING

“Stipt om 8u barstte er een geweldige fusillade los. [...] Het was een waanzinnig tumult. In de Blijde Inkomststraat, vanaf de Tiensepoort naar de Maria-Theresiastraat, rammelden de schoten onophoudelijk. De kogels die op de huizen waren gericht werden afgeplat tegen de muren of vlogen door de luiken en de deuren. Sommige mensen die rustig hun maaltijden aan het nemen waren vielen gewond neer. Een vrouw, die door haar man naar de kelder werd gedragen, denkende dat het om een geallieerd bombardement ging, stierf onmiddellijk...”¹

De avond van 25 augustus 1914 viel Leuven in handen van het oprukkende Duitse leger. Daarbij kwamen 248 Belgische burgers om het leven door willekeurig Duits geweervuur en doelbewuste executies. De universiteitsbibliotheek met haar honderden middeleeuwse manuscripten en incunabelen van onschatbare waarde werd platgebrand. Ook de Sint-Pieterskerk en meer dan 2000 andere huizen werden systematisch in brand gestoken of met de grond gelijk gemaakt. De wereld reageerde geschokt en Leuven groeide al snel uit tot hét symbool van de Duitse barbaarsheid tijdens de oorlog.² Maar Leuven was slechts één van de vele Belgische steden en dorpen die tijdens de Duitse invasie in augustus 1914 te lijden hadden onder de Duitse terreur. Sinds de inval op 4 augustus executeerden Duitse troepen stelselmatig Belgische burgers en richtten ze vernietigingen aan in honderden dorpen en steden, als represaille voor vermeende aanvallen van Belgische franc-tireurs en uit frustratie voor de afgeremde opmars richting Frankrijk. Tijdens de eerste maanden van de oorlog kwamen zo’n 6000 Belgische burgers om het leven en werden zo’n 25000 huizen en andere gebouwen in 837 dorpen en steden vernietigd. Anderhalf miljoen Belgen sloeg op de vlucht voor het geweld.³ Maar ook tijdens de Duitse bezetting ging ‘poor little Belgium’ gebukt onder een bikkelhard repressief regime, waarbij verzet genadeloos de kop werd ingedrukt.⁴ Recent onderzoek toonde aan dat naar schatting 160.000 tot 180.000 Belgen tijdens de oorlog naar Duitsland werden gedeporteerd als dwangarbeiders.⁵

Als een gevolg van de internationale verontwaardiging over ‘the rape of Belgium’ gingen er reeds vanaf het begin van de Eerste Wereldoorlog stemmen op in de geallieerde landen om Duitse oorlogsmisdadigers, in het bijzonder Kaiser Wilhelm II, na de oorlog te berechten voor een internationaal tribunaal. Vanuit juridisch oogpunt was dat zeker mogelijk, want de Duitse troepen hadden zich in België overduidelijk schuldig gemaakt aan oorlogsmisdaden. De executies, plunderingen en brandstichtingen aangericht tijdens de invasie en de deportatie van Belgische burgers de daaropvolgende maanden waren immers duidelijke inbreuken op het Landoorlogreglement dat in 1907 in Den Haag was geratificeerd. Die conventie verbood onder meer het doden van burgers, plunderingen en

¹ J. LIPKES, *Rehearsals: the German Army in Belgium*, 419. Getuigenis over de Duitse inval van 25 augustus door René Chambry, inwoner van Leuven.

² J. LIPKES, *Rehearsals: the German Army in Belgium*, 401-403.

³ *Ibid.*, 13.

⁴ S. DE SCHAEPDRIJVER, *De Groote Oorlog*, 111-148.

⁵ M. TORFS, *Belgische dwangarbeid tijdens WO1 zwaar onderschat* (<http://dereductie.be/>).

het bombarderen van onverdedigde steden en dorpen. Bovendien was de Duitse invasie een inbreuk op het Verdrag van Londen van 1839, dat de Belgische neutraliteit waarborgde, en op de Derde Haagse Conventie van 1907, die het openen van vijandelijkheden zonder oorlogsverklaring verbood.⁶

In deze thesis wil ik onderzoeken welke pogingen de geallieerden – en in de eerste plaats de Belgen – na de Eerste Wereldoorlog hebben ondernomen om de Duitse oorlogsmisdadigers, waaronder de Duitse Kaiser juridisch te vervolgen en te berechten. Hoewel ik uiteraard veel aandacht schenk aan de internationale gebeurtenissen en de rol van de geallieerde grootmachten, probeer ik zo duidelijk mogelijk aan te tonen wat de houding van de Belgische regering en publieke opinie was ten aanzien van de bestraffing van Duitse oorlogsmisdadigers. Dat tracht ik in sterke mate te doen door de kwestie te benaderen vanuit het standpunt van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken, de Belgische ambassadeurs en vertegenwoordigers in Parijs, Londen en Berlijn en de Belgische pers. Het belangrijkste opzet van deze thesis is om een duidelijke vergelijking te maken tussen het Belgisch standpunt en dat van haar geallieerde bondgenoten. Daarbij wil ik nagaan welke invloed Frankrijk en Groot-Brittannië hadden op de houding van de Belgische regering en wat de impact was van de Belgische beslissingen op hun diplomatieke relaties met Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland na de oorlog. Daarmee hoop ik licht te werpen op wat ik beschouw als een fascinerend, maar vergeten hoofdstuk uit de recente Belgische geschiedenis.

In het verleden is reeds diepgaand historisch onderzoek gevoerd naar de juridische verwerking van Duitse oorlogsmisdaden tijdens en na de Eerste Wereldoorlog, onder meer door de Amerikaanse historicus James F. Willis. Zijn werk *Prologue to Nuremberg* uit 1982 is in mijn ogen het standaardwerk over het thema en was van enorme waarde bij het schrijven van deze thesis. In *Prologue to Nuremberg* toont Willis aan dat het proces van Neurenberg na de Tweede Wereldoorlog in sterke mate was beïnvloed door de minder succesvolle geallieerde pogingen om Duitse oorlogsmisdadigers te bestraffen na 1918. Willis baseerde zich voor zijn onderzoek op Britse, Franse, Amerikaanse, Duitse en Nederlandse bronnen, maar schenkt opvallend weinig aandacht aan de rol van de kleinere landen, waaronder België.⁷ Ook andere werken over het thema, waaronder *German Atrocities 1914, a History of Denial* van John Horne en Alan Kramer, blijken vooral gefocust te zijn op de rol van de grootmachten.⁸

Toch moet worden opgemerkt dat er de voorbije jaren een positieve kentering merkbaar is in het historisch onderzoek. Zo werken onderzoekers van de Universit  Libre de Bruxelles (ULB) binnen het kader van een project “BRAIN” aan de digitalisering van Belgische procesarchieven, onder meer van de processen in absentia tegen Duitse

⁶ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914: a History of Denial*, 444-445; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België: het verzwegen verhaal over de Eerste Wereldoorlog*, 18-19.

⁷ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg: the politics and diplomacy of punishing war criminals of the First World War*.

⁸ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914: a History of Denial*, 2001.

oorlogsmisdadigers in de jaren 1920.⁹ Daarnaast verscheen in 2014 een Engelse vertaling van Gerd Hankels *The Leipzig Trials*, het belangrijkste en meest uitgebreide werk over de gelijknamige strafprocessen die na de oorlog plaatsvonden voor het Duitse Hooggerechtshof. Hankel behandelt daarin onder meer in detail de enige Belgische zaak die in Leipzig is voorgekomen. Voorts toont die recente vertaling aan dat er vandaag een toenemende interesse is voor de verwerking van de Duitse oorlogsmisdaden na de Eerste Wereldoorlog. Aan de hand van deze thesis wil ik dan ook inpikken op die positieve evolutie in de historiografie en hoop ik een aanvulling te kunnen bieden op de bestaande literatuur.

Het eerste deel van deze thesis gaat hoofdzakelijk over de moeizame onderhandelingen tijdens het vredescongres in Parijs in 1919 en de manier waarop de geallieerden het daaropvolgende jaar hebben geprobeerd – en gefaald – om de beslissingen die in Versailles zijn vastgelegd in de praktijk uit te voeren. Hoewel België ondanks haar grote slachtofferschap slechts een beperkte rol heeft gespeeld in de naoorlogse vredesonderhandelingen, is het van groot belang om te verklaren hoe de geallieerde grootmachten tot de zogenaamde strafartikelen van het verdrag van Versailles zijn gekomen. De beslissingen van de ‘*Big Four*’ (de leiders van de VS, Groot-Brittannië, Frankrijk en Italië) hadden immers een enorme impact op de naoorlogse situatie in heel West-Europa. Uiteraard tracht ik om zoveel mogelijk de Belgische inbreng in Parijs te belichten. Daarnaast werp ik licht op de arrestaties en berechting van Duitsers op bezet grondgebied door de Belgen kort na de wapenstilstand. Na een analyse van de vredesonderhandelingen ga ik dieper in op twee problematische bepalingen van het verdrag van Versailles: de uitlevering van keizer Wilhelm II door Nederland en de uitlevering en berechting van Duitse beklagden. Daarbij analyseer ik hoe de geallieerden hebben geprobeerd om beide bepalingen af te dwingen en waarom ze daar uiteindelijk niet zijn in geslaagd.

Het tweede deel van deze thesis is gewijd aan de effectieve naoorlogse processen tegen Duitse oorlogsmisdadigers. In het eerste hoofdstuk ga ik na wat de internationale reacties waren op de beslissing om Duitse processen in Leipzig te houden en hoe de geallieerden zich daarop hebben voorbereid. De focus komt daarbij vooral te liggen op de manier waarop de Belgen tot de selectie van hun rechtszaken zijn gekomen en hoe dat hen onder meer in conflict bracht met de Britten. Daarnaast bespreek ik kort de laatste Belgische arrestaties op bezet grondgebied. Hoofdstuk twee behandelt de effectieve processen voor het Duitse Reichsgericht in Leipzig in 1921. Daarbij komen zowel de Britse als Franse rechtszaken kort aan bod, maar de meeste aandacht gaat uiteraard naar de zaak die door België werd ingediend. Ik geef daarbij zowel een voorgeschiedenis als een vrij gedetailleerd verloop van dat proces. De focus ligt vooral op de reacties op het proces in de Belgische publieke opinie en politiek. Het derde hoofdstuk handelt over de nasleep van de processen in Leipzig en welke impact die hadden op de verdere stappen in de

⁹ Belgian Research Action through Interdisciplinary Networks (BRAIN-be) (<https://www.ulb.ac.be/recherche/presentation/fr-brainbe.html>).

berechting van oorlogsmisdadigers. In het laatste hoofdstuk van deze thesis behandel ik tenslotte de manier waarop België na 1922 haar eigen weg ging in de juridische verwerking van de Duitse oorlogsmisdaden, namelijk door Duitsers bij verstek te veroordelen voor provinciale krijgsraden. Daarbij focus ik vooral op de impact die die processen hadden op de Belgisch-Duitse diplomatieke relaties en hoe die rechtszaken in het kader van het Verdrag van Locarno in oktober 1925 tot een einde zijn gekomen.

DEEL I: VERSAILLES EN DE STRAFARTIKELEN

1. Vergelding in Versailles

Toen de geallieerde mogendheden op 17 januari 1919 de agenda van de vredesconferentie in Parijs voorbereidden, zorgden de Britse Prime Minister Lloyd George en de Franse premier Clemenceau ervoor dat de bestraffing van oorlogsmisdaden als eerste punt op de agenda kwam te staan.¹⁰ De Belgische regering hoopte een prominente rol te kunnen spelen in die onderhandelingen. In België waren immers proportioneel de meeste burgerslachtoffers gevallen en het was de schending van haar neutraliteit die de aanleiding had gevormd voor de oorlog aan het westelijk front. De Belgen gingen er dan ook van uit dat de geallieerde grootmachten hun belangen zouden erkennen en dat ze evenzeer gerechtigheid wilden zien geschieden. Toen het vredescongres op 18 januari van start ging, bleek echter dat België slechts twee zetels toegewezen had gekregen, terwijl Brazilië, een land dat pas eind oktober 1917 de oorlog had verklaard aan Duitsland en geen aanzienlijke verliezen had geleden, drie zetels kreeg.¹¹ Na protest van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Paul Hymans kregen de Belgen hun gelijk, maar de minister had door zijn optreden een slechte indruk gemaakt ten aanzien van de Franse premier. Clemenceau beschouwde Frankrijk als het voornaamste slachtoffer van de Duitse agressie en zag België slechts als een Franse satellietstaat. Toch zou de Franse premier in hoofdzaak de Belgische claims steunen, zolang die strookten met de Franse belangen. Zo was het Clemenceau die tijdens de plenaire openingszitting van de vredesconferentie als eerste aandrong op de bestraffing van Duitse oorlogsmisdadigers.¹²

De Commission on the Responsibility: het toneel van een Euro-Amerikaans conflict

Op 25 januari 1919 besloten de geallieerden in Parijs om een speciale commissie op te richten om onderzoek te voeren naar zowel de Duitse verantwoordelijkheid voor het uitbreken van de oorlog, als naar Duitse inbreuken tegen de oorlogswetten en -gebruiken.¹³ De *Commission on the Responsibility of the Authors of the War and Enforcement of Penalties* stond onder leiding van de Amerikaanse Secretary of State, Robert Lansing en bestond uit vijftien gerenommeerde internationale juristen. Twee voor elk van de grootmachten (Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië, Japan en de VS) en één voor elk van de kleinere landen, waaronder België. De Belgische regering, die hoopte een toonaangevende rol te kunnen spelen in de bestraffing van Duitse oorlogsmisdaden, selecteerde de jurist en diplomaat Edouard Rolin-Jaequemyns als afgevaardigde om de Belgische belangen in Parijs te verdedigen. Rolin-Jaequemyns was tijdens de eerste vredesconferentie van Den Haag in 1899 rapporteur geweest voor de Commissie over

¹⁰ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 68.

¹¹ P. HYMANS, *Mémoires*, deel 1, 309.

¹² L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 247-248.

¹³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Commission des responsabilités des auteurs de la guerre et sanctions (29 maart 1919), CL.B.324 I

oorlogswetten- en gebruiken.¹⁴ In Parijs en Londen zou hij de daaropvolgende maanden als secretaris-generaal en gevolmachtigd minister een vooraanstaande rol spelen in de onderhandelingen over de vervolging van Duitse oorlogsmisdadigers.

Vertegenwoordigers op een bijeenkomst van de Commission on the Responsibility. Vooraan rechts de Belgische afgevaardigde Edouard Rolin-Jaquemyns.¹⁵

Van 3 februari tot midden maart 1919 vergaderde de 'Commission of the Fifteen' achter gesloten deuren, maar al tijdens de eerste vergaderingen werd er een kloof merkbaar tussen de Europeanen en de Amerikanen. De Britten toonden zich de grootste voorstander van een snelle bestraffing van oorlogsmisdaden. Op de eerste vergadering van de commissie stelde de Britse Attorney General, Sir Gordon Hewart, voor om een clause toe te voegen aan het hernieuwde wapenstilstandsverdrag, waarin de onmiddellijke uitlevering van oorlogsmisdadigers werd afgedwongen van Duitsland. De Franse vertegenwoordiger, Fernand Larnaude, kon zich wel vinden in dat idee, maar de Amerikaanse voorzitter Lansing negeerde het Britse voorstel. Lansing was een uitgesproken tegenstander van internationale berechtiging van oorlogsmisdaden. Hij geloofde dat het toezicht op de oorlogswetten moest worden overgelaten aan de nationale militaire autoriteiten. Bovendien vreesde hij dat provocatie Duitsland in de armen van het bolsjewisme zou drijven. Tijdens de tweede bijeenkomst van de commissie bracht de Britse Solicitor General, Ernest Pollock, Hewarts voorstel opnieuw ter sprake. Hij drong aan op een snelle actie, om te voorkomen dat de oorlogsmisdadigers zouden ontsnappen en bezwarende documenten zouden worden vernietigd. Lansing reageerde dat hij de zaak niet aan de orde achtte, aangezien die de bevoegdheid van de commissie oversteeg. Toen Pollock uiteindelijk een stemming afdwong, werd het Britse voorstel bijna unaniem

¹⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 68-69; J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 331-332.

¹⁵ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 94.

goedgekeurd. Enkel Lansing en James Brown Scott, de andere Amerikaanse vertegenwoordiger, stemden tegen.¹⁶

Op 10 februari 1919 werd de motie door de Britse minister van Buitenlandse Zaken Balfour voorgelegd aan de *Council of Ten*, de raad van alle geallieerde leiders. President Wilson verwierp het plan en verklaarde dat de bestraffing van oorlogsmisdadigers niet moeilijker zou zijn na de ondertekening van vredesverdrag was dan ervoor. Diezelfde dag zocht Larnaude de steun in de *Commission on the League of Nations* voor de oprichting van een internationaal strafhof onder auspiciën van de Volkenbond. Het Franse plan zou een revolutie betekenen op vlak van het internationaal recht, maar ging te ver voor de commissie. De Britse Lord Robert Cecil en president Wilson vreesden dat Frankrijk de Volkenbond zou gebruiken om Duitsland te breken en permanent onder de knoet te houden. Dat was inderdaad de bedoeling van bepaalde revanchistische Franse politici, maar de Britse en Amerikaanse vrees overschaduwde de reële voordelen van de Franse plannen voor internationale hervormingen.¹⁷

De eerste vergaderingen van de *Commission on the Responsibility* waren duidelijk gedomineerd door de grote geallieerde machten en de Belgische inbreng leek aanvankelijk klein. Toch toonde de Belgische vertegenwoordiger Rolin-Jaquemyns zich een duidelijke voorstander van de juridische bestraffing van Duitse oorlogsmisdaden. Dat blijkt uit een brief aan minister van Buitenlandse Zaken Hymans van 13 februari 1919, waarin Rolin-Jaquemyns benadrukte hoe belangrijk het was voor de Belgen om hun Duitse agressors te berechten voor een internationaal tribunaal. “Wij moeten als eerste op de getuigenbank van het internationaal gerechtshof verschijnen, en met het best voorbereide dossier. België is het eerste en meest illustere slachtoffer van Duitsland geweest. Het is op haar territorium dat het Duitse Rijk haar reeks misdaden is begonnen en proportioneel de meeste en ergste gruwelen heeft begaan. Het martelaarschap van België is het typevoorbeeld geworden van de Duitse barbarij en de sympathie van de wereld is op ons geconcentreerd”, stelde de Belgische vertegenwoordiger. Verder schreef hij: “Van ons verwacht men de beslissende aanklacht tegen Duitsland, want de dossiers die wij reeds geproduceerd hebben behoren tot de meest overtuigende.” Rolin-Jaquemyns herhaalde nogmaals dat de eerste plaats op de getuigenbank België voor was, en dat zij die door niemand anders mocht laten opeisen. Daarom moest België sneller zijn dan de andere staten in het onderzoeken van de zaken en superieur in haar bewijsvoering, besloot hij.¹⁸

Toen Rolin-Jaquemyns het had over “de meest overtuigende dossiers”, verwees hij naar de rapporten van de *Commission d'enquête sur les violations aux règles du droit des gens et aux lois de la guerre*. Die onderzoekscommissie was op 7 augustus 1914 opgericht door de Belgische regering als reactie op de Duitse gruweldaden tegen Belgische burgers en krijgsgevangenen tijdens de invasie. Die commissie moest de klachten en getuigenissen

¹⁶ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 68-70; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 256.

¹⁷ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 71.

¹⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Nota van Rolin-Jaquemyns aan Hymans (13 februari 1919), CL.B.324 I.

verzamelen van Belgische burgers die hadden geleden onder Duitse wreedheden en moest die zo onpartijdig mogelijk onderzoeken. Aan het hoofd van de *Commission d'enquête* stond de voorzitter van het Hof van Cassatie, Paul van Iseghem. Verder bestond ze uit een groep internationaal gerespecteerde juristen. Op 21 augustus 1914 werd in Antwerpen een tweede afdeling van de *Commission d'enquête* opgericht, onder leiding van minister van Staat Gérard Cooreman. Om zoveel mogelijk getuigenissen te verzamelen werd zelfs een speciale delegatie aangesteld in Londen om Belgische vluchtelingen in Engeland te ondervragen. Ondanks hun zware taak slaagde de *Commission d'enquête* erin om vanaf begin augustus 1914 tot eind oktober 1915 massaal getuigenissen te verzamelen over Duitse wreedheden in een driehonderdtal Belgische steden en dorpen. Die resultaten waren samengebracht in 22 rapporten, die eind oktober 1915 werden overhandigd aan de minister van Justitie, Henri Carton de Wiart, en vervolgens werden gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad.¹⁹ In 1917 publiceerde de commissie haar 23ste en voorlopig laatste rapport.²⁰

Om een antwoord te bieden op de oproep van Rolin-Jaequemyns, werd de *Commission d'enquête* op 15 februari 1919 heropgericht via een Koninklijk Besluit. De nieuwe commissie stond volgens haar secretaris-generaal voor een "historische taak". Zij moest een grondig onderzoek voeren naar inbreuken op de mensenrechten en de oorlogswetten en -gebruiken tijdens de Duitse bezetting, waaronder gruweldaden, maar ook deportaties en vernielingen van productiemiddelen.²¹ Op 19 februari 1919 verkondigde de *Commission d'enquête* aan het vredescongres in Parijs dat ze haar werk had hervat en zo snel mogelijk nieuwe rapporten zou publiceren.²²

In tussentijd ondernamen België en Frankrijk onder druk van de publieke opinie ook de eerste effectieve stappen in de bestraffing van Duitse oorlogsmisdadigers. Hoewel artikel VI van het wapenstilstandsverdrag bepaalde dat "geen persoon zal worden vervolgd voor misdrijven begaan vóór de ondertekening van het vredesverdrag", arresteerden de Belgische en Franse militaire autoriteiten vanaf begin 1919 massaal Duitse verdachten in het bezette gebied ten westen van de Rijn. Meestal werden de verdachten thuis gearresteerd door de Gendarmerie, waarna ze naar een militaire gevangenis in België of Frankrijk werden overgebracht. Daar moesten ze hun proces afwachten. Over het algemeen werden de beklaagden voor hun proces meerdere malen ondervraagd en kregen ze ook een advocaat toegewezen. Daarna verschenen ze voor een Belgische of Franse militaire rechtbank. Meestal werden de beklaagden veroordeeld tot dwangarbeid of gevangenisstraffen van zes maanden tot levenslang. Vaak kregen ze ook

¹⁹ Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Commission d'Enquête sur la Violation du Droit des Gens*, J. Vanerus, Histoire du producteur et des archives (s.d.), F0072, 10-11.

²⁰ Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Commission d'Enquête sur la Violation du Droit des Gens*, 2213, Rapports de la Commission d'enquête (1914-1915), F0072.

²¹ Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Ministère de la Justice. Commission d'Enquête sur la Violation du Droit des Gens*, J. Vanerus, Histoire du producteur et des archives (s.d.), F0072, 10-11.

²² Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 - Janvier 1920*, Note sommaire au sujet es infractions au droit des gens (19 februari 1919), CL.B.324 I.

een hoge geldboete en werden ze tot twintig jaar verbannen uit België en Frankrijk. Slechts een klein aantal rechtszaken eindigde in een vrijspraak.²³

Terug naar de *Commission on the Responsibility* in Parijs. Daar waren de geallieerde leiders dus niet tot een akkoord gekomen inzake de bestraffing van oorlogsmisdadigers. Daarom werd er in maart 1919 beslist om het werk van de commissie te verdelen onder drie subcommissies: de subcommissie “over criminele feiten”, de subcommissie “over de verantwoordelijkheid van de oorlog” en de subcommissie “over de verantwoordelijkheid voor de schending van de wetten en gebruiken van de oorlog”. Elk van die subcommissies diende suggesties te formuleren die vervolgens door de algemene *Commission on the Responsibility* zouden worden geëvalueerd en voorgelegd aan de ‘Big Four’, de leiders van Groot-Brittannië, Frankrijk, Italië en de VS.²⁴

De eerste subcommissie “over criminele feiten” moest onderzoek voeren naar en bewijzen verzamelen van strafbare feiten die aan de basis hadden gelegen van de oorlog en tijdens de oorlog waren gepleegd. Daarvoor waren onder meer de 23 rapporten van de Belgische *Commission d'enquête* van uitzonderlijk belang.²⁵ De *Commission d'enquête* had op 19 februari 1919 al aangekondigd dat ze nieuwe rapporten zou publiceren, maar in een nota aan de eerste subcommissie erkenden de Belgen dat hun werk ver van afgelopen was.²⁶ Daarom verwezen ze naar een aantal andere belangrijke publicaties over Duitse oorlogsmisdaden in België, waaronder het werk van twee professoren aan de Leuvense universiteit, Fernand Mayence en Maurice Dufourny, getiteld *L'Armée allemande à Louvain en août 1914 et le Livre Blanc allemand du 10 mai 1915*. Dat was tijdens de bezetting clandestien uitgegeven in België en later, met steun van de Belgische regering, ook in Frankrijk.²⁷ Een andere belangrijke bron was het werk van de Belgische procureur des Konings, Maurice Tschoffen, getiteld *Le sac de Dinant et les légendes du Livre blanc allemand du 10 mai 1915*.²⁸ Van grote waarde was ook het *Troisième Livre gris belge* van Fernand Passelecq, het hoofd van het ‘Bureau Documentaire Belge’ in Le Havre.²⁹ Het werk, dat onder meer in het Engels was gepubliceerd, was in feite een samenvatting van een extensief rapport van meer dan 500 bladzijden, waarin de Duitse beweringen over aanvallen door Belgische franc-tireurs werden ontkracht. Dat rapport, dat onder meer gedetailleerde verslagen van de Duitse slachtpartijen in steden als Aarschot, Andenne, Leuven en Dinant bevatte, had tijdens de oorlog een diepe indruk nagelaten op zowel de geallieerden als de Duitsers.³⁰

²³ G. HANKEL, *The Leipzig Trials*, 351-352.

²⁴ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Rapport présenté à la Conférence des Préliminaires de Paix (29 maart 1919), CL.B.324 I.

²⁵ Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Commission d'Enquête sur la Violation du Droit des Gens*, 511-532, Rapports de la Commission d'enquête (1914-1915), F0072.

²⁶ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Note sommaire au sujet es infractions au droit des gens (19 februari 1919), CL.B.324 I.

²⁷ F. MAYENCE, M. DEFOURNY, *L'Armée allemande à Louvain en août 1914, et le Livre blanc allemand du 10 mai 1915: deux mémoires*, Port-Villez, 1917.

²⁸ M. TSCHOFFEN, *Le sac de Dinant et les légendes du Livre Blanc allemand du 10 Mai 1915*, Leiden, 1917.

²⁹ F., PASSELECQ, *Réponse au Livre Blanc allemand du 10 mai 1915*.

³⁰ J. HORNE, A. KRAMER, *German atrocities 1914*, 247-248.

In haar nota aan de eerste geallieerde subcommissie herhaalde de Belgische *Commission d'enquête* verder de ongenadige conclusie die ze reeds in haar twaalfde rapport van 12 januari 1915 had gemaakt: “De inbreuken op de rechten van de mens begaan op het Belgisch grondgebied door de vijandig legers, laten België toe om tegen Duitsland, haar leiders en haar militaire autoriteiten, een vreselijke aanklacht te maken. Net als de oorlog die ze had ontketend, zijn die herhaalde aanslagen het resultaat van een weloverwogen doctrine, die bewust het respect voor alle menselijke rechten onderwerpt aan het militaire belang. We hebben hier niet te maken met geïsoleerde misbruiken [...] maar met echte criminele praktijken.”³¹ Op basis van het beschikbare bewijsmateriaal kwam de eerste geallieerde subcommissie tot een gelijkaardige conclusie. Ze oordeelde dat de Centrale Mogendheden oorlog hadden gevoerd aan de hand van “barbaarse en illegitieme methodes”. De subcommissie stelde een lijst op met 32 categorieën van oorlogsmisdaden, inclusief een bijlage met vermeende incidenten. Sommige incidenten waren specifiek, maar de meeste waren heel algemeen en soms zelfs vaag beschreven. Omdat de subcommissie zeer gehaast tewerk was moeten gaan, was die bijlage bovendien allesbehalve compleet. Ze bevatte vooral misdaden die tijdens de invasie waren gepleegd. Daarom stelde de subcommissie voor om een permanente organisatie op te richten die verder onderzoek zou moeten voeren en een zo compleet mogelijke lijst met oorlogsmisdaden zou moeten opstellen.³²

De tweede subcommissie “over de verantwoordelijkheid van de oorlog” hield zich bezig met de legale consequenties van de oorlogsschuld. In dat kader had Clemenceau tijdens de plenaire openingszitting van het vredescongres aan elke afgevaardigde een document bezorgd, opgesteld door Fernand Larnaude en Albert de Lapradelle. Daarin stelden de Franse juristen dat Wilhelm II als opperbevelhebber verantwoordelijk was voor het starten van een “onrechtvaardige oorlog”, door de Belgische en Luxemburgse neutraliteit met de voeten te hebben getreden en de bepalingen van de Haagse Vredesconferenties te hebben geschonden. Larnaude en Lapradelle oordeelden dat de Duitse staat aan het oordeel van een internationaal tribunaal moest worden onderworpen. Ze besloten dat Wilson’s principe van zelfbeschikking de basis had gelegd voor een nieuw rechtsbeginsel, waarbij alle autoriteiten, zelfs staatshoofden, onderworpen waren aan internationale rechtsregels en dus ook vervolgbaar waren voor het verbreken ervan.³³

Toen Larnaude tijdens de openingsvergadering van de tweede subcommissie trachtte zijn ideeën uiteen te zetten, werd hij door de Amerikaanse expert in internationaal recht, James Brown Scott, onderbroken. Scott stelde dat het internationaal recht duidelijk het onbeperkte recht erkende van soevereine staten om oorlog te voeren. Daarvoor konden individuele leiders enkel moreel ter verantwoording worden geroepen, oordeelde hij. De

³¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Note sommaire au sujet es infractions au droit des gens (19 februari 1919), CL.B.324 I.

³² J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 72; J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 332.

³³ L., ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 255.; M.A., LEWIS, *International Legal Movements Against War Crimes, Terrorism, and Genocide, 1919-1948*, 62-63.

Britse Solicitor General, Ernest Pollock, stemde daarmee in. De Britse Prime Minister Lloyd George trachtte Pollock nog te overhalen om aan te dringen op de vervolging van de Kaiser, maar dat bleek tevergeefs. De subcommissie concludeerde dat een aanvalsoorlog niet kon worden beschouwd als een inbreuk op het positief recht, vanwege het zuiver optionele karakter van de Conventies van Den Haag. De Duitse leiders konden dus ook niet worden aangeklaagd voor het verbreken van het verdrag van Londen dat de Belgische neutraliteit waarborgde. Om de Europeanen te paaien besloot de subcommissie dat de geallieerden in de toekomst “speciale maatregelen” zouden kunnen nemen, zoals de creatie van een “speciaal orgaan” om de daders te bestraffen.³⁴

De derde subcommissie “over de verantwoordelijkheid voor de schending van de wetten en gebruiken van de oorlog” diende na te gaan wat de wettelijke consequenties waren van de oorlogsmisdaden die door de eerste commissie waren vastgesteld. Het is in die commissie dat het conflict tussen de Europeanen en Amerikanen tot zijn hoogtepunt kwam. Tijdens de eerste zitting kondigde Lansing aan dat er geen beslissingen konden worden genomen vooraleer er een vergelijkende studie was gemaakt van de militaire wetten van alle geallieerde landen, een project dat weken kon duren. Daarom stelde de Belgische afgevaardigde Rolin-Jaquemyns tijdens de tweede vergadering voor om oorlogsmisdadigers te berechten op basis van het Duitse militaire recht, maar dat werd door Lansing afgewezen. Hij stelde dat de subcommissie niet bevoegd was om zo’n beslissing te nemen. Ook Pollock en Larnaude werden door Lansing tegengewerkt toen die trachtten om de oprichting van een internationaal hooggerechtshof te bespreken. Op 25 februari 1919 klaagde Rolin-Jaquemyns dat er te veel tijd werd verspild aan de kwestie en uiteindelijk besliste de subcommissie ondanks Amerikaans protest om de oprichting van een internationaal tribunaal aan te bevelen, na een stemming die door Pollock was geëist.³⁵

Toen de volledige *Commission on the Responsibility* op 12 maart 1919 samenkwam om haar uiteindelijke rapport op te stellen, verzette Lansing zich opnieuw tegen de aanbevelingen van de subcommissies. Hij verklaarde voor het eerst openlijk dat hij gekant was tegen enige vorm van vervolging van de Kaiser, tot frustratie van zijn Europese collega’s. Volgens Lansing waren staatshoofden enkel verantwoordelijk verschuldigd aan de wetten van hun land en hij wou geen misleidende precedents creëren. Om diezelfde reden verzette hij zich tegen de internationale berechting van oorlogsmisdaden. Op 15 maart 1919 verklaarde Lansing aan zijn Europese collega’s dat hij zou instemmen met hun plannen, indien de Amerikaanse regering het recht kreeg om haar rechters terug te trekken uit gelijk welk internationaal proces waaraan ze niet wenste deel te nemen. De Europeanen konden dat onmogelijk goedkeuren en de gemoederen liepen hoog op. Uiteindelijk bereikten beide kampen een compromis toen president Wilson de opdracht

³⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 72-73.

³⁵ *Ibidem*.

gaf aan Lansing om een alternatief rapport op te stellen, dat als bijlage bij het algemeen rapport van de *Commission on the Responsibility* zou worden gevoegd.³⁶

Het rapport van de Commission on the Responsibility

Eind maart 1919 presenteerde de *Commission on the Responsibility of the Authors of the War and Enforcement of Penalties* haar officiële rapport. Het rapport was ongenadig voor Duitsland. De commissie was ten eerste tot de conclusie gekomen dat de verantwoordelijkheid voor de oorlog volledig bij de Centrale Mogendheden lag. Zij hadden de oorlog verklaard om hun politiek van agressie na te streven en waren schuldig aan een geheime samenzwering tegen de Europese vrede. De opzettelijke schending van de Belgische en Luxemburgse neutraliteit door Duitsland en Oostenrijk maakte hun schuld des te zwaarder. Op basis van het beschikbare bewijsmateriaal, waaronder de talrijke Belgische rapporten en publicaties die hierboven zijn genoemd, was de commissie verder tot het besluit gekomen dat de oorlog op een barbaarse, illegitieme manier was gevoerd door de Centrale Mogendheden en hun bondgenoten. Zij hadden daarbij de wetten en gebruiken van de oorlog en de basisprincipes van de menselijkheid systematisch geschonden. Dat was beraamd terrorisme, oordeelde de commissie, waarbij noch gevangenen en gewonden, noch vrouwen en kinderen werden gespaard. De commissie stelde voor om in de toekomst een speciaal comité op te richten om alle bewijsmateriaal te verzamelen en te klasseren en op die manier een zo compleet mogelijke lijst op te stellen van de oorlogsmisdaden begaan door het Duitse Rijk en haar bondgenoten.³⁷

Het derde hoofdstuk van het rapport omvatte de meest omstreden aanbevelingen. De *Commission on the Responsibility* stelde ten eerste voor om een hooggerechtshof op te richten, bestaande uit rechters van verschillende nationaliteiten. Voor dat tribunaal zou een “oud staatshoofd” kunnen verschijnen. Daarmee doelde de commissie uiteraard op de berechting van keizer Wilhelm II. Verder besloot de *Commission on the Responsibility* dat “alle personen die tot vijandige landen behoren, hoe hooggeplaatst ook, zonder onderscheid van rang, inclusief staatshoofden, die verantwoordelijk zijn voor inbreuken op de wetten en gebruiken van de oorlog en de rechten van de mens”, juridisch zouden vervolgd kunnen worden. Daarnaast concludeerde de commissie dat de ex-Kaiser en andere hooggeplaatste personen ongetwijfeld wisten dat er tijdens de oorlog misdaden werden gepleegd en dat ze ten minste hadden kunnen proberen om die gruwelen te stoppen.³⁸

Ten slotte maakte de commissie een onderscheid tussen twee soorten misdrijven. De ene categorie betrof handelingen die hadden geleid tot het uitbreken van de oorlog, waaronder de Duitse schending van de Belgische en Luxemburgse neutraliteit. Die inbreuken konden niet strafrechtelijk vervolgd worden, maar enkel formeel worden

³⁶ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 74-75; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 256-257.

³⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Rapport présenté à la Conférence des Préliminaires de Paix (29 maart 1919), CL.B.324 I.

³⁸ Ibidem.

veroordeeld door de vredesconferentie. De andere categorie betrof inbreuken op de oorlogswetten en de mensenrechten. Personen die schuldig waren aan dergelijke misdrijven konden wel strafrechtelijk vervolgd worden door bovengenoemd hooggerechtshof of door nationale rechtbanken. De vijandige regeringen zouden verplicht zijn om de juridische bevoegdheid van dat internationaal hof en de nationale rechtbanken te erkennen. Zij zouden bovendien hun volledige medewerking moeten bieden aan de geallieerden, onder meer door alle relevante documenten voor te leggen en de beschuldigden aan hen uit te leveren. De geallieerde landen zouden van hun kant de nodige wetgeving moeten goedkeuren om een vlotte werking van het internationaal hof en een uitvoering van de vonnissen te verzekeren. Tot slot zouden de geallieerden de nodige maatregelen moeten nemen om de uitlevering van beschuldigden af te kunnen dwingen bij de overheden van neutrale landen.³⁹

Zoals president Wilson had bevolen, werd er bij het officiële rapport een bijlage gevoegd met bedenkingen van de Amerikaanse delegatie. Hoewel de Amerikanen grotendeels akkoord gingen met het algemene rapport, konden ze onmogelijk akkoord gaan met het derde hoofdstuk van het rapport, dat hierboven is geciteerd. Zoals Lansing reeds duidelijk had gemaakt waren de Amerikanen gekant tegen het plan om de ex-Kaiser te berechten voor een internationaal hooggerechtshof. Ze erkenden het recht van de geallieerden om hem politieke sancties op te leggen, maar wezen enige vorm van juridische bestraffing af.⁴⁰ De Japanse delegatie, die weigerde om de onschendbaarheid van gelijk welke monarch in vraag te stellen, deelde die opvattingen. In plaats van de oprichting van een internationaal hof, stelden Lansing en Scott voor om minder hoogstaande personen te berechten voor nationale militaire tribunalen. Ten slotte verwierp de Amerikaanse delegatie ook het principe van strafrechtelijke vervolging van personen schuldig aan misdaden tegen de rechten van de mens. Die rechten van de mens waren te vaag en te arbitrair en varieerden naargelang het individuele geweten, oordeelden de Amerikanen.⁴¹

Discussie in de Raad van Vier en het Amerikaanse compromis

Het Europees-Amerikaanse conflict werd opnieuw duidelijk toen de 'Big Four' de aanbevelingen van de *Commission on the Responsibility* begin april 1919 bediscussieerde. Aanvankelijk trachtte Wilson Lloyd George er nog van te overtuigen om Wilhelm II niet te vervolgen en waarschuwde hem voor het gevaar om van de ex-Kaiser een martelaar te maken. Ook verzette de Amerikaanse president zich tegen de bestraffing van individuele Duitsers. Hij betwijfelde of de geallieerden het recht hadden om zowel rechter als aanklager te zijn en vreesde voor zogenaamde 'victors justice'. Dat zou een gevaarlijk precedent kunnen creëren, want niet alle toekomstige overwinnaars zouden onpartijdig oordelen over hun overwonnenen, waarschuwde Wilson. Lloyd George reageerde dat alle mogelijkheden bij de processen zouden betrokken worden, niet enkel Frankrijk en België.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 75-76.

Verder stelde de Britse Prime Minister dat de Volkenbond de macht zou moeten hebben om misdaden tegen het internationaal recht te bestraffen, maar Wilson weigerde om de Volkenbond erbij te betrekken. Op 8 april wist Wilson de Italiaanse premier, Vittorio Orlando, te overhalen om zich te verzetten tegen de berechting van de ex-Kaiser. Clemenceau, die gedurende de conferentie opvallend stil was gebleven, reageerde dat het Franse volk nooit zou aanvaarden dat Wilhelm II vrijuit zou gaan. Wilson besloot dat hij enkel kon doen wat hij juist achtte, los van de vraag of de publieke opinie er voor of tegen was. De onderhandelingen dreigden volledig vast te lopen.⁴²

De patstelling werd doorbroken toen Lloyd George voorstelde om de ex-Kaiser enkel te vervolgen voor de schending van de Belgische neutraliteit. Wilson stemde daarmee in en diezelfde avond stelde de Amerikaanse president twee clausules op. De eerste clausule bepaalde dat personen beschuldigd van inbreuken op de wetten en gebruiken van de oorlog konden worden berecht voor geallieerde nationale of gemengde militaire tribunalen. De oprichting van een permanent internationaal hooggerechtshof en de bestraffing van inbreuken op de rechten van de mens, zoals was voorgesteld door de *Commission on the Responsibility*, werden dus geschrapt. De tweede clausule bepaalde dat de geallieerden de uitlevering van de ex-Kaiser zouden kunnen eisen van Nederland, zodat hij voor een speciaal tribunaal van vijf rechters uit de vijf geallieerde grootmachten zou kunnen worden berecht. De aanklacht tegen Wilhelm II zou niet worden gedefinieerd als inbreuk tegen het strafrecht, maar als “een zware overtreding tegen de internationale moraliteit en de onschendbaarheid van verdragen”. Als laatste werd vastgelegd dat de rechters zich zouden laten leiden door “de hoogste motieven van de internationale politiek”. De volgende dag, 9 april 1919, stemden de Europese leiders in met de clausules, die de basis zouden vormen van artikels 227 tot 230 van het Verdrag van Versailles.⁴³

Dat de Europese leiders instemden met het Amerikaanse compromis is op zijn minst opvallend te noemen. Lloyd George wou immers een precedent in het internationaal recht creëren door een staatshoofd strafrechtelijk te berechten voor misdaden tegen de oorlogswetten- en -gebruiken. Volgens het akkoord kon Wilhelm II enkel verantwoordelijk gehouden worden voor “een zware overtreding tegen de moraliteit en inbreuken tegen de onschendbaarheid van verdragen”. Noch het internationale, noch het nationale recht voorzagen straffen voor dergelijke misdaden.⁴⁴ Daarnaast bepaalde de tweede clausule dat ook de VS en Japan, twee landen die uitdrukkelijk tegen de berechting van de ex-Kaiser waren, zitting kregen in het tribunaal. Doordat de Italiaanse premier niet honderd procent overtuigd was bestond de kans dat Frankrijk en Groot-Brittannië in de minderheid zouden komen. Daarnaast hadden de kleinere landen, waaronder België, geen inspraak gehad in het akkoord. Zij zouden bovendien geen rechters mogen leveren voor het internationaal tribunaal. Ook vanuit Amerikaans oogpunt leek het compromis bedenkelijk. Lansing had in de *Commission on the Responsibility* immers verklaard dat

⁴² J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 77-78; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 260-261.

⁴³ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 80.

⁴⁴ J.W. GARNER, ‘Punishment of Offenders Against the Laws and Customs of War’, *The American Journal of International Law*, 91.

morele misdaden niet thuishoorden in de rechtbank.⁴⁵ Daarenboven nam de kans op de gevreesde 'victor's justice' enkel toe door Wilhelm II aan te klagen voor misdaden die niet bij wet gedefinieerd waren. Waarom de geallieerde leiders niet ingestemd hebben met het advies van de *Commission on the Responsibility* is niet volledig duidelijk. De kans bestaat dat ze te haastig hebben beslist, zonder het rapport grondig te bestuderen.⁴⁶ Ondanks het feit dat de clausules door verschillende geallieerde politici werden bekritiseerd, werden de bepalingen integraal opgenomen in het vredesverdrag als artikels 227 tot 230.⁴⁷

Duits protest en overgave in Versailles

Toen het voorlopige vredesverdrag op 7 mei 1919 aan de Duitse delegatie in Versailles werd overhandigd, verzetten de Duitsers zich meteen tegen artikels 227 tot 230. De Duitse afgevaardigde in Versailles, Ulrich von Brockdorff-Rantzau, verklaarde dat iedere Europese macht oorlogsmisdaden had begaan, maar dat de Duitse excessen tenminste waren begaan in de strijd om de overwinning. Brockdorff-Rantzau verweet de geallieerden dat de verderzetting van hun blokkade na de wapenstilstand daarentegen de levens van honderdduizenden onschuldige burgers had geëist. Hij eiste dat er een onpartijdig onderzoek zou worden gestart door een neutrale commissie, waarvoor alle archieven zouden openstaan en waarbij alle partijen, dus ook de Duitsers, hun verhaal zouden kunnen doen.⁴⁸

Ook in Duitsland werden de voorwaarden van het vredesverdrag op hevig protest onthaald en in vele steden braken massale demonstraties uit. Veel van de kritiek was specifiek gericht tegen artikels 227 tot 230, die al snel bestempeld werden als 'de punten van eer'.⁴⁹ Tijdens een speciale zitting van de Nationale Vergadering in Berlijn op 12 mei 1919, verklaarde Rijkskanselier Philipp Scheidemann dat Duitsland de voorwaarden van het vredesverdrag nooit zou aanvaarden. Hij werd daarin gesteund door vrijwel de volledige Duitse bevolking. Enkel de radicale onafhankelijke socialist en communisten waren bereid om Duitse officieren en leiders van het oude regime uit te leveren aan de geallieerden.⁵⁰

In tussentijd eiste de Duitse delegatie in Versailles de onvoorwaardelijke repatriëring van Duitse krijgsgevangenen, die onder meer in Belgische gevangenissen waren opgesloten. De geallieerden weigerden en verklaarden dat veel Duitse krijgsgevangenen na de vrede zouden worden berecht. Op 29 mei 1919 overhandigde de Duitse delegatie in Versailles een tegenvoorstel voor de strafartikelen. Ze verklaarde dat die artikelen onmogelijk te verzoenen waren met het Duitse eergevoel. Artikel 228 was bovendien in strijd met de principes van het internationale en Duitse recht, aangezien de tribunalen zouden worden voorgezeten door de overwinnaars, die eveneens de aanklagers waren. De Duitsers stelden voor om een internationaal hof op te richten dat enkel kon oordelen

⁴⁵ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 268.

⁴⁶ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 80-81.

⁴⁷ Zie bijlage I voor de volledige tekst van Artikels 227-230 van het Vredesverdrag van Versailles.

⁴⁸ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 80-81.

⁴⁹ M. DREYER, O. LEMBCKE, *Die deutsche Diskussion um die Kriegsschuldfrage 1918/19*, 181.

⁵⁰ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 82-83.

welke oorlogsdaden een inbreuk waren op het internationaal recht. Iedere partij zou een beroep kunnen doen op dat tribunaal, ook de verliezers. De vervolging van die misdaden zou vervolgens gebeuren door de bevoegde nationale rechtbanken.⁵¹

In de praktijk was het Duitse voorstel compleet onaanvaardbaar, aangezien Duitsland eiste om op gelijke voet behandeld te worden als de overwinnaars. Het Duitse protest leverde dan ook niets op. Op 16 juni 1919 overhandigden de geallieerden de Duitsers een ultimatum, waarin werd gedreigd met een hervatting van de oorlog indien ze het vredesverdrag niet aanvaardden. Rijkskanselier Scheidemann en het grootste deel van de ministers wezen het ultimatum twee dagen later af, maar 20 juni viel de Duitse regering. Het nieuwe kabinet onder Gustav Bauer stelde op 22 juni voor om het vredesverdrag te ondertekenen, zonder de strafartikels te erkennen, maar ook dat voorstel werd afgewezen door de geallieerden. Ze overhandigden daarop een nieuw ultimatum aan Duitsland, waarin ze de onvoorwaardelijke aanvaarding van het volledige verdrag eisten. Indien Duitsland weigerde, zouden geallieerde troepen binnen de 24 uur Duitsland binnenvallen. De Duitse regering en legerleiding beseftte dat militair verzet onmogelijk was en op 23 juni 1919, een paar minuten voor de deadline, gaf de regering onvoorwaardelijk toe.⁵²

Vijf dagen later werd het vredesverdrag ondertekend door twee Duitse vertegenwoordigers in de spiegelzaal van het kasteel van Versailles. In theorie waren de strafartikelen van het vredesverdrag van Versailles een mijlpaal in de geschiedenis van het internationaal recht. Voor de eerste maal was bepaald dat een staatshoofd kon berecht worden voor een internationaal tribunaal en dat de overwinnaars na de oorlog de uitlevering van oorlogsmisdadigers konden eisen. Maar zoals de daaropvolgende maanden zou blijken was het Duitse akkoord slechts een overwinning op papier. De praktische uitvoering van de strafartikelen zou voor de geallieerden op alle vlak uitdraaien op een debacle.

⁵¹ J. HORNE, A. KRAMER., *German Atrocities 1914*, 334-335.

⁵² J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 84-85, J. HORNE, A. KRAMER., *German Atrocities 1914*, 336-337.

2. De Keizerskwestie

Een eerste probleem waar de geallieerden mee werden geconfronteerd in de uitvoering van de strafartikelen was de uitlevering van Wilhelm II door Nederland. Om een duidelijk beeld te schetsen van de geallieerde pogingen om de uitlevering van de Duitse Kaiser af te dwingen, ga ik eerst kort in op de situatie vóór de ondertekening van het vredesverdrag.

Proloog: de Kaiser in ballingschap, de eerste Britse oproep tot bestraffing en het vredescongres (bis)

In de vroege ochtend van 10 november 1918 had Wilhelm II het Duitse hoofdkwartier in Spa verlaten en waren hij en een deel van zijn hofhouding naar Nederland gevlucht. Van de Nederlandse regering had de Kaiser de toestemming gekregen om tijdelijk in het kasteel Amerongen te verblijven, onder toezicht van de commissaris van de Koningin in Utrecht.⁵³ Hoewel de Kaiser nog niet officieel was geabdiceerd als keizer, had de Nederlandse premier en minister van Binnenlandse Zaken Ruijs de Beerenbrouck verklaard dat de Kaiser naar Nederland was gekomen als privaat persoon en dat hij als dergelijke beschouwd moest worden. Hij had verder gesteld dat de hospitaliteit ten aanzien van de Wilhelm II dezelfde zou zijn als die ten aanzien van het duizendtal andere vluchtelingen die tijdens de oorlog asiel hadden gevonden in Nederland. Er was geen reden om een uitzondering te maken voor een man op basis van zijn verleden, had de premier besloten. Hij hoopte wel dat de Kaiser en zijn gevolg geen misbruik zouden maken van die gastvrijheid en zich zouden afhouden van enige vorm van politieke opruiing.⁵⁴ Naar de buitenwereld toe had de Nederlandse regering benadrukt dat ze de aankomst van Wilhelm II niet had verwacht of gewild, maar dat ze voor een voldongen feit stond.⁵⁵

De geallieerden hadden weinig medelijden met de verslagen en verbannen Kaiser. Vooral onder de Britse bevolking heerste er een grote drang tot berechting en bestraffing van Wilhelm II. Lloyd George, die zich reeds tijdens de oorlog een grote voorstander had getoond van de bestraffing van de Kaiser, had op 20 november 1918 aan het Imperial War Cabinet verkondigd dat hij Wilhem II en zijn zoon voor de rechter wou dagen. De andere ministers waren echter niet bijster enthousiast. Zij waren van mening dat niemand kon veroordeeld worden voor het starten van een oorlog, dat behoorde immers tot de bevoegdheden van elke soeverein. Ook koning George V, die een neef was Wilhelm II, toonde zich een tegenstander van de vervolging van zijn neef. Ondanks het aanvankelijke verzet was de Britse Solicitor-General F.E. Smith er op 28 november 1918 toch in geslaagd het Imperial War Cabinet te overtuigen om de Kaiser te vervolgen voor het bevelen of

⁵³ S. MARKS, "My Name is Ozymandias": The Kaiser in Exile', *Central European History*, 16, 2 (1983), 122-126.

⁵⁴ Brussel, Archief BuZa, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaizer (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, Fallon aan Hymans (12 en 27 november 1918), 324 X.

⁵⁵ S. MARKS, "My Name is Ozymandias": The Kaiser in Exile', *Central European History*, 16, 2 (1983), 126-127.

goedkeuren van inbreuken op de oorlogswetten en het starten van een “agressieve en onrechtvaardige oorlog.”⁵⁶

Op initiatief van Lloyd George had er op 2 december 1918 een geallieerde conferentie plaatsgevonden in Londen. Daar hadden Clemenceau en de Italiaanse premier Orlando ingestemd met het voorstel van de Britse Prime Minister om de onmiddellijke uitlevering van Wilhelm II te eisen van Nederland en hem te berechten voor een internationaal tribunaal. De vrees van onder meer de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken Sonnino, om van Wilhelm II een martelaar te maken, werd genegeerd. De Europese leiders hadden ook geprobeerd om Wilson te overtuigen, maar de president had beslist om de kwestie uit te stellen tot het vredescongres in Parijs.⁵⁷

Zoals beschreven in het vorige hoofdstuk hadden de geallieerde leiders na lange en hevige discussies op het vredescongres in Parijs beslist om de aanbevelingen van de *Commission on the Responsibility* naast zich neer te leggen en in te stemmen met het Amerikaanse voorstel om Wilhelm II aan te klagen voor een “zware overtreding tegen de moraliteit en inbreuken tegen de onschendbaarheid van verdragen”. De ex-Kaiser zou daarvoor berecht moeten worden door een bijzonder tribunaal bestaande uit vijf rechters van verschillende nationaliteiten. Verder hadden de geallieerden in artikel 227 van het vredesverdrag vastgelegd dat ze een verzoek zouden indienen bij de Nederlandse regering om de uitlevering van de ex-Kaiser te eisen.⁵⁸

De geallieerde leiders leken aanvankelijk weinig aandacht te besteden aan de vraag hoe ze de uitlevering van Wilhelm II zouden afdwingen indien Nederland zou weigeren. Ze gingen er waarschijnlijk van uit dat de uitlevering geen probleem zou vormen, aangezien Wilhelm II er niet bepaald welkom was. Dat zou een grote vergissing blijken. De moeilijkheid van artikel 227 lag hem in het feit dat de geallieerden geen wettelijke basis hadden om op terug te vallen. In feite kon de uitlevering van een persoon enkel gebeuren op basis van een internationaal verdrag, waarin specifiek was vastgelegd voor welke misdaad die persoon uitgeleverd diende te worden. In het geval van Wilhelm II bestond dergelijk verdrag niet. Bovendien was de “zware overtreding tegen de moraliteit en inbreuken tegen de onschendbaarheid van verdragen” waarvan de ex-Kaiser werd beschuldigd, een politiek misdrijf dat niet wettelijk was vastgelegd. De geallieerde leiders beseften daardoor al snel dat de uitlevering van de keizer eerder een kwestie van machtsvertoon zou worden dan een juridische zaak. Lloyd George had daarom al voorgesteld dat de geallieerden konden dreigen om de Nederlanders te weren uit de Volkenbond indien ze weigerden om mee te werken.⁵⁹

Begin april 1919 beslisten de geallieerde leiders in Parijs dat België de ex-Kaiser zou moeten aanklagen voor het schenden van de Belgische neutraliteit. Bovendien besloten ze dat de Belgische regering de uitlevering van Wilhelm II zou moeten eisen van

⁵⁶ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 57-58; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 239-240.

⁵⁷ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 62-64; S. MARKS, “My Name is Ozymandias”: The Kaiser in Exile’, *Central European History*, 16, 2 (1983), 132-133.

⁵⁸ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 66.

⁵⁹ *Ibid.*, 101.

Nederland. Opvallend is dat de Belgen daarvoor niet werden geconsulteerd. Lloyd George lichtte de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Hymans pas midden april 1919 in over de beslissing. Op 16 april verklaarde Hymans aan Clemenceau dat de Belgische regering niet akkoord kon gaan met de opdracht om als openbaar aanklager op te treden en de uitlevering van Wilhelm II te eisen. Daar waren verschillende redenen voor. Ten eerste vond Hymans het een slecht idee om van de keizer een martelaar te maken. Ten tweede oordeelde de minister, net als de Amerikanen, dat de schending van een verdrag enkel moreel en niet strafrechtelijk veroordeeld kon worden.⁶⁰ Daarnaast kon een monarchie, die het principe van koninklijke onschendbaarheid erkende, onmogelijk de leiding nemen in de vervolging van een monarch. Koning Albert I had zich bovendien al negatief uitgelaten over de berechting van een mede-monarch, wat ook een grote invloed had op de houding van de Belgische regering.⁶¹ De eis tot uitlevering zou de Belgen tenslotte ook in een moeilijke positie plaatsen ten aanzien van Nederland. Beide landen stonden op dat moment al op gespannen voet, onder meer doordat België na de oorlog aanstuurde op de annexatie van Nederlands-Limburg en Zeeuws-Vlaanderen. In feite zou België wel een grote druk hebben kunnen uitgeoefend op de Nederlanders, want zij vreesden dat de Belgische territoriale eisen zouden gebruikt worden om concessies af te dwingen inzake de uitlevering van Wilhelm II.⁶² Uiteindelijk aanvaardde de Hoge Raad de Belgische weigering om als openbaar aanklager op te treden, maar België zou wel moeten getuigen tegen de ex-Kaiser eens het zo ver was.⁶³

Geallieerde dreigementen en het Nederlandse verweer

Toen de Duitse regering op 23 juni 1919 plooidde voor het vredesverdrag, inclusief artikel 227, maakte de Nederlandse regering meteen duidelijk dat ze elk verzoek tot uitlevering van Wilhelm II zou afwijzen. Toch beslisten de geallieerde leiders om onmiddellijk na de ondertekening van het vredesverdrag de uitlevering van de keizer te eisen.⁶⁴ Op 28 juni, de dag dat het vredesverdrag werd ondertekend, werd aan de Nederlandse regering een nota overhandigd waarin Clemenceau onder meer waarschuwde voor het gevaar dat ex-Kaiser en Kroonprins zouden kunnen ontsnappen. Verder wees hij de Nederlanders op de bepalingen van het vredesverdrag en verzocht hen om Wilhelm II uit te leveren. Zoals aangekondigd werd het verzoek afgewezen door de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken van Karnebeek. De minister stelde dat Nederland haar internationale verplichtingen was nagekomen en gebruik zou maken van haar soevereine rechten.⁶⁵

De Nederlandse regering beseftte dat de geallieerden in een zwakke positie stonden doordat ze sterk verdeeld waren over de kwestie. De Belgen hadden tijdens het

⁶⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Nota van Hymans over de uitlevering en berechting van de Kaiser (25 april 1919), CL.B.324 I.

⁶¹ S. MARKS, "My Name is Ozymandias": The Kaiser in Exile', *Central European History*, 16, 2 (1983), 138.

⁶² J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 104-105.

⁶³ MARKS, S., *Innocent Abroad*, 312-313.

⁶⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 101.

⁶⁵ S. MARKS, "My Name is Ozymandias": The Kaiser in Exile', *Central European History*, 16, 2 (1983), 140-141.

vredescongres al afstand genomen van de berechting van de ex-Kaiser en duidelijk gemaakt dat ze niet zouden deelnemen aan de eisen tot zijn uitlevering. De Belgische vertegenwoordiger in Parijs, Rolin-Jaquemyns, geloofde dat Nederland niets te vrezen had indien ze zich verder zou verzetten tegen de Britse eis tot uitlevering. De kleinere staten, waaronder België, zouden niet deelnemen aan een gemeenschappelijk protest in Den Haag, voorspelde hij. Zij hadden immers geen inspraak gehad in de eindbeslissingen van de 'Big Four' inzake de vervolging van oorlogsmisdadigers. Bovendien mochten ze geen eigen rechters aanduiden om te zetelen in het hooggerechtshof dat Wilhelm II zou berechten.⁶⁶

Japan en de VS hadden tijdens het vredescongres eveneens duidelijk gemaakt dat ze gekant waren tegen enige vorm van berechting van de Duitse keizer. Ook het Italiaanse parlement stelde de wettigheid van artikel 227 in vraag tijdens de goedkeuring van het vredesverdrag. Hoewel artikel 227 in de Chambre des députés op applaus was onthaald, was er ook in Frankrijk weinig enthousiasme om de ex-Kaiser effectief te berechten. De Franse diplomaat Jules Cambon had de Nederlandse minister in Londen zelf gevraagd om zijn invloed in Den Haag te gebruiken om de overgave van Wilhelm II te voorkomen. Ook Clemenceau ging ervan uit dat Nederland zo goed als zeker zou blijven weigeren om de keizer uit te leveren. Hij geloofde dat een veroordeling van de ex-Kaiser bij verstek de beste oplossing zou zijn.⁶⁷ Lloyd George die daarentegen optimistisch bleef over de kwestie, had begin juli 1919 aangekondigd voor het Britse Lagerhuis dat Wilhelm II in Londen zou worden berecht. De Belgische ambassadeur in Londen, Baron de Moncheur, liet weten aan minister Hymans dat personen uit alle lagen van de Britse bevolking die beslissing betreurden. Veel Britten waren van mening dat dergelijk proces een ernstige aantasting zou zijn van de monarchie en haar prestige.⁶⁸ Ook de neutrale landen waren vrijwel unaniem gekant tegen de berechting van Wilhelm II. Zo moedigden de Zweedse en Spaanse koningen de Nederlanders persoonlijk aan om zich te verzetten.⁶⁹ Vooral het Vaticaan speelde een bijzonder actieve rol in het verzet tegen de uitlevering van de ex-Kaiser. Kardinaal-staatssecretaris Pietro Gasparri wees de Franse, Italiaanse en Amerikaanse leiders op het gevaar om de nationale haat aan te wakkeren en de gevestigde macht te ondermijnen. Ook Paus Benedictus XV schreef in een persoonlijk bericht aan de Nederlandse regering dat alle beschaafde volkeren de weigering om de keizer uit te leveren zouden toejuichen.⁷⁰

Ondanks internationaal protest overhandigden de geallieerden, zonder de VS en Japan, op 16 januari 1920 een nieuwe eis tot uitlevering aan de Nederlandse regering. Die eis, zo stelden ze, was "een daad van hoog internationaal beleid, opgelegd door het universele

⁶⁶Brussel, Archief BuZa, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaizer (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, Rolin-Jaquemyns aan Hymans (8 juli 1919), 324 X.

⁶⁷J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 104-105.

⁶⁸Brussel, Archief BuZa, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaizer (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, De Moncheur aan Hymans (12 juli 1919), 324 X.

⁶⁹J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 104-105.

⁷⁰Brussel, Archief BuZa, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaizer (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, Extrait d'un rapport de la légation du roi auprès du st siege en date du 25 juin 1919 (8 juli 1919), 324 X; J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 105.

geweten".⁷¹ Een week later reageerde van Karnebeek dat de Nederlanders de Duitse oorlogsmisdaden niet waren vergeten, maar dat ze niet gebonden waren aan de bepalingen van het vredesverdrag. In het geval de Volkenbond in de toekomst een internationale rechterlijke macht zou oprichten zou Nederland haar steun eraan verlenen, maar momenteel was het de plicht van de regering om de Nederlandse wet en de traditie van asielverlening te eerbiedigen, besloot de minister.⁷²

"WANTED."

HOLLAND. "SO YOU SAY YOU'D LIKE ME TO SURRENDER THE EX-KAISER?"
ENTENTE POLICEMAN. "WELL, MA'AM, I DID NOT GO SO FAR AS THAT. I ONLY
ASKED YOU FOR HIM."

Cartoon uit het Britse satirisch tijdschrift Punch van 21 januari 1920, de dag waarop Nederland de eerste geallieerde eis tot uitlevering weigerde.⁷³

De Britse vertegenwoordigers in Parijs reageerden dat de Nederlandse houding onaanvaardbaar was. Zij stelden daarom voor om te dreigen met het verbreken van de diplomatieke relaties en de weigering om Nederland toe te laten in de Volkenbond. Tegelijk ging Lloyd akkoord om Wilhelm II te verbannen naar een ver eiland, bij voorkeur de Falkland Eilanden, maar eventueel ook een Nederlandse kolonie. Het nieuwe harde beleid kon op echter weinig steun rekenen van de rest van het Britse kabinet. Ook

⁷¹ S. MARKS, "My Name is Ozymandias": The Kaiser in Exile', *Central European History*, 16, 2 (1983), 149-151.

⁷² Brussel, Archief BuZa, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaizer (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, Réponse du Gouvernement néerlandais (23 januari 1920), 324 X.

⁷³ 'WANTED', *Punch or the London Charivari*, (21 januari 1921).

Frankrijk en Italië verzetten zich openlijk tegen Lloyd George' voornemens. Op 5 februari 1920 distantieerde de Franse krant *Journal des débats* zich van de "zuiver Britse plannen". Ook de Italiaanse premier Francesco Saverio Nitti verzekerde de Nederlandse ambassadeur in Rome dat de geallieerden het Britse dreigement nooit zouden uitvoeren, vooral omdat ze hun handen al vol hadden met problemen elders in Europa.⁷⁴

Verzekerd van internationale steun besloot de Nederlandse regering om niet toe te geven aan de Britse dreigementen. Van Karnebeek liet de Britse ambassadeur in Den Haag weten dat Nederland bereid was om de diplomatieke relaties met de geallieerden zelf te verbreken. Hij erkende wel dat Wilhelm II zich niet mocht inlaten met politieke kwesties. Ook de mogelijkheid om de keizer naar Oost-Indië te verbannen zou worden overwogen, maar er waren een aantal moeilijkheden. Zo kon de ex-Kaiser volgens de Nederlandse wet niet onvrijwillig worden gedeporteerd en zou zijn aanwezigheid in het onrustige Oost-Indië voor gevaarlijke complicaties kunnen zorgen. Van Karnebeek waarschuwde ten slotte dat dreigementen het enkel moeilijker zouden maken om aan de geallieerde verwachtingen te voldoen.⁷⁵

Op 14 februari 1920 stelden de Europese geallieerde leiders een tweede, gematigdere eis tot uitlevering op. Het enige wat ze van Nederland verwachtten waren maatregelen om te voorkomen dat de ex-Kaiser terug zou kunnen keren naar Duitsland om de monarchie te herstellen. De geallieerden verwachtten "effectieve voorzorgsmaatregelen, ter plaatse of om de ex-Kaiser zo ver mogelijk weg te houden van de plaats van de misdaad". De Nederlanders maakten gebruik van die vage bewoording en argumenteerden dat Wilhelm II in feite kon worden geïnterneerd in Huis Doorn, het kasteel gelegen op zo'n 40 km van de Duitsers grens, dat de keizer in augustus 1919 had gekocht. Toen de Britten hun fout beseften trachtten ze nog om die te corrigeren via een Nederlandse bemiddelaar, maar de nota was reeds door van Karnebeek gepubliceerd, met de woorden "ter plaatse" onderlijnd.⁷⁶ Lloyd George, geprovoceerd door de Nederlandse repliek, overtuigde Millerand en Nitti met veel moeite om op 26 februari een gemeenschappelijke *démarche* te ondernemen in Den Haag, maar de Nederlanders hadden hun antwoord reeds klaar. De Nederlandse regering had beslist dat ze de ex-Kaiser zouden interneren op "een nader te bepalen plaats in de provincie Utrecht". Ze beloofde verder de verantwoordelijkheid te nemen voor de controle over de correspondentie van de keizer en zijn buitenlandse betrekkingen.⁷⁷

Voor Lloyd George ging de vage beloften van de Nederlanders niet ver genoeg. Op zijn aandringen ondernamen de geallieerden op 8 maart 1920 een tweede *démarche* in Den Haag, om te protesteren tegen de internering van de keizer in Huis Doorn. Dat protest bleef opnieuw zonder gevolg, onder meer doordat Millerand de Franse diplomaten had bevolen om passief te blijven. Van Karnebeek reageerde dat Nederland geen buitenlandse

⁷⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 108-109.

⁷⁵ *Ibid.*, 109.

⁷⁶ *Ibid.*, 109-110.

⁷⁷ Brussel, Archief BuZa, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaiser (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, Réponse du Gouvernement néerlandais (2 maart 1920), 324 X.

inmenging zou tolereren in zaken die betrekking hadden op de toepassing van haar soevereine rechten en op 16 maart 1920 werd Wilhelm II officieel door koningin Wilhelmina geïnterneerd in de provincie Utrecht. Van Karnebeek stelde dat het om een unieke maatregel ging in de Nederlandse geschiedenis, die aantoonde hoezeer Nederland bereid was om de geallieerde eisen te beantwoorden. Hij verzekerde ook dat de ex-Kaiser had beloofd om zich van enige politieke activiteiten af te houden en censuur van zijn correspondentie te respecteren.⁷⁸

Het einde van de Keizerscrisis

Uiteindelijk gaven de geallieerde leiders toe. Millerand toonde zich tevreden over de internering van de ex-Kaiser en ook Lloyd George erkende de beslissing als bewijs van de oprechte intenties van de Nederlandse regering. Hij waarschuwde wel dat de keizer, wanneer die op minder dan 40 km van de Duitse grens verbleef, een constante bedreiging zou vormen voor de Europese vrede. Daarom zouden de geallieerden geen enkele verantwoordelijkheid kunnen opnemen voor die beslissing. Indien de aanwezigheid van de keizer in de toekomst negatieve gevolgen zou hebben, zou Nederland daarvoor de volledige verantwoordelijkheid moeten dragen, besloot Lloyd George.⁷⁹ De Nederlandse regering stemde daarmee in en op 18 maart 1920 besloot de geallieerde Hoge Raad zich op een waardige manier terug te trekken uit de kwestie.⁸⁰

De geallieerde publieke opinie reageerde gemengd op de terugtrekking van de geallieerde leiders. De meeste mensen waren opgelucht dat de Keizerskwestie van de baan was en velen hadden bewondering voor de Nederlandse moed. In de Belgische pers werd er, naast objectieve berichtgevingen over de beslissing en de inhoud van de geallieerde nota, weinig commentaar aan gewijd.⁸¹ Enkel de Vlaams-nationalistische krant *De Schelde* liet zich kritisch uit over de beslissing: "*Als we zegden dat er doodgewone komedie gespeeld werd rond de uitlevering van den ex-keizer van Duitschland, en dat de vraag volstrekt niet zoo erg gemeend was, waren er mensen die ons dat kwalijk namen. Als wij zegden dat bijzondere belangen zich heimelijk tegen die uitlevering verzetten, omdat het proces van Wilhelm onvermijdelijk het proces van anderen beteekende, wilden sommigen ons niet gelooven. De feiten komen alweer bewijzen dat wij gelijk hadden.*"⁸² Vooral in de Britse en Franse publieke opinie bleef er ontevredenheid heersen en in de pers werd er veel kritiek geuit op de geallieerde mislukking om de uitlevering van de keizer te realiseren. Velen vonden dat er geen gerechtigheid was geschied en verwachtten dat de ex-Kaiser bij verstek zou worden berecht, zoals Millerand eerder aan de Britten had voorgesteld, maar in het Britse Lagerhuis verwierp Lloyd George dat idee als zinloos.⁸³

⁷⁸ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 110-111.

⁷⁹ Brussel, Archief BuZa, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaiser (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, Lloyd George aan Ruys de Beerenbrouck (24 maart 1920), 324 X.

⁸⁰ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 111-112.

⁸¹ 'De gewezen Keizer', *Het Volk* (2 april 1920), 1; 'Nederland en de Ex-Keizer', *De Standaard* (1 april 1920), 1.

⁸² 'Alweer gelijk', *De Schelde* (1 februari 1920).

⁸³ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 112

Op 15 mei 1920 verhuisden Wilhelm II en zijn gevolg naar Huis Doorn, waar de oude keizer de rest van zijn dagen als banneling zou doorbrengen. Aanvankelijk werd hij nog nauwgezet in de gaten gehouden door de geallieerden. Zo drongen de geallieerden er na het overlijden van keizerin Augusta Victoria op 11 april 1921 nog op aan dat Wilhelm II en de Kroonprins haar begrafenis in Potsdam niet zouden mogen bijwonen.⁸⁴ Daarna geraakte de ex-Kaiser al snel in de vergetelheid. Sporadisch verschenen er nog artikels over hem in de Belgische pers, bijvoorbeeld over zijn huwelijk met Hermine Reuß op 5 november 1922, maar de controverse rond de oude keizer was verdwenen.⁸⁵

⁸⁴ S. MARKS, "My Name is Ozymandias": The Kaiser in Exile', *Central European History*, 16, 2 (1983), 168-170.

⁸⁵ 'Het huwelijk van den ex-keizer', *De Volksstem* (6 november 1922).

3. De uitlevering van Duitse beklaagden

In artikel 228 van het verdrag van Versailles was vastgelegd dat de geallieerden het recht hadden om Duitsers te berechten voor militaire tribunalen. Vooraleer ze dat konden doen, diende Duitsland alle personen die door de geallieerden werden beschuldigd van inbreuken op de oorlogswetten en –gebruiken uit te leveren. Ook dat zou enorm problematisch blijken voor de geallieerden.

De samenstelling van de geallieerde beklagdenlijsten

Een eerste probleem waar de geallieerden mee geconfronteerd werden in de uitvoering van artikel 228, was het feit dat de Duitse regering kort na de oorlog in een enorm zwakke positie stond. De geallieerden beseften dat ze uit vrees voor een communistische of nationalistisch-militaristische staatsgreep geen harde eisen zouden kunnen doorvoeren. Op 1 augustus 1919, amper een maand na de ondertekening van het vredesverdrag vroeg de Duitse minister van Financiën, Matthias Erzberger, reeds om uitstel van uitlevering bij Clemenceau. Erzberger waarschuwde dat het land ten prooi zou vallen aan het bolsjewisme zonder de steun van het leger en de voormalige officieren. Om tegemoet te komen aan het protest van de Duitse regering stelde Clemenceau op 11 augustus 1919 een geleidelijke aanpak voor, waarbij de eisen tot uitlevering zouden worden gereduceerd tot een beperkt aantal “symbolische personen”. Hij was ervan overtuigd dat het vredesverdrag op die manier beetje bij beetje zou kunnen worden uitgevoerd. Ook Lloyd George pleitte om enkel de meest belangrijke en beruchte misdadigers te berechten en de rest te laten gaan. Hij verklaarde dat de Britten zouden trachten hun eisen te beperken tot vijftig à zestig personen en hoopte dat de andere geallieerde landen hetzelfde zouden doen. Die hoop bleek tevergeefs, want eind oktober 1919 bleek dat geen enkele regering effectieve stappen had ondernomen om haar lijst met beklagden in te perken. In totaal klaagden de overwinnaars zo’n 3000 Duitsers aan.⁸⁶ De oorspronkelijke Belgische beschuldigenlijst omvatte alleen al 1058 namen.⁸⁷ Bovendien was de Belgische publieke opinie, net als de Franse, erg gevoelig voor de kwestie. Het volk eiste een strikte toepassing van de strafartikelen.⁸⁸

In november 1919 richtten de geallieerden de *Commission on the Organization of Mixed Tribunals* op, om een gezamenlijke lijst met beklagden op te stellen. Tegen midden december had die commissie een lijst opgesteld van 1590 namen, grotendeels door nationale beschuldigenlijsten samen te voegen en in beperkte mate namen te schrappen.⁸⁹ Die gemeenschappelijke lijst werd op 13 december 1919 voorgelegd aan de geallieerden op een conferentie in Londen. Een geschrokken Lloyd George verzette zich meteen tegen het idee om meer dan 1500 aparte processen te houden. Hij stelde voor om

⁸⁶ F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 116; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 272.

⁸⁷ Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Notulen van de Ministerraad (1916-1949)*, 1919 47-3, Art. 228 et 230 du Traité de Versailles: jugement des coupables (27 oktober 1919), BE-A0510 / I 252/01.

⁸⁸ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 117.

⁸⁹ HORNE, J., KRAMEER, A., *German Atrocities 1914*, 341; J.F. WILLIS spreekt in *Prologue to Nuremberg* van 1580 namen (pp. 117-118).

de lijst te reduceren tot een totaal van 50 à 60 namen. Hoewel hij zich eerder al voorstander had getoond van een 'symbolische bestraffing', reageerde Clemenceau dat het onmogelijk was om de lijst verder in te korten.⁹⁰ De Belgische afgevaardigde, Rolin-Jaquemyns, verklaarde dat de Belgische regering eveneens weigerachtig stond tegenover een inkorting van haar beschuldigenlijst, maar dat de Belgen desondanks hun lijst al hadden gereduceerd tot 632 namen. Als de belanghebbende machten het onvermijdelijk achtten, zou België akkoord gaan met verdere reducties van het aantal beklagden, op voorwaarde dat de Franse regering het voortouw zou nemen in de inkorting van haar eigen lijst. Verder benadrukte de Belgische afgevaardigde hoe belangrijk het was om een unieke, gemeenschappelijke beschuldigenlijst aan Duitsland te overhandigen. Rolin-Jaquemyns vreesde dat de Duitsers de geallieerden anders uiteen zouden kunnen drijven, door afzonderlijke akkoorden te sluiten met de verschillende regeringen. Uiteindelijk gingen de geallieerden akkoord met het voorstel van Rolin-Jaquemyns en de Britse eis om de beschuldigenlijst tot een minimum te beperken. Fernand Passelcq, de auteur van '*Le troisième livre gris belge*' kreeg daarop de opdracht van de regering om de Belgische lijst van 632 namen minstens te halveren.⁹¹

De Duitsers waren zich in tussentijd bewust geworden van de geallieerde aarzelingen en poogden daarom nieuwe toegevingen af te dwingen. De voorzitter van de Duitse vredesdelegatie, Kurt von Lersner, stelde op 5 november 1919 dat geen enkele Duitse regering de uitlevering van haar eigen burgers aan een buitenlands tribunaal zou overleven. Hij beseftte wel dat de geallieerden de strafartikelen nooit volledig konden verwerpen. Daarom stelde von Lersner voor om de Duitse beschuldigen zelf te berechten voor Duitse rechtbanken. Op 13 december 1919 keurde de Rijksdag een wet goed om alle Duitse beklagden te berechten voor de hoogste Duitse rechtsinstantie, het Reichsgericht in Leipzig. De Duitsers garandeerden dat de procedures strikt volgens de regels en in alle onpartijdigheid zouden verlopen. Ze boden elk betrokken land bovendien de mogelijkheid om deel te nemen aan de processen. Ten slotte beloofden ze dat de geallieerden beroep zouden kunnen aantekenen bij een internationaal hof of een orgaan van de Volkenbond, indien zij de procedures als onrechtvaardig zouden beschouwen.⁹² De Amerikaanse delegatie in Parijs reageerde positief op het voorstel en ook de Britse ambassadeur in Berlijn, Victor Hay, leek geneigd om akkoord te gaan. De Franse ambassadeur de Marsilly verzette zich echter onmiddellijk tegen dat plan. Volgens hem zou het moeilijk zijn om neutrale rechters te vinden met een garantie van onpartijdigheid voor beide partijen. De voorbije vijf jaar had elk land zich immers achter een van de kampen geschaard, besloot de Marsilly. De Belgische ambassadeur in Berlijn, André de Kerchove de Denterghem, deelde die mening. Het voorstel werd uiteindelijk afgewezen, maar verdween niet van de Duitse agenda.⁹³

⁹⁰ Ibidem.

⁹¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Rolin-Jaquemyns aan Hymans (29 december 1919), CL.B.324 I.

⁹² ZUCKERMAN, L., *Het lijden van België*, 272; J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 118.

⁹³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, De Kerchove aan Hymans (26 januari 1920), CL.B.324 I.

Begin januari 1920 begon de *Commission on the Organization of Mixed Tribunals* met de beloofde reductie van de beschuldigenlijsten. Tegen 9 januari was het totale aantal beschuldigen verminderd tot 1043, maar de Britse Lord Chancellor F.E. Smith drong aan op een reductie tot 500 namen. Gezien de mogelijke onrusten in Duitsland zou het onverstandig zijn om duizend Duitse personen te eisen, oordeelde hij. Maar de Belgische en Franse leden van de commissie verzetten zich tegen die eis. Ze stelden dat het geen zin had om het aantal personen te halveren als Duitsland toch niet van plan was om ze uit te leveren.⁹⁴ Uiteindelijk werd het totaal bij wijze van compromis vastgelegd op 890 personen, die voor 1059 misdrijven werden aangeklaagd. Toch drongen de Britten tijdens een bijeenkomst van de geallieerde leiders op 15 januari 1920 aan op verdere reducties. F.E. Smith stelde dat de Britten de “morele wet van de wereld” wilden handhaven door met zekerheid een aantal schuldigen te veroordelen, ongeacht hoe weinig. Lloyd George stond hem daarin bij. “Als er zelfs maar twintig worden doodgeschoten, zou dat al een voorbeeld zijn”, stelde de Britse Prime Minister. Tegen Clemenceau zei hij dat de geallieerden meer eisten dan gelijk welke regering ooit zou toestaan. Clemenceau gaf hem gelijk, maar stelde dat de publieke opinie geen verdere compromissen zou aanvaarden.⁹⁵

Uiteindelijk kwamen F.E. Smith en de Franse Sous-secrétaire d'État à la Justice militaire, Edouard Ignace, tot een akkoord. Zij legden het totale aantal beklagden vast op 854: 95 voor Groot-Brittannië, 29 voor Italië, 334 voor Frankrijk, 334 voor België, 51 voor Polen, 41 voor Roemenië en 4 voor het Koninkrijk der Serviërs, Kroaten en Slovenen (het latere Joegoslavië).⁹⁶ Sommige personen werden door meerdere landen geëist. De meeste aanklachten hadden betrekking op het doden van burgers tijdens de Duitse invasie in België en Frankrijk in augustus 1914. De Belgen klaagden verschillende prominente militaire en politieke figuren aan, waaronder voormalig rijkskanselier Theobald von Bethmann Hollweg, voor schending van de Belgische neutraliteit en deportaties van Belgische burgers, kroonprins Rupprecht van Beieren en Paul von Hindenburg, voor deportaties, generaal Alexander von Kluck, voor executies van burgers in Aarschot, en generaal Karl von Bülow, voor brandstichting en executies in Andenne. Daarnaast klaagden de Belgen een groot aantal minder bekende officieren en soldaten aan, vooral voor de terreur tijdens de invasie.⁹⁷ De definitieve lijst werd op 20 januari 1920 door Clemenceau, Lloyd George en Nitti goedgekeurd en zou begin februari aan Duitsland worden overhandigd.⁹⁸

Duits verzet tegen de uitleveringseisen

Het nieuws dat de definitieve beschuldigenlijst binnenkort aan de Duitse regering zou worden overhandigd, bracht de binnenlandse spanningen in Duitsland tot een hoogtepunt. Over heel het land braken straatgevechten en demonstraties uit, tegen de

⁹⁴ ZUCKERMAN, L., *Het lijden van België*, 273.

⁹⁵ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 119-120.

⁹⁶ HORNE, J., KRAMER, A., *German Atrocities 1914*, 342; J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 120.

⁹⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, Lijst met door België beschuldigde personen (s.d.), CL.B.324 I.

⁹⁸ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 120.

belediging van de nationale eer en enige toegeving van de Duitse regering.⁹⁹ In politieke en diplomatieke kringen werd er door iedereen gesproken over de uitlevering, schreef de Belgische ambassadeur in Berlijn, Comte de Kerchove, op 20 januari 1920. Iedereen was het erover eens dat de Duitse regering, op de dag dat ze artikels 228 tot 230 zou moeten uitvoeren, voor de ergste situatie zou staan sinds het einde van de oorlog. De leden van het kabinet waren van mening dat het Duitse volk nooit enige interventie van de regering zou toelaten en vreesde dat kanselier Bauer binnenkort zou moeten aftreden.¹⁰⁰ De Duitse regering besliste daarom het initiatief in eigen handen te nemen. De Duitse minister van Financiën, Matthias Erzberger, beweerde dat Emile Franqui, de directeur van de Generale Maatschappij van België, tijdens onderhandelingen over de uitbetaling van Duits papiergeld aan België, een opvallende belofte had gedaan. In ruil voor de uitbetaling van een aanzienlijke schadevergoeding van 5.5 miljard mark door Duitsland, zouden de Belgen hun beschuldigdenlijst reduceren tot 100 namen en hun uitleveringseisen laten vallen. De Belgische regering distantieerde zich echter uitdrukkelijk van die belofte en stelde dat Franqui niet bevoegd was om dergelijke akkoorden te sluiten. Voor de Belgische regering stonden de twee zaken los van elkaar en diende Duitsland hoe dan ook de afgesproken geldsom uit te betalen. Dat viel in slechte aarde bij de Duitsers, die de Belgen ervan beschuldigden hun beloften niet na te komen.¹⁰¹

In dat kader werd de Belgische ambassadeur in Berlijn de Kerchove op 29 januari ontvangen op de Rijkskanselarij in Berlijn, voor een ontmoeting met rijkskanselier Gustav Bauer. De rijkskanselier erkende dat de Kerchove voor de enorm moeilijke taak stond om “de relaties tussen twee buurlanden te herstellen nadat die waren gebroken door een verschrikkelijke oorlog”. Bauer stelde verder dat Duitsland alles in het werk zou stellen om België te helpen en de schade te herstellen die haar was aangedaan. “Tijdens de oorlog was ik steeds gekant tegen alles wat er zich heeft afgespeeld in uw land. Het is nu de plicht van Duitsland om de begane misstappen te herstellen. Dat zou het bewijs zijn dat het Duitsland van 1920 niet langer het Duitsland van 1914 is en dat Duitsland alles wat er in België is gebeurd afkeurt”, besloot de kanselier. Dat was de eerste keer dat een Duits staatsman zijn spijt had uitgedrukt voor de schande van 4 augustus 1914, schreef de Kerchove aan minister Hymans. Maar Bauer verwees ook naar de extreem benarde situatie op vlak van voedselbevoorrading en financiën waarin Duitsland zich op dat moment bevond. Hij waarschuwde voor de opkomst van bolsjewistische bewegingen indien Europa de centrale machten niet te hulp zou schieten. Daarop bracht Bauer de prangende kwestie ter sprake waar de ontmoeting echt om draaide. Bauer vertelde de Belgische ambassadeur dat de Rijksdag het vermeende akkoord tussen Franqui en Erzberger had goedgekeurd en dat hij hoopte dat de Belgische regering de belofte van Franqui nu zou nakomen. De Kerchove reageerde dat de Belgische publieke opinie nog steeds even verbolgen was als in 1914. Bovendien had hij in Brussel niets gehoord over

⁹⁹ HORNE, J., KRAMER, A., *German Atrocities 1914*, 342.

¹⁰⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, De Kerchove aan Hymans (20 januari 1920), CL.B.324 I.

¹⁰¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, De Kerchove aan Hymans (3 februari 1920), CL.B.324 I.

een dergelijk engagement van Franqui. Bauer reageerde dat het een geheim akkoord was, maar de Kerchove liet zich niet kennen. Hij antwoordde dat de personen die te lijden hadden gehad onder wat zich in Leuven, Dinant, Dendermonde en Aarschot had afgespeeld, niet zouden opgeven tot ze gerechtigheid hadden gekregen. Bauer trachtte hem nog te overhalen door alle moeilijkheden op te sommen waarvoor de Duitse regering stond met betrekking tot de uitvoering van artikel 228, zoals het gebrek aan materiële middelen om de schuldigen uit te leveren of het feit dat geen enkele soldaat zijn arrestatie zou aanvaarden. De Kerchove erkende die moeilijkheden, maar maakte duidelijk dat de Belgische regering geen rekening zou houden met het vermeende engagement van Franqui.¹⁰²

De Duitse regering bleef zich in tussentijd onbuigzaam verzetten tegen de uitleveringseisen. De Duitse minister van Defensie, Gustav Noske, verklaarde aan de Britse ambassadeur in Berlijn, Victor Hay, dat de uitleveringen zouden leiden tot een burgeroorlog en het oprukken van het bolsjewisme. De Duitse minister haalde opnieuw het voorstel boven om de beklagden te berechten voor een Duits tribunaal. Kurt von Lersner, het hoofd van de Duitse delegatie in Parijs, schreef in een brief aan Clemenceau dat de Duitsers zich unaniem bleven verzetten tegen de eis tot uitlevering. Ook hij stelde voor om processen te houden op Duits grondgebied. Het Vaticaan mengde zich eveneens in de kwestie en waarschuwde de Britten dat geallieerde processen de internationale haatgevoelens levend zouden houden, dat Duitsland niet mocht worden verplicht om haar eigen kinderen uit te leveren en dat een militaristisch-bolsjewistische revolutie gevolgen zou hebben voor heel Europa. Lloyd George hoopte nog steeds op een verdere reductie van de beschuldigenlijst, maar wist dat hij niet op verdere toegevingen van Frankrijk en België moest rekenen. In plaats daarvan zette hij zijn zinnen op het Duitse voorstel. Op 30 januari 1920 verklaarde Lloyd George aan de nieuwe Franse premier, Alexandre Millerand, dat hij de mogelijkheid overwoog om Duitse beschuldigen te laten berechten voor een Duits tribunaal op bezet grondgebied, maar met geallieerde aanklagers en auditoren. Millerand was bereid om dat idee in overweging te nemen, maar wou eerst de uitlevering van de beschuldigen eisen, zoals was vastgelegd in het vredesverdrag. Enige toegeving op dat vlak zou een teken van zwakheid zijn, oordeelde hij. Net als zijn voorganger voelde de Franse premier zich sterk ingeperkt door de Franse publieke opinie, bij wie de Duitse gruweldaden nog vers in het geheugen lagen.¹⁰³

Millerand kreeg zijn gelijk en op 3 februari 1920 werd de lijst met de namen van de 854 beschuldigen, zonder de aanklachten, aan de Duitse delegatie in Parijs overhandigd. Kurt von Lersner had van de Duitse minister van Buitenlandse Zaken de specifieke instructie gekregen om de lijst zonder commentaar te ontvangen en hem onmiddellijk aan Berlijn over te dragen. Von Lersner gaf de lijst echter terug aan Millerand en verklaarde meermaals dat hij geen enkele Duitse functionaris zou vinden die bereid zou zijn om mee

¹⁰² Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Novembre 1918 – Janvier 1920*, De Kerchove aan Hymans (29 januari 1920), CL.B.324 I.

¹⁰³ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 120; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 275; HORNE, J., KRAMER, A., *German Atrocities 1914*, 342-343.

te werken aan die “beschamende onderneming”. Daarop nam von Lersner ontslag als hoofd van de Duitse delegatie en vertrok de volgende dag uit Parijs. Bij zijn aankomst in Berlijn speelde hij een kopie van de beklagdenlijst door aan de Duitse pers, die de lijst op 5 februari publiceerde.¹⁰⁴ Het arrogante optreden van von Lersner werd in de Belgische pers fel bekritiseerd. Zo werd hij in *Het Volk* vergeleken met Ulrich von Brockdorff-Rantzau, het hoofd van de Duitse delegatie die een jaar eerder in Versailles geweigerd had om het vredesverdrag te aanvaarden. Maar in tegenstelling tot Brockdorff-Rantzau wist von Lersner op voorhand precies wat zijn opdracht was en wat artikel 228 inhield. “Zijn aftreden op dit oogenblik blijkt dus te behooren tot de politieke komedie die te Berlijn geschikt werd [sic]”, concludeerde de auteur.¹⁰⁵ Ook de Duitse democratische en socialistische pers bekritiseerde het gedrag van von Lersner. Zo schreef de links-democratische *Berliner Volkszeitung* dat von Lersner had gehandeld als een kapitein die bij gevaar zijn schip had verlaten, wanneer hij in feite koelbloedig had moeten blijven. Ook de Duitse regering distantieerde zich openlijk van zijn actie. Tevergeefs, want na de publicatie van de lijst bleef de gevreesde reactie van het Duitse volk niet uit.¹⁰⁶

“Heel Duitsland trilt van verontwaardiging bij het lezen van de lijst met uit te leveren beklagden”, schreef de Belgische ambassadeur in Berlijn de Kerchove aan minister Hymans kort na de publicatie van de lijst. De Duitse bevolking had steeds gehoopt dat helden als Hindenburg en Ludendorff en de volledige legerleiding zouden worden gespaard, maar die hoop werd nu teniet gedaan. De Kerchove beschreef hoe hij de oude monarchistische sentimenten zag herleven bij de massa, in de manier waarop ze de uitlevering van Kroonprins Rupprecht van Beieren en zijn broers afkeurden. In alle klassen van de samenleving was er extreme opwinding en nervositeit merkbaar die aanleiding gaf tot gewelddadige incidenten in de straten, getuigde de ambassadeur.¹⁰⁷ De Britse Lord Chancellor F.E. Smith schreef dat alle politieke partijen, behalve de communisten, verenigd waren in oppositie. “Als van Duitsland kan worden gezegd dat het een ziel bezit, dan is die ziel geraakt”, besloot hij.¹⁰⁸

Een groot aantal Duitse generaals en admiralen, waaronder Ludendorff, von Falkenhayn en von Kluck, verklaarde op 6 februari 1920 in Berlijn dat ze nooit zouden verschijnen voor een buitenlands tribunaal, want dat zou onverenigbaar zijn met hun militaire eer en persoonlijke waardigheid.¹⁰⁹ Ook de Duitse pers reageerde verontwaardigd op de publicatie van de beschuldigenlijst. “De Entente maakt zichzelf ten schande, de lijst bevat bijna alle Duitse generaals [...] Gedurende vier jaar beefde men, nu streeft men naar wraak. De lijst bevat ongetwijfeld criminelen, maar het is aan een Duits tribunaal om ze te berechten”, schreef de invloedrijke journalist Theodor Wolff in het *Berliner Tageblatt*. In de *Morgenpost* stond te lezen: “Geen enkele Duitser is bereid om

¹⁰⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 120-121; HORNE, J., KRAMER, A., *German Atrocities 1914*, 3443-344.

¹⁰⁵ ‘De Uitlevering der Plichtigen’, *Het Volk* (6 februari 1920), 1.

¹⁰⁶ J. HORNE, A., KRAMER, *German Atrocities 1914*, 343-344.

¹⁰⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Kerchove aan Hymans (6 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁰⁸ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 276.

¹⁰⁹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 120.

landgenoten te arresteren om hen te doen verschijnen voor een tribunaal dat geen enkele garantie biedt op gerechtigheid. De regering zal vallen indien ze zal proberen de vijand te gehoorzamen.” Ook de *Berliner Volkszeitung*, die het optreden van von Lersner nochtans had bekritiseerd, schreef dat de geallieerden onmogelijk konden blijven aandringen op de uitvoering van een bepaling die steeds als onuitvoerbaar was beschouwd.¹¹⁰

Barsten in de Entente

De Franse ambassadeur in Berlijn, Henri de Marcilly, stelde dat de geallieerden zich niet mochten laten imponeren door het Duitse protest en onverzettelijk moesten vasthouden aan hun eisen. Hij betreurde wel dat geallieerden de redenen voor de aanklachten niet hadden vermeld op de lijst. De Amerikaanse Hoge Commissaris Ellis Dresel was daarentegen erg pessimistisch. Hij vreesde dat de Duitse regering nooit zou toegeven.¹¹¹ Volgens de Belgische ambassadeur de Kerchove stonden de geallieerden voor twee opties. Een eerste optie was om de uitlevering met dwang te bewerkstelligen, door met geallieerde troepen binnen te vallen in Duitsland. Dat zou de Duitsers in een bolsjewistische alliantie drijven en de schuldigen zouden hoe dan ook niet worden uitgeleverd, waarschuwde de ambassadeur. Een tweede mogelijkheid was om een geallieerde blokkade op te werpen tegen Duitsland, maar dat weigerden Italië, Groot-Brittannië en de VS. Zoals Ellis Dresel had verklaard was de oorlog voor de Amerikanen afgelopen en zij wilden hun oude tegenstander helpen om zich te herstellen. De Kerchove concludeerde dat de geallieerden een compromis moesten bereiken. Hij geloofde dat het Duitse voorstel, om de beschuldigten voor een Duits tribunaal in bezet grondgebied te berechten, een goede oplossing zou kunnen zijn. Dan zouden er immers geen Duitsers moeten worden uitgeleverd en bleef het tribunaal onder toezicht van de geallieerden.¹¹² Voor de Fransen, die een nog hardere houding aannamen ten aanzien van Duitsland, was een compromis geen optie. Ze weigerden om de Duitse nationale eer te bevredigen en hielden vast aan een volledige uitvoering van het vredesverdrag.¹¹³

Op 6 februari 1920 overlegde de Kerchove met de gezaghebbende Franse diplomaat Émile Haguenin in Berlijn, over een mogelijk oplossing voor het debacle. Haguenin was van mening dat de geallieerden niet over de financiële noch militaire middelen beschikten om uitleveringen af te dwingen. Toch mochten de geallieerden volgens hem in geen geval afzien van de volledige uitvoering van artikels 228 en 229. Dat zou immers een precedent creëren met onvoorstelbare gevolgen, waarschuwde Haguenin. Wel zou er een compromis kunnen bereikt worden over de manier waarop de artikels zouden worden uitgevoerd. Haguenin raadde de Belgische regering aan om te onderzoeken of de Belgische bevolking akkoord zou kunnen gaan met het idee om de beklaagden te

¹¹⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Kerchove aan Hymans (5 februari 1920), CL.B.324 II.

¹¹¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Kerchove aan Hymans (6 februari 1920), CL.B.324 II.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Kerchove aan Hymans (6 februari 1920), CL.B.324 II.

berechten voor een Duits gerechtshof in bezet grondgebied. In dat geval zouden de Belgen een verzoenende houding moeten aannemen ten aanzien van Duitse getuigen en procedures. Indien de Belgische regering haar compromisloze houding zou willen loslaten, zou de Franse regering zich waarschijnlijk ook openstellen voor meer bemiddeling, besloot Haguenin. De Kerchove ging akkoord dat er zonder compromissen niets zou worden bereikt. De beschuldigen zouden in geen geval worden uitgeleverd en de geallieerden konden hen daar niet toe dwingen. De beloofde Duitse vergoeding van 5.5 miljard mark compliceerde de kwestie nog verder, want als de Belgische regering haar houding niet zou aanpassen zouden ze dat akkoord ongetwijfeld verbreken, schreef de Kerchove aan minister Hymans.¹¹⁴

Diezelfde dag kwam de Conferentie van ambassadeurs samen in Parijs om de kwestie te bespreken. De Britse Lord Chancellor F.E. Smith, die getroffen was door het immense verzet van het Duitse volk en de enorme problemen waarmee de geallieerden zouden worden geconfronteerd, pleitte voor een wijziging van artikels 228 tot 230 van het vredesverdrag. Maar zijn voorstel om de beschuldigenlijst verder in te korten werd meteen door de andere afgevaardigden verworpen. De Belgische ambassadeur in Parijs, Edmond de Gaiffier d'Hestroy, reageerde dat de lijst met de grootste zorg en na langdurig overleg was opgesteld. Snoeien in het aantal namen zou uiterst moeilijk zijn en de publieke opinie zou nooit toelaten dat dergelijke misdadigers immuniteit zouden genieten, besloot hij. F.E. Smith stelde daarop voor om het Duitse voorstel, om de beklagden voor een Duits hof te berechten, te aanvaarden. Als de beloofde onpartijdigheid en oprechtheid niet zou worden gegarandeerd, zouden de geallieerden altijd kunnen terugvallen op de uitvoering van de strafartikels, stelde hij. Voor de Gaiffier was dat geen optie. Dat zou een te grote uitzondering zijn op het vredesverdrag en de geallieerden zouden daarmee mogelijks bijdragen aan een parodie van justitie, reageerde de ambassadeur. De idee om een bijzondere rechtbank op te richten die meer garanties bood aan de beklagden kon wel op zijn steun rekenen, de bedoeling van de geallieerden was immers om de beklagden strikt onpartijdig te berechten. Alles wat die onpartijdigheid versterkte kreeg de steun van de Belgische regering, besloot de Gaiffier. Op 7 februari 1920 stemden de geallieerden in om de beschuldigenlijst eerst en vooral over te dragen aan de Duitse regering via de Franse ambassadeur in Berlijn de Marcilly.¹¹⁵ Ook zou een nota worden overhandigd aan Duitsland waarin stond dat de geallieerden het Duitse aanbod om zelf processen te houden in overweging namen. De eindbeslissing werd uitgesteld tot Lloyd George, Millerand en Nitti elkaar de volgende week in Londen zouden ontmoeten.¹¹⁶

In een opvallende brief aan minister Hymans zette de Gaiffier zijn standpunten over de kwestie verder uiteen. "Ik zie hoe bezorgd men in Brussel is over de moeilijkheden die de uitvoering van artikels 228 tot 230 van het vredesverdrag met zich meebrengen. Die

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Gaiffier aan Hymans (7 februari 1920), CL.B.324 II.

¹¹⁶ WILLIS, J.F., *Prologue to Nuremberg*, 123.

moeilijkheden zijn reëel. Het was beter geweest indien de uitlevering van de beschuldigen niet was geëist op basis van een verdrag. Dat is in strijd met de principes van het internationaal recht en de traditie. Om dat te realiseren moeten we ons gewoon afvragen wat de houding van de geallieerden zou zijn indien het anders was gelopen en de Duitsers de uitlevering van Haig, Joffre en Foch eisten.” Maar de artikelen waren er nu eenmaal en de Gaiffier was van mening dat terugkeren op een beslissing die formeel was goedgekeurd door zowel de overwinnaars als de overwonnenen, een politieke fout zou zijn. “Voor de eerste maal staan de geallieerden voor de beslissing of Duitsland het vredesverdrag al dan niet moet uitvoeren. Indien ze zich verdelen, indien sommigen buigen, zal Duitsland, wiens doel het is om de Entente te scheiden, die kloof vergroten en het hele vredesverdrag ter discussie stellen”, waarschuwde de ambassadeur. Hij vroeg zich af of de geallieerden dan ook de Duitse herstelbetalingen zouden kwijtschelden, want “in dat geval zullen de overwinnende landen geruïneerd zijn: zij zullen de bankiers moeten worden van de overwonnenen”. Bovendien zou de Franse en Belgische publieke opinie geen strafloosheid tolereren voor “misdaden waarvan de gruwel de verbeelding oversteeg”. “Koste wat het kost, laat ons een verenigd front behouden”, besloot de Gaiffier. Hij stelde wel voor dat de militaire tribunalen eventueel zouden kunnen worden vervangen door een rechtbank onder de auspiciën van de Volkenbond.¹¹⁷ De vrees van de Gaiffier over de herstelbetalingen zou al gauw werkelijkheid worden. Op 9 februari 1920 kondigde de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, Hermann Muller, officieel aan dat de belofte van de Duitse regering om 5.5 miljard mark uit te betalen aan België als nietig moest worden beschouwd, wegens de Belgische betrokkenheid in de uitleveringseisen.¹¹⁸

De avond van 7 februari 1920 werd de lijst met beklaagden door de Marcilly aan de Duitse rijkskanselier Bauer overhandigd. Hoewel Bauer verrast was dat de lijst aan hem werd overhandigd en niet aan de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Noske, aanvaardde hij die zonder commentaar. De Duitse regering hield echter vol dat ze nooit zou toegeven aan de geallieerde eis tot uitlevering. Gustav Noske verklaarde dat hij de banden met de Duitse regering zou verbreken en ontslag zou nemen in geval de regering zou beslissen om het vredesverdrag uit te voeren. In tussentijd gingen de Duitse kranten verder met het aanwakkeren van de nationalistische, anti-geallieerde protesten in de publieke opinie. Enkel het sociaaldemocratische partijblad *Vorwärts* suggereerde, zonder af te wijken van de steun aan de Duitse regering in haar verzet tegen de uitlevering, dat er een compromis kon worden bereikt.¹¹⁹ Opvallend is dat de Duitse haat in de pers zich bijna uitsluitend richtte tegen Frankrijk. Enkel het *Berliner Tageblatt* schreef dat de Belgische eisen absoluut in strijd waren met de geest van de Belgische grondwet, waarin

¹¹⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Gaiffier aan Hymans (9 februari 1920), CL.B.324 II.

¹¹⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Kerchove aan Hymans (9 februari 1920), CL.B.324 II; ‘La Belgique et la question des coupables’, *Le Temps* (11 februari 1920).

¹¹⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Kerchove aan Hymans (8 februari 1920), CL.B.324 II

was vastgelegd dat geen enkele buitenlander kon worden vervolgd voor een politiek delict.¹²⁰

Op 8 februari 1920, een dag nadat de Duitse regering de beklagdenlijst officieel had ontvangen, lichtte Millerand de Britse Lord Chancellor F.E. Smith in over het beleid dat hij wenste te volgen ten aanzien van Duitsland. Millerand verkoos om Duitsland te laten verzaken aan de bepalingen van artikels 228 tot 230. Op die manier zouden de geallieerden de evacuatie van de bezette Duitse gebieden, waaronder de linker Rijnsoever, kunnen uitstellen en eventueel economische sancties opleggen aan Duitsland. Daarnaast zouden de geallieerden de Duitse beklagden bij verstek kunnen veroordelen. Dergelijke processen zouden het gewenste morele effect hebben, oordeelde de Franse premier. Ook de Franse pers was reeds begonnen met een campagne om de situatie uit te buiten ten gunste van de Franse veiligheidsbelangen. Maar de Britse regering was gekant tegen die plannen en zocht naar alternatieven voor een strikte toepassing van artikels 228 tot 230. De Britten kwamen tot de conclusie dat de oprichting van een internationaal hof, met Duitse en neutrale rechters in bezet Duits grondgebied, de beste oplossing was.¹²¹

Het Brits-Duitse compromis

Toen de geallieerde leiders elkaar op 12 februari 1920 in Londen ontmoetten, verwierp Lloyd George de Franse plannen en argumenteerde dat politieke en criminele kwesties gescheiden moesten blijven. De Britse Prime Minister stelde verder dat hij verrast was om personen als Ludendorff, Hindenburg en Bethmann Hollweg op de beklagdenlijst aan te treffen. Hoewel hij zelf meer dan wie ook had gepleit voor de berechting van Wilhelm II, beschouwde hij de aanklacht tegen Hindenburg als een politieke misstap. Hij stelde voor om de beschuldigenlijst te beperken tot personen die rechtstreeks betrokken waren geweest bij de oorlogsmisdaden. Millerand verzette zich echter tegen enige reductie van de beklagdenlijst. Hij vreesde bovendien dat het Duitse voorstel een truc was om de geallieerden te verstrikken in eindeloze discussies. Indien de geallieerden zich nu zouden terugtrekken, zou dat het hele vredesverdrag in het gedrang brengen, besloot de Franse premier. Lloyd George reageerde dat ze niet konden vasthouden aan een letterlijke interpretatie van het vredesverdrag, want de publieke opinie was omgeslagen en er heerste een algemeen verlangen om terug te keren naar het normale dagelijkse leven. Het laatste wat de geallieerden wilden was de vernietiging van het huidige Duitse kabinet, waarschuwde Lloyd George, want dan zou het onvermijdelijk worden opgevolgd door een communistische of militaristische regering. In feite hadden Frankrijk en België geen andere keuze dan akkoord te gaan met de Britse plannen.¹²² Uiteindelijk plooiden Millerand en op 13 februari 1920 werd de knoop doorgemaakt: Duitsland zou zelf de beklagden mogen berechten voor het Duitse Hooggerechtshof in Leipzig.¹²³

¹²⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, De Kerchove aan Hymans (13 februari 1920), CL.B.324 II.

¹²¹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 123.

¹²² J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 344.

¹²³ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 123-124; L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 277-278.

Het akkoord was volgens de geallieerde leiders verenigbaar met de uitvoering van artikel 228 van het vredesverdrag, waarin was vastgelegd dat “de geallieerden het recht hadden om Duitsers die schuldig waren aan inbreuken tegen de wetten en gebruiken van de oorlog, voor *een militair tribunaal* te berechten”.¹²⁴ In realiteit paste de toezegging vooral binnen het nieuwe Britse beleid van verzoening met Duitsland. Ook vreesden de Britten voor een te grote Franse dominantie op het Europese vasteland, indien Frankrijk verdere sancties zou kunnen opleggen aan Duitsland als represaille voor het niet nakomen van haar verplichtingen. In de toekomst zou de kloof tussen Frankrijk en Groot-Brittannië daardoor enorm toenemen en uiteindelijk zou de kwestie in sterke mate het einde inluiden van de Entente.

¹²⁴ ‘Les coupables allemands – Ils seraient jugés à Leipzig’ *La Nation* (17 februari 1920); J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 124.

DEEL II: DE NAOORLOGSE PROCESSEN

1. De lange weg naar Leipzig

Na een bewogen jaar van internationale onrust en discussies deden de geallieerden op 13 februari 1920 een enorme toegeving aan Duitsland. De Duitsers zouden hun landgenoten die door de overwinnaars waren beschuldigd van oorlogsmisdaden zelf mogen berechten voor het Reichsgericht in Leipzig, de hoogste Duitse rechtsinstantie. Het Reichsgericht diende een beperkt aantal rechtszaken te behandelen, in wat de geallieerden een eerste ronde van aanklachten noemden. Op die manier moest het Duitse gerecht zijn oprechtheid en rechtvaardigheid bewijzen aan de overwinnaars, alvorens die zouden beslissen om verder zaken bij het Reichsgericht in te dienen. De eerste ‘testcases’ zouden worden geselecteerd door een geallieerde commissie, die speciaal daartoe werd opgericht. Verder beloofden de geallieerden zich niet met de procedures en vonnissen te bemoeien, maar de volledige verantwoordelijkheid bij het Duitse gerecht te laten. Wel zou een geallieerde commissie instaan voor het verzamelen en publiceren van het nodige bewijsmateriaal. Indien Duitsland er in slaagde haar oprechtheid en toewijding te bewijzen, zouden na verloop van tijd alle Duitsers van wie de geallieerden de uitlevering in februari 1920 hadden geëist, worden berecht in Leipzig. Indien de gevolgde procedures en vonnissen van het Reichsgericht echter niet voldeden aan de verwachtingen van de geallieerden, behielden zij het recht om de beschuldigten voor hun eigen tribunalen te berechten.¹²⁵

Op 17 februari 1920 werd Duitsland officieel ingelicht over de geallieerde concessie. In zijn boodschap aan de Duitse regering verklaarde Lloyd George dat hij het volste vertrouwen had in het Reichsgericht, maar hij benadrukte ook dat de ware schuldigen bestraft moesten worden en hoopte dat er geen massale vrijspraken zouden volgen.¹²⁶ De Duitse minister van Justitie Eugen Schiffer verzekerde dat de Duitse regering vastbesloten was om geen enkele schuldige onbestraft te laten op het “monsterproces dat van start zou gaan in Leipzig”. Schiffer benadrukte echter ook dat daden die enkel waren gepleegd om politieke of militaire redenen niet als strafbaar zouden worden beschouwd, ook al waren het aanslagen tegen het leven of eigendom van anderen. In dat geval ging het enkel om een oorlogsdaad. Een ondergeschikte die slechts een bevel van zijn overste had opgevolgd en die orders niet had overschreden, of niet wist dat de bevolen actie een inbreuk was tegen de burgerlijke of militaire wet, was dus niet schuldig aan oorlogsmisdaden.¹²⁷ De definitie van oorlogsdaden en -misdaden die het Duitse gerecht hanteerde, zou in de toekomst cruciale verschillen aan het licht brengen tussen Duitse en internationale

¹²⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Mars 1920 – Décembre 1920*, Rapport de la Commission Mixte Interalliée chargé d'examiner les questions relatives à la livraison des coupables (15 maart 1920).CL.B.324 III

¹²⁶ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 344.

¹²⁷ 'Les coupables seront jugés à Leipzig', *La Nation belge* (22 februari 1920).

interpretaties van de bestaande verdragen over de behandeling van burgers, francs-tireurs en krijgsgevangenen.¹²⁸

Internationale reacties op de geallieerde concessie

Hoewel de bestraffing van oorlogsmisdadigers één van de belangrijkste voorwaarden was voor de vrede in de Britse en vooral Franse en Belgische publieke opinie, veroorzaakte de geallieerde concessie over het algemeen weinig openbaar protest.¹²⁹ Toch waren er hier en daar kritische stemmen te horen. Vooral degenen die vertrouwd waren met de aard van de Duitse oorlogsmisdaden en de Duitse houding tegenover daders en slachtoffers reageerden ontzet.¹³⁰ Ook in de Franse Chambre des députés werd er sterke kritiek geuit tegen de toegeving. Volgens een aantal sprekers zou het akkoord leiden tot verdere toegevingen aan Duitsland, wat een bedreiging zou betekenen voor de Franse nationale veiligheid. Het Franse volk, zo stelden ze verder, zou niet tevreden zijn tot alle schuldigen waren berecht.¹³¹ De Franse krant *Le Temps* liet zich eveneens kritisch uit over het akkoord. “De crisis die de geallieerde eis tot uitlevering van Duitse oorlogsmisdadigers had veroorzaakt leek met het akkoord opgelost, maar is in realiteit slechts uitgesteld”, waarschuwde de krant. De geallieerden behielden immers het recht om zelf Duitsers te berechten die door het Reichsgericht waren vrijgesproken of te licht waren gestraft. Verder schreef *Le Temps* dat het feit dat enkel de overwonnenen zich moesten verantwoorden voor hun daden, terwijl de overwinnaars elke straf leken te ontlopen, de Duitse publieke opinie enorm stoorde. Dat de geallieerden bovendien zowel als aanklagers als rechters konden optreden botste met elke gerechtelijke traditie, zo stelde de krant. Veel van die problemen zouden kunnen vermeden worden indien men een beroep zou doen op een internationaal strafhof, dat door de Volkenbond moest worden samengesteld. “Enkel de Volkenbond bezit de morele autoriteit en biedt een garantie van onafhankelijkheid en onpartijdigheid”, luidde de conclusie.¹³² Hoewel velen die opvatting deelden, zou er nooit gehoor gegeven worden aan het voorstel. In Groot-Brittannië was er opvallend minder kritiek. Bijna iedereen was het erover eens dat een compromis met Duitsland de enige oplossing was.¹³³ Op zich was dat weinig verrassend, aangezien de Britse bevolking nooit rechtstreeks had geleden onder de Duitse bezetting en veel minder Duitsers hadden aangeklaagd voor oorlogsmisdaden.

In de Duitse publieke opinie leidde de geallieerde toegeving tot grote verdeeldheid. Voor de Duitse (voormalige) legerofficieren en rechtse nationalistten, die zich steeds met klem hadden verzet tegen de uitlevering van Duitse beschuldigen, was de geallieerde concessie een overwinning. Bij de conservatieve Deutsche Volkspartei (DVP) en Deutschnationale Volkspartei (DNVP) zorgde het feit dat er toch processen zouden plaatsvinden echter voor grote ontevredenheid. Tijdens het parlementair debat over het

¹²⁸ P. LAGROU, *The Leipzig Trials* (<http://www.historikerdiallog.eu/>).

¹²⁹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 124.

¹³⁰ J. LIPKES, *Rehearsals: the German Army in Belgium, August 1914*, 591.

¹³¹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 124.

¹³² ‘Le règlement de la paix- Le jugement des coupables’, *Le Temps* (16 maart 1920).

¹³³ J.F., WILLIS. J.F, *Prologue to Nuremberg*, 124.

akkoord op 4 maart 1920 hekelden beide partijen de regering en waarschuwden ze dat het Duitse hooggerechtshof slechts een marionet van de geallieerden zou worden.¹³⁴ Bij de linkse Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) werd de geallieerde toegeving daarentegen op gejuich onthaald. “De rede triomfeert!”, zo kopte hun partijblad *Vorwärts* op 17 februari 1921. “Indien de Entente hun beslissing eerder had genomen, waren veel onnodige emoties en spanningen, die het land op de rand van een ernstige crisis hadden gebracht, voorkomen geweest”, stelde de auteur. Verder stond te lezen dat de geallieerden zich op het laatste moment hadden laten overtuigen dat hun eisen tot uitlevering fundamenteel onmogelijk waren. “Niet uit welwillendheid tegenover het Duitse volk of de Duitse regering, maar ze hadden zich voor de eerste maal laten leiden door de rede, in plaats van haatgevoelens en wraak”, concludeerde de auteur.¹³⁵ Voor de radicalere Unabhängige Sozialdemokratische Partei Deutschlands (USPD), ging de beslissing echter niet ver genoeg en dienden de schuldigen te worden gestraft, ongeacht de eis van degeallieerden. Volgens de USPD bestond er geen twijfel over dat er van Duitse zijde een groot aantal misdaden waren gepleegd tijdens de oorlog en dat het niet moeilijk zou zijn om de aanklachten te onderbouwen. Hoewel hun partijkrant *Freiheit* aanvankelijk de geallieerde eisen tot uitlevering had verworpen, publiceerde de krant in februari 1920 wel fragmenten van de geallieerde beschuldigingen, eiste ze vervolgingen door een keizerlijk hof en beschuldigde ze de regering ervan te traag gehandeld te hebben om criminelen te berechten. In een aantal gevallen kwam het tot open, gewelddadige confrontaties tussen links en rechts, waarbij de USPD en Communisten de executie van onder meer de ex-Keizer en Ludendorff eisten. De arbeiders en boeren, de meerderheid van de Duitse bevolking, bleven waarschijnlijk onverschillig tegenover de kwestie.¹³⁶

De selectie van de rechtszaken

Op 20 februari 1920 werd in Londen een geallieerde commissie aangesteld onder voorzitterschap van de Franse diplomaat Jules Cambon, met als taak de eerste rechtszaken die in Leipzig zouden verschijnen te selecteren en de aanklachten voor te bereiden.¹³⁷ Vooraleer de commissie dat kon doen, dienden de geallieerde regeringen, met behulp van een daartoe opgerichte subcommissie, hun eerdere beschuldigdenlijsten te reduceren tot een minimum aantal zaken. Uit die ingekorte lijst zou vervolgens door de commissie een onbepaald aantal zaken worden geselecteerd, die in de eerste ronde van aanklachten zouden worden behandeld in Leipzig. Die lijst zou ten slotte door de geallieerde Hoge Raad aan Duitsland worden overhandigd. Individuen en zaken die politiek betwistbaar of wettelijk onhaalbaar waren, moesten door de geallieerden van hun beschuldigdenlijsten worden geschrapt.¹³⁸ Zo besliste de Belgische regering om hooggeplaatste figuren als Bethmann-Hollweg en Hindenburg weg te laten, het zou

¹³⁴ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 345.

¹³⁵ ‘Renonciation aux extraditions. La raison triomphe’, *Vorwärts* (17 februari 1920).

¹³⁶ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 345.

¹³⁷ ‘Les Alliées dressent l’acte d’accusation contre les criminels allemands’, *La Nation* (21 februari 1920).

¹³⁸ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 128.

immers onmogelijk zijn voor het Duitse gerecht om in dergelijke zaken objectief te oordelen.¹³⁹

De selectie van de beschuldigen zorgde regelmatig voor spanningen onder de overwinnaars. De Britten weigerden bijvoorbeeld om de Duitse Admiraal Alfred von Tirpitz, de opperbevelhebber van de Kaiserliche Marine, van hun lijst te schrappen. Tot groot ongenoegen van de Belgische afgevaardigde in Parijs, Edouard Rolin-Jaquemyns. België had immers de verantwoordelijken voor de deportaties van Belgische burgers weggelaten, onder wie Hindenburg en Bethmann-Hollweg, op bevel van de Hoge Raad in Londen. De Franse afgevaardigde Ignace gaf de Britten gelijk en verklaarde dat Frankrijk Hindenburg wél zou aanklagen voor zijn betrokkenheid in de deportatie van Franse vrouwen. Rolin-Jaquemyns herinnerde zijn collega's aan het bevel van de Hoge Raad om hooggeplaatste figuren weg te laten, maar Ignace ontkende ooit dergelijk bevel te hebben ontvangen. In dat geval, zo stelde de Belgische afgevaardigde, had hij ook nooit dergelijk bevel ontvangen en zou België niet langer haar lijst inkorten. Ignace beloofde daarop om de zaak opnieuw te overwegen. Rolin-Jaquemyns concludeerde dat de inkorting van de lijsten proportioneel moest zijn, en op basis van dezelfde principes voor alle landen. Uiteindelijk erkende de Britse Lord-Chancellor dat de tijden waren veranderd en dat men inderdaad niet langer hooggeplaatste politieke en militaire figuren kon vervolgen. Hij besloot dat de Britse houding zou beantwoorden aan de huidige situatie in Duitsland.¹⁴⁰

Op 23 februari 1920 deden de Belgische afgevaardigden in Parijs, Fernand Passelecq en Edouard Rolin-Jacquemyns, hun voorstel aan de regering. Ze hadden acht zaken geselecteerd uit de oorspronkelijke Belgische beschuldigenlijst waarover het Reichsgericht in een eerste ronde van 'testcases' diende te oordelen. In totaal waren zo'n 33 Duitsers betrokken bij die zaken, die verder waren onderverdeeld in drie categorieën. Elke categorie omvatte een traumatisch aspect van de oorlog: de Duitse inval, de bezetting en de deportaties van Belgische burgers.¹⁴¹ Binnen de eerste categorie, betreffende gruweldaden begaan tijdens de Duitse invasie, hadden de Belgische afgevaardigden bewust gekozen voor zowel een slachtpartij in Vlaanderen als een in Wallonië: Aarschot en Andenne. De Belgen beschuldigden enerzijds zes Duitse soldaten die de executie van meer dan honderd burgers in Aarschot hadden bevolen op 19 en 20 augustus 1914. Van die zes beschuldigen waren er echter twee gesneuveld tijdens de oorlog en twee anderen zouden tijdens het vooronderzoek overlijden.¹⁴² De keuze voor Aarschot werd verder gemotiveerd door de sterke kritiek van prominente auteurs in neutrale landen op de zeer beperkte bijlage over de slachting in het Duitse Witboek van 1915, nog voor de publicatie van het Belgische *Livre Gris* in 1916.¹⁴³ Anderzijds beschuldigden de Belgen negen Duitse

¹³⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Zitting van Commission interalliée des responsabilités (20 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁴⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Zitting ondercommissie belast met reductie van beschuldigenlijsten, (22 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁴¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Nota van F. Passelecq aan eerste minister, ministers van Buitenlandse Zaken en Justitie (23 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁴² G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 200-201.

¹⁴³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Passelecq aan Vandervelde, Jaspar en Carton de Wiart (23 februari 1920), CL.B.324 II.

officieren, die verantwoordelijk werden gehouden voor de executie van meer dan 300 burgers en het in brand steken van zo'n 200 huizen in Andenne op 20 en 21 augustus 1914.¹⁴⁴ Andenne was ook gekozen omdat de Duitse generaal Karl Von Bülow zijn verantwoordelijkheid voor de executies in de stad officieel had erkend, wat publiekelijk was gemaakt op een affiche uitgehangen in Luik.¹⁴⁵ De bijzondere gruwel daden en verwoestingen in Leuven en Dinant werden bewust nog achterwege gelaten, om aan te tonen dat het in het eerste geval slechts om een soort 'eerste test' ging van het Duitse gerecht.¹⁴⁶ Bovendien waren bij de incidenten in zowel Dinant als Leuven zodanig veel personen betrokken (5 daders voor meer dan 200 slachtoffers in Leuven, 21 daders voor meer dan 600 slachtoffers in Dinant), dat het onmogelijk zou zijn een klein aantal daders te selecteren.¹⁴⁷

De tweede categorie bevatte twee gevallen van misdaden begaan tijdens de Duitse bezetting. De eerste zaak was tegen een officier van de Kommandatur van Beernem, ene Sanguinetto, die een belangrijke rol had gespeeld bij deportaties in de gerechtelijke arrondissementen Brugge, Gent en Dendermonde. Daarnaast was hij betrokken bij diefstallen en afpersing in Beernem en Oedelem. De zaak symboliseerde volgens Passelecq en Rolin-Jaquemyns de immoraliteit van sommige Duitse officieren van de Kommandatur. De tweede zaak betrof de arrestatie en marteling van een groep jongens in Geraardsbergen door twee agenten van de Geheime Feldpolizei, Max Ramdohr en Ernst Zahn. Hun misdaad symboliseerde voor de Belgen de bijzondere wreedheid van de Duitse bezetter tegenover de Belgische burgers, ongeacht hun leeftijd.¹⁴⁸

Tot de derde categorie van oorlogsmisdaden behoorden vier specifieke gevallen van misbruiken begaan tegen Belgische gedeporteerden en (krijgs)gevangenen. In het eerste geval ging het om misbruiken tegen Belgische dwangarbeiders in het Zivil-Arbeiter-Bataillon n°16 achter het Duitse front. In het tweede en derde geval ging het om Duitse wreedheden tegen Belgische gedeporteerden en krijgsgevangenen in de kampen van Sedan, Preussisch-Holland en Tossendorf. Het vierde geval betrof wreedheden begaan tegen vrouwelijke gevangenen in de gevangenis van Siegburg.¹⁴⁹

Het Belgische voorstel werd op 27 februari 1920 overhandigd aan de geallieerde subcommissie, die voor elk land drie tot vijf zaken selecteerde.¹⁵⁰ De voorlopige lijst werd de volgende dag overgedragen aan de *Commission des responsabilités des auteurs de la guerre et sanctions*, die zich de daaropvolgende maand over de kwestie boog. Uiteindelijk duurde het tot 31 maart vooraleer de commissie de volledige 'liste d'épreuve' af had.¹⁵¹

¹⁴⁴ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 201-203.

¹⁴⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Passelecq aan Vandervelde, Jaspas en Carton de Wiart (23 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Zitting van Commission interalliée des responsabilités, (20 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁴⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Passelecq aan Vandervelde, Jaspas en Carton de Wiart (23 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 128.

De geallieerden hadden bepaald dat het Reichsgericht in een eerste ronde van aanklachten 45 Duitsers moest berechten: zeven aangeklaagd door Groot-Brittannië, elf door Frankrijk, vijf door Italië, drie door Polen en Roemenië en één door het Koninkrijk der Serviërs, Kroaten en Slovenen (het latere Joegoslavië).¹⁵² Uit de oorspronkelijke acht Belgische zaken werden er drie incidenten geselecteerd, waarvoor 15 Duitsers zouden worden berecht. Het betrof de zaak tegen Max Ramdohr en Ernst Zahn, de mishandeling van Belgische krijgsgevangenen in Sedan en het bloedbad van Andenne.¹⁵³

De overdracht van de definitieve beschuldigenlijst aan Duitsland werd vertraagd door onenigheid tussen aan de ene kant Groot-Brittannië en de andere kant Frankrijk en België over de mate van participatie aan de Duitse processen. De Franse premier Millerand verzette zich tegen het plan van Lloyd George om geallieerde getuigen naar Leipzig te sturen, uit vrees voor incidenten en vijandige confrontaties met Duitse nationalistes. De geallieerden dienden zich zo weinig mogelijk met de processen te bemoeien, enkel dan zouden de Duitsers de volledige verantwoordelijkheid dragen in geval van enige mislukking, stelde Millerand.¹⁵⁴ Ook de Belgische regering vond het aanvankelijk beter om niemand naar Leipzig te sturen, anders zouden de Duitsers achteraf kunnen beweren dat hun gerechtigheid niet vrij was geweest.¹⁵⁵ Millerand was bovendien nooit echt een voorstander geweest van het plan om Duitsers te laten berechten in Leipzig en geloofde niet dat het Duitse gerecht betrouwbaar was. In plaats daarvan stelde de Franse premier voor om zelf Duitsers bij verstek te veroordelen. Lloyd George vermoedde echter dat Millerand Duitsland bewust wou aanzetten om de processen af te blazen, wat een rechtvaardiging zou zijn voor de Franse bezetting van het Ruhrgebied. Eind april 1920, op de Conferentie van San Remo, benadrukte Lloyd George nogmaals de noodzaak om geallieerde getuigen naar Leipzig te sturen om veroordelingen te verzekeren. Onder druk van de Britse Prime Minister stemde Millerand in om de aanwezigheid van geallieerde getuigen toe te staan, maar niet te verplichten. Daarop gaven de geallieerde leiders hun definitieve goedkeuring voor de beschuldigenlijst, die op 7 mei 1920 werd overgedragen aan de Duitse regering in Berlijn.¹⁵⁶

De laatste Belgische arrestaties in bezet gebied

Het is belangrijk om terzijde op te merken dat België en Frankrijk in het voorjaar van 1920 doorgingen met het arresteren van Duitse verdachten in het door hen bezette gebied ten westen van de Rijn. De Belgische en Franse autoriteiten waren daarmee reeds in 1919 begonnen, lang voor het vredesverdrag van Versailles van kracht ging. Hoewel de *Commission des responsabilités des auteurs de la guerre et sanctions* de procedure in februari 1920 had verboden, hadden Frankrijk en België tegen maart 1920 in totaal zo'n 55 Duitse verdachten gearresteerd op bezet grondgebied. De processen tegen die

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 345.

¹⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Zitting van Commission interalliée des responsabilités, (20 februari 1920), CL.B.324 II.

¹⁵⁶ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 129.

personen gingen nog voor een paar maanden door. De Duitse regering had meerdere malen geprotesteerd tegen verdere arrestaties en de vrijlating van de Duitse gevangenen geëist. De Duitsers beloofden hen op een rechtvaardige manier voor hun eigen rechtbanken te berechten. Onder leiding van de *allgemeine Justizsache* stelden ze zelf onderzoekdossiers samen over de betrokken Duitsers. Daarmee trachtten ze opnieuw aan te tonen hoe oprecht hun initiatieven waren om hun beklagde landgenoten te berechten. Groot-Brittannië, dat ook een aantal individuen had gevangengezet, ging in op de Duitse eis en leverde in totaal twaalf beklagden uit aan Duitsland. De laatste twee Duitse gevangenen werden in september 1920 vrijgelaten door de Britten. In België en Frankrijk lag de kwestie veel gevoeliger en werd er minder snel toegeven aan de Duitse protesten.¹⁵⁷

Naar aanleiding van één incident zouden de Belgen hun arrestaties op bezet grondgebied toch stopzetten. Eind 1919 hadden de Amerikanen een Duitse dokter Hermann opgepakt op bezet grondgebied en uitgeleverd aan België. Daar was hij gevangengezet tot hij voor de rechtbank van Doornik zou moeten verschijnen voor diefstallen gepleegd tijdens de bezetting. De arrestatie van de Duitse dokter lokte hevige internationale reacties uit. Daarom besloot het Belgische departement Binnenlandse Zaken in mei 1920 om na te gaan in welke mate de veroordeling van Duitsers, gearresteerd op Belgisch of bezet Duits grondgebied, door Belgische rechtbanken gewettigd was. Volgens het vredesverdrag, dat in werking was getreden op 10 januari 1920, konden geen arrestaties worden verricht door geallieerde autoriteiten op bezet grondgebied, tenzij voor overtredingen tegen de voorschriften van de *Haute commission interalliée aux territoires rhénans*. In navolging van het vredesverdrag zou België vanaf mei 1920 geen nieuwe arrestaties en veroordelingen meer bevelen of goedkeuren op bezet grondgebied. De veroordelingen van Duitsers die vóór 10 januari 1920 waren gearresteerd in België of op bezet Duits grondgebied, waren wel wettig. Aangezien de Duitse dokter Hermann voor 10 januari was gearresteerd en uitgeleverd door de Amerikanen, was zijn veroordeling wettig.¹⁵⁸ Bijgevolg zouden de Duitsers die voor 10 januari waren gearresteerd pas worden vrijgelaten wanneer ze hun straf hadden uitgezeten of wanneer hun straf ongedaan was gemaakt. Nadat ze naar Duitsland waren teruggekeerd, zouden hun zaken door de Duitse autoriteiten worden verworpen op basis van de amnestiewet van 7 december 1918 of het verbod op dubbele veroordelingen.¹⁵⁹

Verdere vertragingen en het geallieerde ultimatum

Kort nadat de Duitse regering de definitieve lijst met beschuldigen op 7 mei 1920 had ontvangen, werd ze integraal gepubliceerd door het Duitse persagentschap Wolff. De Duitse pers schonk er, buiten een aantal rechts-nationalistische kranten, opvallend weinig

¹⁵⁷ J.F. WILLIS, J.F., *Prologue to Nuremberg*, 128-129.

¹⁵⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Mars 1920 – Décembre 1920*, Hymans aan Vandervelde (17 mei 1920), CL.B.324 III.

¹⁵⁹ G. HANKEL, *The Leipzig Trials*, 353-354.

aandacht aan.¹⁶⁰ Van zodra bekend gemaakt was dat Duitsland geen beschuldigen meer zou moeten uitleveren aan de geallieerden, kon de hele kwestie de Duitse publieke opinie maar weinig meer boeien.¹⁶¹ Wel reageerden verschillende Duitse kranten bijzonder geagiteerd op uitspraken van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Hymans. Tijdens een eerdere interpellatie in de Senaat had de minister de Duitse beschuldigen “schurken” (*canailles*) genoemd. De Duitse kranten *Post*, *Deutsche Allgemeine Zeitung* en *Kölnische Volkszeitung* reageerden verontwaardigd op de gebruikte bewoording, die volgens hen de geest van haat illustreerde die in België nog steeds heerste tegenover Duitsland. In een brief aan minister Hymans reageerde de Belgische ambassadeur in Berlijn, Charles de Kerchove, daarop met het volgende: “De Duitse pers en publieke opinie kunnen blijkbaar niet begrijpen dat de Belgen alle martelingen en vernederingen van tijdens de bezetting niet zomaar zouden vergeten.”¹⁶²

Nadat ze de definitieve lijst met oorlogsmisdadigers van de geallieerden had ontvangen begon de Duitse regering nog niet onmiddellijk met het aanklagen van de beschuldigen. Het Duitse Ministerie van Justitie bepaalde dat de geallieerden nog onvoldoende bewijsmateriaal hadden geleverd om zelfs maar één zaak aanhangig te maken. De Duitse regering verzocht de geallieerden dan ook om meer bewijsmateriaal en de namen van getuigen aan hen te leveren. De hele kwestie kwam tot een kookpunt toen de geallieerde en Duitse leiders in juni 1920 voor het eerst sinds de oorlog samenkwamen in Spa. Een woedende Lloyd George eiste een verklaring voor het feit dat de processen nog steeds niet van start waren gegaan. De Duitse minister van Justitie Heinze wees de geallieerden daarop opnieuw op het gebrek aan bewijsmateriaal. Om te vermijden dat de situatie verder zou escaleren werd de kwestie doorverwezen naar een commissie van juridische deskundigen, die bepaalden dat de Duitse eis tot meer bewijsmateriaal redelijk was. Uiteindelijk kwamen beide partijen tot een akkoord om een directe communicatie te voorzien tussen de openbare aanklager in Leipzig en de juridische afdelingen van de geallieerde regeringen, om de overdracht van bewijsmateriaal te vergemakkelijken.¹⁶³

Na het akkoord werd de aanvang van de Duitse processen voor nog eens negen maanden vertraagd, door juridische problemen en politieke belemmeringen. Vooral de voorbereiding van de rechtszaken bleek een bijzonder moeilijke opgave voor zowel de geallieerden als de Duitsers. De feiten hadden immers jaren voordien plaatsgevonden, veel beschuldigen waren al overleden of verdwenen en materiële bewijsstukken bleken zo goed als onvindbaar. Het verhoren van geallieerde getuigen vormde eveneens een probleem, aangezien veel getuigen weigerden om naar Leipzig af te reizen. In februari 1921 kwamen geallieerde en Duitse juridische vertegenwoordigers samen in Londen en

¹⁶⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Mars 1920 – Décembre 1920*, de Kerchove aan Hymans (19 mei 1920), CL.B.324 III.

¹⁶¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Mars 1920 – Décembre 1920*, de Kerchove aan Hymans (2 maart 1920), CL.B.324 III.

¹⁶² Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Mars 1920 – Décembre 1920*, de Kerchove aan Hymans (19 mei 1920), CL.B.324 III.

¹⁶³ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 129-130.

Brussel om een akkoord te sluiten over de getuigenverhoren, die uiteindelijk pas in april in Londen zouden worden gehouden.¹⁶⁴

Verschillende geallieerde functionarissen waren van mening dat de Duitsers bewust de processen aan het uitstellen waren. Ook in de Belgische politiek zorgde de vertraging voor frustraties en wantrouwen. De liberaal Herbert Speyer richtte zich in de senaatszitting van 21 januari 1921 bijvoorbeeld tot de ministers van Justitie en Buitenlandse Zaken, met de prangende vraag welke initiatieven er sinds de conferentie van Spa effectief waren genomen ter voorbereiding van de processen en wanneer de definitieve processen eindelijk van start zouden gaan.¹⁶⁵ Als reactie op het geallieerde wantrouwen en als bewijs van hun oprechtheid, ging het Reichsgericht in januari 1921 van start met de eerste processen tegen Duitse oorlogsmisdadigers.¹⁶⁶ De zaken stonden op geen van de geallieerde beschuldigenlijsten, maar het hooggerechtshof meende wel over voldoende bewijzen te beschikken om de schuldigen te veroordelen. Drie Duitse soldaten die ervan beschuldigd werden een Belgische herbergier uit Edingen te hebben beroofd op 30 oktober 1914, werden in Leipzig veroordeeld tot respectievelijk vijf, vier en twee jaar gevangenis.¹⁶⁷ Kort daarna werd een soldaat, beschuldigd van een gelijkaardig misdrijf, veroordeeld tot twee jaar gevangenisstraf. Later zou blijken dat het Reichsgericht veel zwaardere straffen had opgelegd aan de soldaten die door Duitsland waren aangeklaagd, dan aan Duitsers aangeklaagd door de geallieerden.¹⁶⁸

Die eerste Duitse testcases konden de geallieerde leiders echter niet overtuigen. Ontevreden over de trage voortgang van de processen tegen oorlogsmisdadigers en de provocatieve Duitse houding met betrekking tot herstelbetalingen en ontwapening, besloten de geallieerden om de bepalingen van het vredesverdrag van Versailles met harde hand af te dwingen. Op het Congres van Londen in maart 1921 werd aan de Duitsers een ultimatum gesteld: binnen drie dagen moest de Duitse regering haar bereidheid duidelijk maken om te voldoen aan de bepalingen van het vredesverdrag of er zouden sancties volgen. Toen de Duitsers aan hun verplichtingen verzaakten, bezetten Belgische en Franse troepen bij wijze van waarschuwing een aantal dorpen aan het begin van de Ruhrvallei. Op 5 mei 1921 verkondigden de geallieerden bij wijze van ultimatum dat de bezetting van het volledige Ruhrgebied de daaropvolgende week van start zou gaan. De dag voordien was het centrumrechtse Duitse kabinet gevallen, dat werd vervangen door een centrumlinkse regering onder rijkskanselier Josef Wirth. De nieuwe regering was verontrust door het dreigement van de geallieerden. Wirth beloofde daarom een beleid te voeren van schadebeperking, waarbij een volledige uitvoering van de bepalingen van het vredesverdrag zou worden nagestreefd om verdere sancties te voorkomen. Tegelijk zou

¹⁶⁴ Ibidem.

¹⁶⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1ste trimèstre 1921*, H. Speyer aan ministers van Buitenlandse Zaken en Justitie (21 januari 1921), CL.B.324 IV.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1ste trimèstre 1921*, Brief van de Kerchove aan Jaspar (s.d.), CL.B.324 IV.

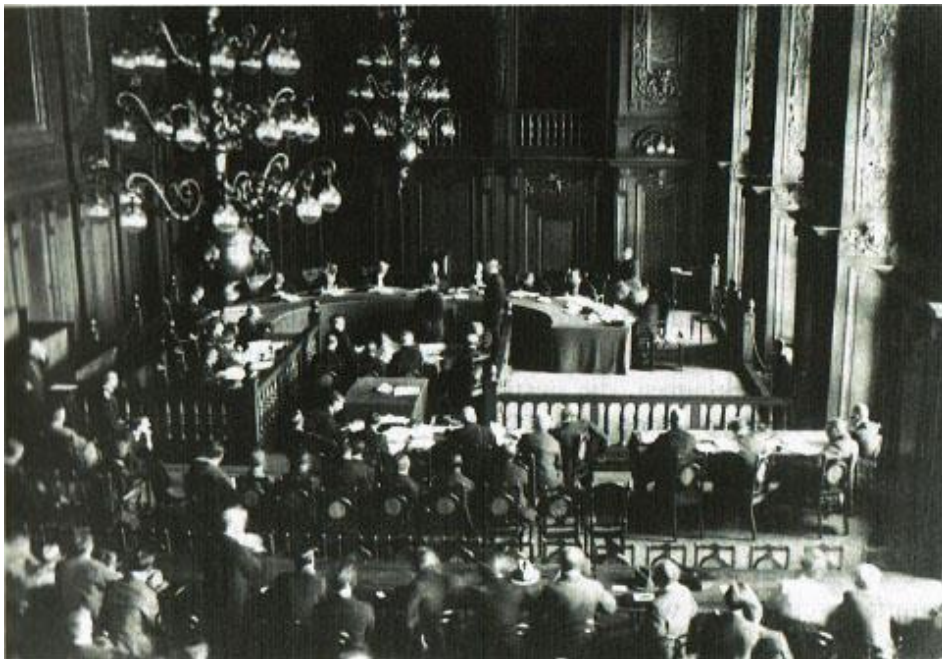
¹⁶⁸ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 130.

de Duitse regering trachten vijandige nationalistische reacties in te perken. Drie weken later zouden de eerste processen van start gaan in Leipzig.¹⁶⁹

¹⁶⁹ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities, 1914*, 347.

2. De processen van Leipzig: mijlpaal of parodie van justitie?

Op 23 mei 1921 gingen de processen tegen de Duitse oorlogsmisdaders officieel van start voor het Kriminalsenaat des Reichsgerichts in Leipzig. De processen vonden plaats in de Kaiserhalle van het imposante Reichsgerichtsgebäude, een lange vergaderzaal gedomineerd door levensgrote portretten van onder meer Frederik de Grote en keizer Wilhelm I, een herinnering en eerbetoon aan het Duitse imperiale verleden.¹⁷⁰ Midden in de zaal stond een hoefijzervormige tafel, die plaats bood aan zeven rechters. In het midden van het hoefijzer zetelde de president van het hooggerechtshof, Dr. Karl Schmidt. De getuigen verschenen recht voor hem. Aan weerszijden van het hoefijzer zaten de aanklagers en verdedigers. Achteraan was er plaats voor de Duitse en internationale pers. Journalisten van zo'n 80 kranten van over de hele wereld trokken naar Leipzig om er verslag uit te brengen van het ongeziene evenement. De rest van de zaal was gevuld met rijen stoelen voor de talrijke toeschouwers die de processen dagelijks trokken. Het publiek liet zich regelmatig horen en zou ook openlijk haar vijandigheid tonen tijdens de hoorzittingen van Franse en Belgische zaken. Ook buiten stond er vaak een menigte van Duitse nationalistes, die de geallieerde getuigen en afgevaardigden regelmatig beschimpte.¹⁷¹

*Een beeld van de Kaiserhalle van het Reichsgericht tijdens een zitting in 1921.*¹⁷²

Frankrijk, België en Groot-Brittannië stuurden elk een aantal observatoren naar Leipzig, die als passieve getuigen de processen zouden bijwonen en verslag moesten uitbrengen aan hun regering van wat ze hoorden en zagen. Op basis van die rapporten

¹⁷⁰ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 131

¹⁷¹ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 279-280.

¹⁷² G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 71.

konden de geallieerden dan achteraf bepalen welke stappen ze in de toekomst zouden ondernemen. De Belgische regering stuurde drie vertegenwoordigers naar Leipzig: Théodore van Elewyck, eerste advocaat-generaal van het Gentse Hof van Beroep, Sadi Kirschen, advocaat bij het Hof van Beroep in Brussel en Maurice Dullaert, directeur-generaal van de afdeling strafrecht van het ministerie van Justitie.¹⁷³

De eerste Britse 'testcases'

De zaken die door Groot-Brittannië waren ingediend kwamen eerst aan bod. Dat was een bewuste politieke keuze. Door de Britten zo snel mogelijk tevreden te stellen, hoopten de Duitsers immers dat de impuls voor verdere processen zou afnemen. De Britten hadden hun zaken zorgvuldig uitgekozen en hadden enkel officieren van lage rang en soldaten aangeklaagd waartegen er voldoende Duitse en geallieerde bewijzen waren. De Britse zaken waren, in tegenstelling tot de massale executies, brandstichtingen en deportaties waar België in 1914 het slachtoffer van geweest, relatief gemakkelijk af te handelen, zonder het Duitse leger verder in diskrediet te brengen.¹⁷⁴ Bovendien droeg het hoofd van de Britse missie in Leipzig, Sir Ernest Pollock in sterke mate bij tot het vreedzame verloop van de Britse zaken. Pollock nam de nodige voorzorgen om te verzekeren dat de Britse getuigen en observatoren de Duitse waardigheid niet zouden beledigen en communiceerde op een informele manier met het hof.¹⁷⁵

Van de oorspronkelijke zeven beschuldigten werden er vier in Leipzig berecht. De drie andere waren overleden of verdwenen. De eerste drie beklaagden waren een voormalige Duitse kapitein, een korporaal en een soldaat. De drie hadden zich schuldig gemaakt aan wreedheden tegenover Britse krijgsgevangenen, gaande van verbaal geweld en slagen tot marteling en verwaarlozing die geleid hadden tot ziekte en overlijden.¹⁷⁶ Zowel geallieerden als Duitsers getuigden tegen de beklaagden. De openbare aanklager, dr. Ludwig Ebermayer, eiste een aantal jaar gevangenisstraf voor elk van de beschuldigten. Het Reichsgericht weigerde echter om lange straffen op te leggen, uit vrees om de Duitse militaire eer te schaden. Hoewel verschillende gevangen waren overleden, vond het hof geen bewijzen dat ze effectief door de beklaagden waren gedood. De drie werden veroordeeld tot lichte gevangenisstraffen van zes tot tien maanden.¹⁷⁷

De tweede Britse zaak was tegen een voormalige duikboot-kapitein, Karl Neumann. Neumann had zonder waarschuwing het hospitaalschip *Dover Castle* getorpedeerd in 1917. De beklaagde erkende de feiten, maar stelde dat hij slechts het bevel had opgevolgd om hospitaalschepen in bepaalde wateren tot zinken te brengen, als vergelding voor het illegale transport van soldaten en munitie op die schepen. Het Reichsgericht verhoorde verder geen getuigen en Neumann werd op 4 juli 1921 vrijgesproken. Hij werd door de Duitsers op handen gedragen. De Britten reageerden verontwaardigd op het vonnis. In

¹⁷³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, Dullaert aan Jaspar (24 mei 1921), CL.B.324 V.

¹⁷⁴ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 347.

¹⁷⁵ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 132-133.

¹⁷⁶ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 281-282.

¹⁷⁷ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 132-133.

hun ogen was de vrijspraak een indirecte rechtvaardiging van de Duitse onderzeebootoorlog.¹⁷⁸ De *Times* noemde het proces een “stichtelijk schouwspel”.¹⁷⁹ In een poging om de Britten te paaien na de vrijspraak van Neumann, meldden de Duitsers dat ze midden juli 1921 met een nieuwe zaak zouden starten, waarbij er ongetwijfeld sprake was geweest van een criminele aanval tegen een Brits hospitaalschip. Hoewel Duitsland zelf het initiatief nam voor de zaak, nodigden ze de Britten uit om opnieuw getuigen en observatoren te sturen naar Leipzig.¹⁸⁰

‘Het schandaal van Leipzig’: de Belgische zaak Max Ramdohr

Na de Britse zaken ging het Reichsgericht van start met de eerste Belgische zaak, die tegen Max Ramdohr. De agent van de Geheime Feldpolizei werd er door België van beschuldigd samen met zijn collega Ernst Zahn een schrikregime te hebben gevoerd tijdens de bezetting, tegen de bewoners van Geraardsbergen en omstreken. Bovendien zou Ramdohr willekeurige arrestaties van Belgische kinderen hebben verricht, waarna hij de opgesloten jongens zou hebben geslagen en gemarteld, om hen verklaringen te doen afleggen.¹⁸¹ Dat had Ramdohr bijnamen als de ‘Beul van Geraardsbergen’ en de ‘Schrik van Geraardsbergen’ opgeleverd.

De feiten hadden zich afgespeeld van november 1917 tot februari 1918. Geraardsbergen was toen een belangrijk knooppunt in het treintransport van Duitse goederen en troepen naar het front. Ramdohr en Zahn waren in de herfst van 1917 naar Geraardsbergen gestuurd om er de sabotage van seinpalen langs het spoor in Nederboelare te onderzoeken.¹⁸² Ramdohr had er elf jonge verdachten gearresteerd, verhoord en ongeveer drie maanden in voorhechtenis gehouden. Tegen zes van de elf jongens, waarvan de jongsten slechts acht en negen jaar oud waren en de oudste nog geen twaalf jaar, werden rechtszaken aangespannen. De overige vijf werden voor een krijgsraad veroordeeld tot gevangenisstraffen van twee tot drie jaar, voor het in gevaar brengen van het spoorwegvervoer. Na hun vrijlating hadden de jongens, gewapend met medische verklaringen van drie Belgische artsen, verklaard dat ze door Ramdohr geschopt en geslagen waren, niet enkel met zijn vuisten, maar ook met een lederen riem, een stok en een ijzeren staaf. Ook had hij hen aan andere martelingen onderworpen. De dertienjarige Albert Vidts had hij bijvoorbeeld met een touw rond zijn nek vastgebonden aan een haak in de muur, waarna hij hem met een buis op de blote benen had geslagen. Ook had Ramdohr de handen en benen van de jongen vastgebonden en die met een touw met elkaar verbonden. Daarna had hij hem met de touwen aan een haak gehangen en de jongen de hele dag in die positie laten hangen. Andere kinderen beweerden dat ze voor een maand of langer alleen in een donkere cel waren opgesloten. Eén jongen getuigde dat hij onder bedreiging van een revolver gedwongen was om verklaring af te leggen. Tot slot

¹⁷⁸ Ibid., 133-134.

¹⁷⁹ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 281-282.

¹⁸⁰ J.F. WILLIS, Prologue to Nuremberg, 134.

¹⁸¹ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 108.

¹⁸² Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, Passelecq aan Delacroix, Vandervelde en Hymans (23 februari 1920), CL.B.324 II.

hadden soldaten op bevel van Ramdohr twee jongens met hun hoofd in een emmer met water geduwd tot ze bijna verstikt waren.¹⁸³

Aanvankelijk had Ramdohr in zijn officiële verklaring ontkend dat hij iets met de Belgische kinderen te maken te had. De Belgische getuigenissen, zo stelde hij, waren allemaal verzonnen en niet meer dan oorlogspropaganda. Ook de verklaringen die afgelegd waren onder eed, want “de Belgen zwoeren zeer ondoordacht”. Bovendien waren de jongens in kwestie zo vuil en onbeschaafd, dat hij heel voorzichtig is geweest om hen niet aan te raken, laat staan hun broek af te doen om hen op hun blote lichaam te slaan. De kinderen hadden met hun gebrek aan onderwijs zo’n triestige indruk gemaakt, dat hij eerder medelijden met hen had, besloot Ramdohr. Duitse getuigen, waaronder beambten van de Etappenkommandantur en de rechter van de krijgsraad die een aantal van de kinderen had veroordeeld, beschouwden Ramdohr niet in staat om dergelijke misdaden waarvan hij was beschuldigd te hebben gepleegd. Wel moesten ze toegeven dat iedereen op de hoogte was van de verontwaardiging bij de Belgische bevolking over de arrestatie en opsluiting van de kinderen. Ook hadden er geruchten de ronde gedaan over de gebruikte dwangmiddelen.¹⁸⁴

Na een uitgebreid onderzoek van de Belgische getuigenverslagen, die alleen al 209 pagina’s omvatten, besliste het Reichsanwaltschaft (het Duitse Openbare Ministerie) dat er voldoende vermoedens waren om Ramdohr en Zahn aan te houden. De vermeende mishandelingen werden immers bevestigd door medische verklaringen van drie Belgische artsen. Op 19 februari 1921 werd een aanhoudingbevel uitgevaardigd voor beide verdachten. Doordat Zahn in tussentijd was kunnen vluchten, kon enkel Ramdohr worden gearresteerd. De openbare aanklager beschuldigde Ramdohr van een dubbele inbreuk op de Duitse strafwet. Enerzijds had hij zonder daartoe bevoegd te zijn arrestaties verricht en de opsluitingsduur verlengd. Anderzijds had hij tijdens het uitoefenen van zijn ambt dwangmiddelen gebruikt om bekentennissen af te dwingen.¹⁸⁵

Het proces tegen Max Ramdohr dat op 8 juni 1921 van start ging in Leipzig en drie dagen duurde, was op alle vlakken rampzalig voor de Belgen. Vanaf het begin heerste er een gespannen, vijandige sfeer. Zo weigerden de drie Belgische afgevaardigden om Duitsers de hand te schudden. Het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken klaagde achteraf dat de Belgen nooit hadden geprobeerd om van de processen een succes te maken. Aan de andere kant lieten de toeschouwers ook duidelijk hun anti-Belgische sentimenten merken. Het grootste probleem was dat de jonge slachtoffers tijdens hun getuigenissen op de eerste zittingsdag een zeer slechte indruk maakten. Het leek alsof ze hun verklaringen hadden ingestudeerd en simpelweg aframmelden. Wanneer de president van het Reichsgericht hen een vraag stelde, werden ze van hun stuk gebracht en vertelden ze tegenstrijdigheden. Zo zei een jongen dat zijn hoofd in een emmer met water was geduwd, terwijl een andere het over een teil had, of had de ene het over een

¹⁸³ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 111-112.

¹⁸⁴ *Ibid.*, 112.

¹⁸⁵ *Ibid.*, 113.

ijzeren liniaal, terwijl een andere het over een houten lat had. De verwarring van de kinderen was echter zeer begrijpelijk. Om te beginnen hadden de feiten zich jaren voordien voorgedaan, in een periode waarin de meerderheid van de getuigen nog kinderen waren. Bovendien stonden de jongens voor het eerst in jaren oog in oog met hun folteraar, een ervaring die de meeste mensen zou beangstigen. De jongens spraken ten slotte ook enkel Nederlands, in een vijandige Duitse omgeving.¹⁸⁶ Met die omstandigheden leek het Reichsgericht echter geen rekening te houden. De getuigenissen van de jongens werden afgedaan als fantasierijke verhalen van beïnvloedbare jongeren.¹⁸⁷ De Belgen hadden de grote fout gemaakt om een hoogstaande, gerespecteerde Duitser te beschuldigen, zonder hun aantijgingen met Duitse bewijzen en getuigenissen te staven.¹⁸⁸

Albert Feisenberger, de vertegenwoordiger van het Openbaar Ministerie, erkende dat Ramdohr als agent van de Geheime Feldpolizei het recht had om arrestaties te verrichten, maar dat hij grove fouten had gemaakt in de manier waarop hij die arrestaties had uitgevoerd.¹⁸⁹ Zo erkende de aanklager dat hij verschillende kinderen had geslagen en tegen een kast had gegooid. Opvallend is dat de meest ernstige feiten, zoals het hoofd van de kinderen in het water duwen, hen bedreigen met een pistool, slaan met een lat en bedreigen met een grote hond, niet werden vermeld.¹⁹⁰ Verder stelde Feisenberger dat er inderdaad sprake was van overdrijvingen in de verklaringen van de kinderen, maar dat die daarom niet als onjuist konden worden beschouwd. Toch diende men de verzachtende omstandigheden te erkennen. De beklagde had immers gehandeld om de veiligheid van het Duitse leger te verzekeren en zijn daden hadden de Duitse militaire eer niet bezoedeld. Het Openbaar Ministerie concludeerde dat een schandelijke straf daarom ongepast zou zijn en eiste twee jaar gevangenisstraf en een vijfjarig verbod om openbare functies te beoefenen.¹⁹¹ f

De verdedigende advocaat, dr. Kaiser, reageerde scherp dat het proces blijkbaar niet bedoeld was om rechtvaardigheid te laten geschieden. Het werkelijk doel, zo stelde hij, was om de wraak te voeden en aan de wereld te tonen wat voor onmenselijke Duitsland naar en achter het front had gestuurd. Dergelijke excessen zoals die begaan door Ramdohr hadden tijdens de oorlog ongetwijfeld plaatsgevonden en waren ook onvermijdelijk in zo'n lang conflict, maar, zo stelde Kaiser, ze hadden overal plaatsgevonden en niet enkel aan Duitse zijde.¹⁹² De verdediging benadrukte verder dat Ramdohr zichzelf niet had beschouwd als ambtenaar, maar als soldaat in het Etappengebied, het gebied achter het front dat onder Duitse militaire autoriteit stond. Duitse soldaten hadden de plicht om

¹⁸⁶ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 283.

¹⁸⁷ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 134.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 135.

¹⁸⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, Della Faille aan Jaspar (11 juni 1920), CL.B.324 V.

¹⁹⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, Rapport van de Belgische waarnemers in Leipzig (15 juni 1921), CL.B.324 V.

¹⁹¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, Della Faille aan Jaspar (11 juni 1920), CL.B.324 V.

¹⁹² G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 117-118.

krachtdadig op te treden tegen pogingen van de bevolking in bezet gebied om het leger te schaden. Ramdohr had die plicht niet kunnen uitvoeren indien hij zich volstrekt aan de bepalingen van het internationaal recht had gehouden, ging Dr. Kaiser verder. Welke van die bepalingen waren bovendien nog niet geschonden in de loop van de oorlog? Stel dat Ramdohr de jongens had laten gaan en dat er twee dagen later, als gevolg van een nieuwe verstoring van de seinalen, een spoorwegongeluk had plaatsgevonden, had hij zich kunnen verontschuldigen tegenover zijn oversten door zich op het strafwetboek te beroepen? “Ik kan niet geloven dat u erbij komt om de beklaagde ook maar één dag gevangenisstraf te geven”, besloot de verdediging.¹⁹³ Kaisers pleidooi werd door een aantal assistenten van het Reichsgericht op applaus onthaald, waarop de rechtbankpresident moest tussenkomen om de orde te herstellen.¹⁹⁴

Het Openbaar Ministerie reageerde dat het fout was om te beweren dat de vervolging van oorlogsmisdadigers plaatsvond in opdracht van de geallieerden. “De processen zijn gebaseerd op de Duitse wetten en het Duitse rechtsvaardigheidsgevoel, die eisten dat verwerpelijke daden worden bestraft”, concludeerde Feisenberg. Na een korte repliek van de verdediging en een laatste verklaring van de beklaagde dat hij de kinderen nooit had geslagen werd het debat gesloten.¹⁹⁵ Aangezien de Belgische aanklacht niet door Duitse bewijzen of getuigen kon worden bevestigd, werd Ramdohr op 12 juni 1921 door het Reichsgericht onschuldig bevonden. De vrijspraak werd door de toeschouwers in de rechtszaal op applaus ontvangen.¹⁹⁶ De Britse advocaat en waarnemer in Leipzig, Claud Mullins, zou nadien schrijven dat het proces tegen Ramdohr ongetwijfeld het minst bevredigende van alle naoorlogse processen was.¹⁹⁷

De Duitse pers reageerde verdeeld op Ramdohrs vrijspraak. In verschillende grote kranten, waaronder *Vorwärts*, de *Vossische Zeitung* en de *Deutsche Allgemeine Zeitung*, werd de vrijspraak van Ramdohr niet eens vermeld.¹⁹⁸ In een aantal rechtse (Berlijnse) kranten werd de beslissing van het Reichsgericht wel toegejuicht. Een journalist van de nationalistische *Lokal Anzeiger* schreef bijvoorbeeld dat “je het bijna als schandelijk zou kunnen bestempelen dat het hoogste gerechtshof van Duitsland zijn tijd moest verspillen aan dergelijk bagatel, waarin geen enkel gerechtshof ter wereld iets strafbaar zou zien.”¹⁹⁹ De conservatieve Pruisische *Kreuz-Zeitung* had al op 10 juni 1921 een artikel gepubliceerd onder de titel “Die Gegenliste”, als reactie op het proces tegen Ramdohr. Het artikel omvatte een aantal voorbeelden van mishandelingen waaraan Duitse kinderen en jongeren tijdens de oorlog in België, Frankrijk en Engeland waren overgeleverd. Op de vrijspraak reageerde de *Kreuz-Zeitung* op 12 juni met een kort artikel, om aan te tonen dat het Belgische gerecht zelf buitensporige straffen had uitgesproken tegen Duitse

¹⁹³ Ibid., 118.

¹⁹⁴ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, Della Faille aan Jaspar (11 juni 1920), CL.B.324 V.

¹⁹⁵ Ibidem.

¹⁹⁶ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 118-119.

¹⁹⁷ C. MULLINS, *The Leipzig Trials*, 150.

¹⁹⁸ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 121.

¹⁹⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, de la Faille aan Jaspar (14 juni 1921), CL.B.324 V.

jongeren na de oorlog. Zo was een zestienjarige Duitser die na de wapenstilstand twee maal telegraaflijnen had doorgesneden, zonder dat daarbij mensenlevens in gevaar waren gebracht, op 17 december 1918 door een Belgische krijgsraad in Krefeld tot twintig jaar dwangarbeid veroordeeld. In beroep was zijn straf gereduceerd tot vijftien jaar dwangarbeid.²⁰⁰

De beslissing van het hof werd niet door alle Duitsers bejubeld. Vooral vanuit linkse zijde weerklonk er scherpe kritiek. In *Freiheit*, het partijblad van de sociaaldemocratische USPD, verscheen op 12 juni 1921 een artikel getiteld "Het kazerneregime blijft regeren in Duitsland". "De beslissing van het hooggerechtshof is gemotiveerd door de Pruisische militaristische geest. In Leipzig veroordeelde men zonder aarzeling gewone soldaten en onderofficieren, maar officieren of burgerzonen werden met sluwe overwegingen vrijgesproken. Die methodes konden enkel de internationale reputatie van Duitsland schenden", waarschuwde de auteur.²⁰¹ Ook de sociaaldemocraat Eduard Bernstein bekritiseerde de beslissingen van het Reichsgericht in de zaken Neumann en Ramdohr in de *Berliner Zeitung am Montag* van 20 juni. Bernstein klaagde bovendien dat de pers de Duitse publieke opinie onvoldoende op de hoogte hield van het verloop van de processen. Hij eiste dat het Duitse publiek op een eerlijke manier op de hoogte zou worden gebracht van alles wat er in Leipzig werd beslist.²⁰² Het links-liberale *Berliner Tageblatt* schreef op 20 augustus 1921 dat ze de vrijspraak van Ramdohr beschouwde als minder overtuigend dan de eerder gevelde vonnissen.²⁰³

Onder de Belgische bevolking zorgde de vrijspraak van "de kinderbeul van Geraardsbergen" voor diepe verontwaardiging en woede, die zich liet weerklinken in de Belgische pers. Een correspondent van *Le Soir* die de debatten in Leipzig twee dagen lang had gevolgd reageerde daags na de vrijspraak dat het vonnis van het Duitse hooggerechtshof "de gerechtigheid degradeert tot een karikatuur en de Pruisische opvattingen weerspiegelt waartegen de geallieerden de wapens hadden opgenomen". "Het is onmogelijk dat de geallieerden zich tevreden verklaren met een karikatuur van justitie, waarvan *les chats-fourrés de Leipzig* zonet het voorbeeld hebben gegeven", besloot de auteur.²⁰⁴ Een journalist van *De Standaard* die net na Ramdohrs vrijspraak naar Geraardsbergen was getrokken schreef op 13 juni 1921: "De mensen zijn opgewonden, Er dreigt geen revolutie [...] Maar als zij de attendu's van het vonnis lezen, dan kookt hun bloed."²⁰⁵ "De Duitschers houden ons voor den zot!", zo schreef een andere journalist in de *De Volksstem*, die het tribunaal afdeed als belachelijk en haar uitspraken als wraakroepend en menstergend. "Hoe lang zal dat spelletje nog duren?", besloot hij.²⁰⁶ De *Gazette de Charleroi* reageerde scherp op de vrijspraak: "De vonnissen tonen aan dat de barbaarse mentaliteit *du Boche* niet enkel bij militairen aanwezig is, maar gedeeld wordt

²⁰⁰ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 122.

²⁰¹ 'Un journal allemand blâme la partialité des juges de Leipzig', *La Nation Belge* (19 juni 1921).

²⁰² 'Een Duitsch protest tegen de uitspraak van het Leipziger gerechtshof', *De Standaard* (21 juni 1921).

²⁰³ 'Le scandale de Leipzig', *La Nation Belge* (21 augustus 1921).

²⁰⁴ 'Les bourreaux de Grammont – Ramdohr est acquitté!', *Le Soir* (13 juni 1921).

²⁰⁵ 'De beul van Geeraardsbergen – Ondanks zijne vele misdaden wordt hij vrijgesproken', *De Standaard* (13 juni 1921).

²⁰⁶ 'Belachelijk', *De Volksstem* (19 juni 1921).

door de hoogste magistraten van het rijk”.²⁰⁷ De woede van het Belgische volk wordt nergens beter geïllustreerd dan in het besluit van een artikel in *Het Volk* van 15 juni 1921: “Intusschen is de beul op vrije voeten, wit gewasschen door het menschelijk gerecht als men de sotternij van Leipzig dien naam mocht geven. De ellendeling is evenwel nog niet dood en zal niet ontsnappen aan de Opperste gerechtigheid, die hem vroeg of laat wrekend zal treffen.”²⁰⁸ Het was duidelijk dat de processen van Leipzig de problematiek rond de bestraffing van Duitse oorlogsmisdadigers verre van opgelost hadden, maar dat de wederzijdse haat tussen België en Duitsland daarentegen verder was aangewakkerd.

Ook de drie Belgische observatoren, die na Ramdohrs vrijspraak uit Leipzig waren teruggekeerd, waren onverbidde voor zowel de gevolgde procedures als de beslissing van het Reichsgericht. In hun verslag van het proces dat ze op 15 juni 1921 aan de Belgische regering overhandigden, hadden ze het onder meer over de incorrecte houding van een aantal leden van het hof. Zo had de rechter die uiterst rechts zat zijn schouders opgehaald tijdens de verklaringen van de Belgische getuigen. Zijn gebaren verraadden bovendien dat hij de vragen gesteld door het Openbaar Ministerie om Ramdohr's schuld aan te tonen niet relevant achtte, oordeelden de observatoren. De rechter die uiterst links zat in de rechtbank had volgens hen zo mogelijk een nog duidelijkere vooringenomenheid getoond. Tijdens de ondervragingen was hij verschillende keren tussengekomen en de vragen die hij aan de getuigen had gesteld leken allemaal bedoeld om de beklaagde vrij te pleiten.²⁰⁹ De houding van de Vlaamse tolk, ene Van de Kerckhove, was een andere doorn in het oog van de Belgische observatoren. Hoewel de tolk de vragen en antwoorden objectief gezien op een betrouwbare en nauwkeurige manier had vertaald, had hij door zijn tussenkomsten en hoogstpersoonlijke vragen de kinderen nog meer verward. Van Belgische getuigen in Leipzig hadden ze bovendien vernomen dat Van de Kerckhove een Belgische soldaat was geweest die zich, nadat hij in Namen was gevangen genomen, had aangesloten bij het pro-Duitse activisme en na de wapenstilstand had gedeserteerd.²¹⁰ Het verhaal werd later door de Belgische minister van Justitie, Emile Vandervelde, bevestigd en openbaar gemaakt. “Voor het Belgische publiek in Leipzig leek hij een verachtelijke dienaar van de onderdrukkers van zijn land”, verklaarde Vandervelde in de Kamer. Aan minister van Buitenlandse Zaken Jaspar schreef hij later dat de Duitse regering nooit een figuur met dergelijke achtergrond had mogen aanstellen als tolk.²¹¹ De bekendmaking veroorzaakte ook enige opschudding in de Belgische pers. Zo publiceerde *La Nation Belge*, op 22 juni 1921 een foto van Van de Kerckhove, onder de veelzeggende titel ‘Traduttore, traditore’ (‘vertaler, verrader’). De krant schreef onder meer dat hij in het gevangenenkamp van Göttingen één van de meest actieve propagandisten was geweest in dienst van “*les boches*”.²¹²

²⁰⁷ ‘Quotidiennes’, *La Gazette de Charleroi* (13 juni 1921).

²⁰⁸ ‘De beul van Geeraardsbergen – Nog de vrijspraak’, *Het Volk* (15 juni 1921).

²⁰⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, Rapport van de Belgische waarnemers in Leipzig (15 juni 1921), CL.B.324 V.

²¹⁰ Ibidem..

²¹¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, de ministerie van Justitie aan Jaspar (1 juli 1921), CL.B.324 VI.

²¹² ‘Traduttore, traditore...’, *La Nation Belge* (22 juni 1921).

In hun verslag lieten de Belgische observatoren na te vermelden dat de Belgische getuigen in Duitse ogen een zeer slechte indruk hadden gemaakt voor het Reichsgericht. Ze verklaarden daarentegen dat Belgische getuigen, waaronder de elf kinderen, de moeder van één van hen en de drie artsen, een indruk van diepe oprechtheid hadden gemaakt op hen. De Belgische juristen stelden dat een Belgische onderofficier, beschuldigd van gelijkaardige feiten gepleegd tegen Duitse kinderen, door een Belgisch hof met oprechtheid zou zijn veroordeeld.²¹³ Ze besloten dat het vonnis van het Reichsgericht bijgevolg “een parodie van justitie” was.²¹⁴ De beslissing lag nu bij de regering om te oordelen of de eerste Belgische ‘testcase’ in Leipzig bevredigend was en of de samenwerking met het Reichsgericht zou worden verdergezet.

Op 16 juni 1921 lichtte de Belgische minister van Justitie Emile Vandervelde de Belgische Kamer in over de bevindingen van de Belgische observatoren in Leipzig en de toekomstige stappen die de regering zou ondernemen inzake de vervolging van oorlogsmisdadigers. De minister gaf de parlementsleden een overzicht van de belangrijkste opmerkingen van de drie Belgische juristen. Hun conclusie, dat het vonnis hen een echte rechtsweigering leek, werd in de Kamer op gejuich onthaald. Vandervelde beloofde verder dat de Belgische regering de “diepe, unanieme gevoelens van het Belgische volk” zou beantwoorden door protest aan te tekenen bij de Duitse minister van Buitenlandse Zaken, tegen “een vonnis dat in ons land een algemene verontwaardiging had opgewekt”. De Duitse regering moest er worden aan herinnerd dat België resoluut zou vasthouden aan het recht om zelf oorlogsmisdadigers te veroordelen voor militaire tribunalen, zoals vastgelegd in artikel 228 van het verdrag van Versailles. België moest nu samenwerken met de geallieerde regeringen om een effectieve sanctie te verzekeren, concludeerde Vandervelde. De Kamer gaf de minister een unanieme en lange ovatie.²¹⁵ Een Kamerlid, Edouard Falony reageerde: “We kunnen niet toestaan dat schurken (*des brigands*) over schurken oordelen”.²¹⁶ Het was duidelijk dat het Reichsgericht het Belgische vertrouwen voorgoed had geschonden.

Vandervelde voegde de daad bij het woord en op 17 juni 1921 vond er een ontmoeting plaats tussen de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Friedrich Rosen en de Belgische ambassadeur in Berlijn, Graaf Della Faille. Della Faille vertelde Rosen dat de vrij spraak van Max Ramdohr een diepe verontwaardiging had veroorzaakt in België en dat hij de opdracht had gekregen om namens de Belgische regering te protesteren tegen het vonnis. Minister Rosen reageerde dat hij begrip had voor de Belgische wrok, maar betwijfelde of de Belgische regering reeds in het bezit was van de zogenaamde ‘Urteilsbegründung’, de basismotivaties voor het vonnis. De uitspraken van Duitse rechtbanken werden immers pas een aantal dagen later schriftelijk gemotiveerd. Zonder kennis van die overwegingen kon de regering onmogelijk een gefundeerde mening vormen, zo stelde Rosen. Daarnaast

²¹³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, Rapport van de Belgische waarnemers in Leipzig (15 juni 1921), CL.B.324 V.

²¹⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 135.

²¹⁵ *Ibidem*.

²¹⁶ ‘A la Chambre – Séance du 17 juin 1921 (après-midi)’, *Le Soir* (18 juni 1921).

verwees Rosen naar het rapport van de afgevaardigde van de Duitse regering in Leipzig. Die vreesde dat men in België zou denken dat de Duitsers de oprechtheid van alle Belgische getuigenissen in twijfel trokken. Rosen verzekerde dat dat niet het geval was, maar dat ze enkel twijfels hadden bij de verklaringen die tijdens de hoorzitting in Leipzig waren afgelegd. Tot slot gaf de Duitse minister te kennen niet opgezet te zijn met de uitspraken van de Belgische Kamervoorzitter, die in nasleep van de redevoering van Vandervelde het vonnis namens de volledige Kamer bestempeld had als “de travestie van Justitie van Leipzig”. Rosen wees Della Faille erop dat het hof van Leipzig de hoogste rechtsinstantie van het Rijk was en dat de bewoordingen van de Kamervoorzitter bijgevolg erg beledigend waren voor de Duitse rechterlijke macht. Indien ze echt waren uitgesproken zou de Duitse regering zich ertegen moeten verzetten, waarschuwde Rosen. Indien de Duitse regering zich daartoe verplicht voelde, reageerde Della Faille, diende ze dat te doen via haar ambassadeur in Berlijn.²¹⁷

De uitspraken van Vandervelde voor de Kamer lieten ook de Duitse pers niet onberoerd. “We geloven niet dat de militaire tribunalen van landen die met Duitsland in oorlog zijn geweest, in staat zijn om rechtvaardig te oordelen”, zo stond er op 18 juni 1921 te lezen in het sociaaldemocratische partijblad *Vorwärts*. “Hun vonnissen zouden in Duitsland als even partijdig worden ervaren als de Duitse vonnissen in België. Indien de geallieerden zouden terugkeren naar hun oorspronkelijke voornemen om de uitlevering van Duitse beschuldigen te eisen, zoals de Belgische minister van Justitie dat had aangekondigd, zal dat ongetwijfeld leiden tot zowel een nieuwe interne crisis in Duitsland als een nieuwe internationale crisis”, waarschuwde de auteur.²¹⁸

In tussentijd bleef ‘het schandaal van Leipzig’ de Belgische gemoederen beroeren, in alle kringen van de samenleving. Zo schreven twee organisaties van voormalige krijgsgevangenen uit Leuven en Oost-Vlaanderen brieven naar de *Fédération Nationale des Anciens Prisonniers de Guerre* in Brussel, waarin ze protesteerden tegen de vrijspraak van Max Ramdohr. Voor beide groepen lag de kwestie enorm gevoelig. Voor de Leuvense krijgsgevangenen lagen de traumatische herinneringen aan de Duitse moorden en brandstichtingen in hun stad immers nog vers in het geheugen. “Onze arme kleine martelaren van Geraardsbergen en onze onschuldige slachtoffers van Leuven waren geen bedreiging voor de Duitse macht. [...] Wij pleiten noch voor haat noch voor wraak, maar we willen gerechtigheid. We willen, zoals Christus, dat [de schuldigen] hun schuld erkennen en het goedmaken.”, schreven ze. De Leuvense vereniging hoopte dat de *Fédération Nationale* hun klacht, namens hun martelarenstad, officieel zou overdragen aan de Belgische minister van Buitenlandse Zaken en de leiders van de geallieerde landen.²¹⁹ “Uit de schandalige vrijspraak blijkt dat de mentaliteit van de Duitsers die zich vandaag als rechters voordoen exact dezelfde is als die van de Duitsers die gisteren de

²¹⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, della Faille aan Vandervelde (18 juni 1921), CL.B.324 V.

²¹⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, della Faille aan Jaspar (21 juni 1921), CL.B.324 V.

²¹⁹ ‘Le scandale de Leipzig – L’acquittement du bourreau de Grammont provoque une protestation des prisonniers politiques’, *La Nation Belge*, 22 juni 1921.

beulen waren van onze vreedzame Belgische bevolking”, schreef de Patriottische Liga van Oost-Vlaamse oud-krijgsgevangenen in een gelijkaardige protestbrief. “Wij, de politieke gevangenen die geleden hebben onder het juk van de beulen [...] kunnen niet erkennen dat de schuldige zijn eigen rechter is”. De Liga, waartoe ook de jonge slachtoffers uit Geraardsbergen behoorden, riep op om alle aangeklaagde Duitsers voor het Belgische gerecht te brengen, of op zijn minst voor een internationaal tribunaal dat een garantie bood op onpartijdigheid.²²⁰

Op 27 juni 1921, een dag nadat de Oost-Vlaamse Liga haar oproep had gedaan, richtte de Belgische ambassadeur in Parijs, Edmond de Gaiffier d'Hestroy, zich in een brief tot de Belgische minister van Buitenlandse Zaken, Henri Jaspar. Daarin waarschuwde de ambassadeur dat het een illusie was om te wachten op een rechtvaardig vonnis van een nationaal tribunaal, wanneer de eer van dat land op het spel staat. De Gaiffier vreesde dat de Duitse oorlogsmisdaden onder de huidige omstandigheden onbestraft zouden blijven. Hij stelde daarom voor om persoonlijk een klacht in te dienen tegen de vrijspraak van Max Ramdohr bij de Conferentie van Ambassadeurs in Parijs. Hoewel de Conferentie niet in staat zou zijn om de geallieerde toegeving aan Duitsland ongedaan te maken, zou ze wel druk kunnen uitoefenen op Duitsland om de “schandalige vrijspraken van Leipzig” te herzien, concludeerde de ambassadeur.²²¹ Om zich daarbij te verzekeren van Franse steun, moesten de Belgen wachten tot de eerste Franse zaak in Leipzig was behandeld.

De Franse zaak Stenger en Crusius

Eind juni 1921 begon het Reichsgericht met de behandeling van de eerste Franse zaak, tegen de Duitse generaal Karl Stenger en een ondergeschikte majoor Benno Crusius. Stenger werd ervan beschuldigd op 21 en 26 augustus 1914, tijdens de strijd om Elzas-Lotharingen, het bevel te hebben gegeven om alle gevangen en gewonde Franse soldaten af te maken. “Geen vijand mag levend achter ons blijven” had hij naar verluidt bevolen. Crusius werd ervan beschuldigd Stengers bevelen te hebben uitgevoerd en verschillende Franse gewonden te hebben gedood.²²²

De zaak tegen generaal Stenger lag bijzonder gevoelig bij zowel de Fransen als de Duitsers. In de Franse publieke opinie symboliseerden Stengers bevelen de Duitse militaire wreedheid tijdens de invasie. Het incident was bovendien een van de belangrijkste redenen geweest voor de Franse vraag naar de bestraffing van oorlogsmisdadigers tijdens de eerste maanden van de oorlog.²²³ In 1914 hadden Franse krijgswaarden reeds vier Duitsers veroordeeld die onder Stengers bevel hadden gestaan.²²⁴ Stenger werd in Duitsland echter gezien als oorlogsheld. Hij was zijn been verloren door een Franse granaatscherf en was na de oorlog beloond met de hoogste Pruisische militaire onderscheiding voor dapperheid, de orde ‘Pour le Mérite’. De Franse aanklacht zorgde

²²⁰ ‘Contre les acquittements de Leipzig’, *Le Soir*, 27 juni 1921.

²²¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2e trimestre 1921*, de Gaiffier aan Jaspar (27 juni 1921), CL.B.324 V.

²²² J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities, 1914*, 348-349.

²²³ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 135.

²²⁴ G.J. BASS, *Stay the Hand of Vengeance*, 89.

dan ook voor grote verontwaardiging bij de Duitse nationalisten, die de Franse beschuldigingen als een belediging van de Duitse militaire eer zagen.²²⁵

*Karl Stenger met zijn vrouw voor het Reichsgericht in juli 1921.*²²⁶

Crusius verklaarde tijdens de hoorzitting dat hij enkel het bevel van Stenger had opgevolgd om de gewonde Franse soldaten af te maken. Stenger ontkende echter dat hij ooit dergelijk bevel had gegeven. Hij werd daarin bijgestaan door andere Duitse officieren. “Een bevel van die aard zou absoluut in tegenspraak zijn met het karakter van Stenger”, verklaarden de getuigen.²²⁷ Toch waren er voldoende bewijzen, waaronder onderschepte Duitse oorlogsdagboeken, die aantoonde dat Stenger wel degelijk bevelen had gegeven om Franse gevangenen te doden. De Fransen hadden er hoe dan ook geen goed oog in en vreesden dat Stenger zou worden vrijgesproken. Daags voor het vonnis maakte de Franse regering haar voornemen bekend om samen met de Belgen protest aan te tekenen in Berlijn via de Conferentie van Ambassadeurs, in het geval Stenger werd vrijgesproken.²²⁸ De Franse vrees werd bevestigd. De uitspraak van het Reichsgericht op 7 juli 1921 was “geen oordeel”, wat neerkwam op Stengers vrijspraak. Crusius werd wel schuldig bevonden aan doodslag door nalatigheid en veroordeeld tot een minimale gevangenisstraf van tweeënhalf jaar.²²⁹ Toen de verbijsterde Franse afgevaardigden het Reichsgerichtsgebäude verlieten, werden ze door een manifestatie van Duitse nationalistes op gescheld en gespuug onthaald.²³⁰

²²⁵ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 135.

²²⁶ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 142.

²²⁷ G.D. SOLIS, *The Law of Armed Conflict*, 110-112.

²²⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, s.n. aan Jasper (6 juli 1921), CL.B.324 VI.

²²⁹ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities, 1914*, 348-349.

²³⁰ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 284.

De beslissingen van het Reichsgericht zorgden in Frankrijk, net als in België, voor een diepe verontwaardiging. De Franse pers, met uitzondering van de communistische kranten, bestempelde de vrijspraak van Stenger unaniem als rechtsweigering. De avond van 7 juli 1921 protesteerde de Franse regering in Berlijn tegen de vrijspraak van Stenger, de “belachelijke straf” van Crusius en de vijandelijke manifestatie in Leipzig waarvan de Franse delegatie het slachtoffer was geweest. Hoewel de Franse regering hun dossiers nog niet meteen introk, werden de Franse delegatie en getuigen op 8 juli teruggeroepen uit Leipzig. De Fransen zouden nooit meer naar Leipzig terugkeren.²³¹

De Franse regering gaf na Stengers vrijspraak de opdracht aan haar ambassadeurs in Brussel en Londen om de Belgische en Britse regering te verzoeken om een gemeenschappelijk protest te voeren in Berlijn tegen de “schandalige vrijspraken” in Leipzig.²³² Op 8 juli ontving minister van Buitenlandse Zaken Jaspar de Franse ambassadeur de Margerie in Brussel. Toen de Franse ambassadeur vroeg of België zou willen deelnemen aan een gemeenschappelijk protest, verzekerde Jaspar dat de Belgische regering zich achter Frankrijk zou scharen, op voorwaarde dat Groot-Brittannië ook zou deelnemen. Indien de Britse regering zich niet kon vinden in het Franse voorstel kon de kwestie worden voorgelegd aan de geallieerde Hoge Raad, besloot de minister.²³³

Op welke manier de Fransen wilden protesteren en welke eisen ze in Berlijn wilden stellen was voor de Belgen nog niet volledig duidelijk. In feite hadden de geallieerden het recht om terug te vallen op de volledige uitvoering van artikels 228-230 van het vredesverdrag. Indien de Franse regering zou pleiten om terug te vallen op de volledige uitvoering van de strafartikels zouden ze niet gevolgd worden door de geallieerden, voorspelde de Belgische ambassadeur in Parijs, de Gaiffier. De uitlevering van Duitse beschuldigen zou immers nog veel moeilijker zijn dan in februari 1920. Een andere mogelijkheid was om de sancties uit te voeren waarmee de geallieerden op 5 mei 1921 hadden gedreigd, zijnde een verdere bezetting van het Rijnland. Maar, waarschuwde de Gaiffier, niet enkel Engeland, maar de wereldwijde publieke opinie zou een verdere bezetting van het Rijnland als represaille voor de vrijspraken in Leipzig ten zeerste afkeuren. Een verderzetting van de processen in Leipzig was volgens de ambassadeur ook geen oplossing. Ver van de bevrediging van de Belgische publieke opinie hadden de processen de Duitse misdadigers immers tot nationale helden gemaakt, de internationale vijandigheden aangewakkerd en de Duitsers de idee gegeven dat de geallieerde beschuldigingen slechts gebaseerd waren op lastercampagnes, stelde hij. “Het zou nog beter zijn om de spons te halen over de oorlogsmisdaden, dan tot de glorificatie te komen van de meest gruwelijke feiten”, schreef de Gaiffier aan minister van Justitie Vandervelde

²³¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, de Gaiffier aan Vandervelde (8 juli 1921), CL.B.324 VI.

²³² Ibidem.

²³³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, s.n. (8 juli 1921), CL.B.324 VI.

op 8 juli 1921. De enige praktische oplossing was om elk belanghebbend land de beschuldigten bij verstek te laten veroordelen, concludeerde de ambassadeur.²³⁴

De Belgische ambassadeur in Berlijn Della Faille deelde de overtuiging dat de uitlevering van Duitse beschuldigten geen optie was. Om dat te bereiken zouden de geallieerden immers moeten terugvallen op extreme middelen. Op 9 juli adviseerde hij minister van Buitenlandse Zaken Jaspar om in te stemmen met het Franse voorstel om collectief te protesteren in Berlijn met alle belanghebbende landen. De geallieerden zouden kunnen dreigen om niet langer beschuldigten te laten berechten door het Reichsgericht, want het Duitse gerecht was er niet in geslaagd zijn oprechtheid te bewijzen. Mogelijk zouden achteraf nog sancties kunnen opgelegd worden aan Duitsland, besloot hij.²³⁵ Van eventuele veroordelingen bij verstek sprak Della Faille niet.

Op 14 juli 1921 schreef de Belgische minister van Justitie Vandervelde aan minister Jaspar dat de vrijspraken in Leipzig de belanghebbende geallieerde machten voor twee keuzes plaatsten. Enerzijds konden ze collectief protest aantekenen in Berlijn tegen de gevelde vonnissen, zoals de Franse regering wenste te doen en Della Faille had geadviseerd. Dat protest moest unaniem zijn, want wanneer slechts één land zou protesteren, zou Duitsland proberen om de geallieerden tegen elkaar uit te spelen, waarschuwde Vandervelde. Ook zou het effect op de wereldwijde publieke opinie veel minder zijn. Daarom stelde Vandervelde voor om eerst de Britse deelname aan het protest te garanderen, alvorens zich achter Frankrijk te scharen. Anderzijds konden de geallieerden de processen in Leipzig volledig stopzetten en hun dossiers intrekken. Vandervelde achtte het echter inopportuun om de dossiers reeds in te trekken. Door toe te zeggen aan de processen in Leipzig, hadden de geallieerden immers aanvaard dat een aantal processen zouden kunnen eindigen in vrijspraken. Tot nu toe waren 3 van de 45 'testcases' geëindigd in een vrijspraak, een te klein aantal om reeds drastische maatregelen te nemen zoals het intrekken van de dossiers, meende hij. Maar, indien er in de toekomst nieuwe, onterechte vrijspraken zouden volgen, zouden de geallieerden collectief gepaste maatregelen moeten treffen. Ze zouden kunnen beslissen om de beschuldigten bij verstek te veroordelen en hen op te pakken indien ze zich ooit op geallieerd grondgebied begeven. Om dat te vergemakkelijken, besloot Vandervelde zou men de verjaringstermijn van oorlogsmisdaden kunnen verlengen.²³⁶ In elk geval dienden Frankrijk en België zich van Britse steun te verzekeren om in de toekomst doeltreffende maatregelen te kunnen nemen. Groot-Brittannië had tot op heden nog geen definitieve keuze gemaakt. Een laatste proces in Leipzig zou daarbij doorslaggevend blijken.

²³⁴ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, de Gaiffier aan Vandervelde (8 juli 1921), CL.B.324 VI.

²³⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, de Della Faille aan Jaspar (9 juli 1921), CL.B.324 VI.

²³⁶ *Ibidem*.

Het sluitstuk: de zaak 'Llandoverly Castle'

Zoals de Duitsers na de vrijspraak van Karl Neumann hadden beloofd, begon het Reichsgericht in juli 1921 op eigen initiatief met een nieuwe zaak, met betrekking tot een van de meest controversiële incidenten van de Duitse onbeperkte onderzeeboot-oorlog. Op 27 juli 1918 had een Duitse U-Boot het Canadese hospitaalschip 'Llandoverly Castle' getorpedeerd. De Duitse bevelhebber Helmut Patzig was zich ervan bewust dat het torpederen van hospitaalschepen in strijd was met de Haagse Conventie, maar vermoedde dat het schip gebruikt werd voor het transport van munitie en troepen, meer bepaald Amerikaanse piloten. Hoewel het schip binnen de tien minuten zonk, waren de overlevenden erin geslaagd om een aantal reddingsboten te laten zakken en verder overlevenden uit het water te halen. Kort na de aanval kwam de Duitse onderzeeboot aan de oppervlakte om te controleren of het schip wel degelijk piloten of munitie aan boord had. Toen bleek dat dat niet het geval was, had Patzig aan zijn ondergeschikte officieren het bevel gegeven de reddingsboten te rammen en de overlevenden in het water te beschieten. Slechts 24 van de 234 passagiers overleefden de aanval en konden ontsnappen. Beseffende dat hun aanval crimineel was, vervalste Patzig achteraf het logboek en liet zijn bemanning geheimhouding zweren over de gebeurtenissen.²³⁷

Hoewel de Britten het dossier niet zelf hadden ingediend in Leipzig, werden ze verzocht om Britse getuigen en bewijsmateriaal te voorzien voor het proces. Gezien de ernst van de feiten en de verontwaardiging die het incident had veroorzaakt, besliste de Britse regering om haar volledige medewerking aan het proces te verlenen.²³⁸ Op 12 juli 1921 kwam Sir Ernest Pollock aan in Leipzig om het proces bij te wonen. Er werd veel belang gehecht aan de aankomst van de Britse Solicitor General in Leipzig, want voor velen was dat het bewijs dat de Britse regering het Franse standpunt inzake de bestraffing van Duitse oorlogsmisdadigers niet deelde.²³⁹ Diezelfde dag ging het proces in Leipzig van start. Doordat Helmut Patzig niet kon worden opgespoord, werden uiteindelijk twee ondergeschikte officieren, Ludwig Dithmar en John Boldt, in Leipzig terecht. Het Reichsgericht aanvaardde het pleidooi van de verdediging, dat Dithmar en Boldt niet verantwoordelijk waren voor het torpederen van de 'Llandoverly Castle'. De beklaagden droegen wel verantwoordelijkheid voor het doden van weerloze personen in reddingsboten, oordeelde het hof. Omdat ze impulsief zouden hebben gehandeld, werden beiden beschuldigd van doodslag. Op 16 juli veroordeelde het Reichsgericht hen tot vier jaar gevangenisstraf, de zwaarste straffen die in Leipzig zouden worden uitgesproken.²⁴⁰

Hoewel de *Times* sprak van een "schandalige mislukking van justitie", vonden andere Britse kranten dat, ondanks de milde straffen, het principe van bestraffing door het Reichsgericht was nageleefd. De meeste Britse magistraten deelden die mening. Ook Sir Ernest Pollock, het hoofd van de Britse missie in Leipzig, beschouwde de processen als een succes. Hij meldde aan de Britse regering (en later aan het Lagerhuis) dat het

²³⁷ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 452-464.

²³⁸ *German War Trials. Report of Proceedings before the Supreme Court in Leipzig*, 13-14.

²³⁹ 'De Duitse oorlogsmisdadigers - Torpedeering van hospitaalschepen', *Het Laatste Nieuws* (13 juli 1921).

²⁴⁰ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 138.

Reichsgericht volgens hem onpartijdig had geoordeeld. Hoewel de meeste Britten de straffen misschien te mild vonden, waren ze voor de Duitsers erg stigmatiserend. Het morele effect van de processen compenseerde voor de lichtheid van de gevelde straffen, vond hij. Pollock concludeerde dat de processen in Leipzig een mijlpaal waren in de geschiedenis van het internationaal recht. Sommige parlementsleden protesteerden nog tegen de “farce van Leipzig”, maar de meeste Britse politici waren hun interesse in de kwestie verloren. Het Lagerhuis verwierp een motie voor een speciaal parlementair debat over de processen met een grote meerderheid. Ook de Britse regering vond het niet nodig om nieuwe stappen te ondernemen tegen Duitse oorlogsmisdadigers. Het werd tijd om de hele kwestie van tafel te vegen en de relaties met Duitsland te herstellen, besloten de Britten. Hun houding was mede bepaald door een wantrouwen ten aanzien van Frankrijk. Ze vreesden dat de Fransen zouden proberen hun ontevredenheid over de processen te gebruiken als rechtvaardiging voor een verdere bezetting van het Rijnland en zo hun dominantie op het Europese vasteland zouden verzekeren. Geleidelijk aan geraakten de Britten ervan overtuigd dat Frankrijk net zozeer aan de basis lag van de naoorlogse spanningen in Europa als Duitsland.²⁴¹

Tijdens een ontmoeting met de Della Faille in Berlijn op 28 juli 1921, lichtte de Britse ambassadeur Lord D’Abernon de houding van de Britse regering ten aanzien van de processen toe. D’Abernon erkende enerzijds dat er tijdens het proces tegen Max Ramdohr sprake was geweest van Duitse dubbelhartigheid en hij begreep de Belgische frustraties. Anderzijds bevestigde hij ook dat de Belgische getuigen een bijzonder slechte indruk hadden gemaakt en daardoor hadden bijgedragen aan de vrijspraak van de beklagde. Verder gaf D’Abernon toe dat het vonnis in de zaak ‘Llandovery Castle’ deels door politieke belangen was gemotiveerd. Duitsland had getracht de Britten tevreden te stellen met het vonnis en op die manier de kloof tussen Frankrijk en Groot-Brittannië te vergroten. Hij erkende dat de straffen in feite onvoldoende waren, vooral doordat ze de belangrijkste verantwoordelijke hadden laten ontsnappen, maar besloot dat het Britse bestuur belangrijkere zaken te behandelen had dan de bestraffing van oorlogsmisdaden.²⁴²

²⁴¹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 138; J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities, 1914*, 347-348.

²⁴² Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, Della Faille aan Jaspar (29 juli 1921), CL.B.324 VI.

3. Desillusie na Leipzig

De hoop die de geallieerden in februari 1920 hadden gekoesterd toen ze instemden met het Duitse voorstel om Duitse oorlogsmisdadigers voor het Reichsgericht in Leipzig te berechten, had midden juli 1921 plaatsgemaakt voor ontgoocheling en desillusie. Merendeel van de Duitse beschuldigen was door het hooggerechtshof vrijgesproken of licht gestraft. De processen hadden de nationalistische vijandigheden in Duitsland aangewakkerd en voor diepe verontwaardiging gezorgd in de geallieerde publieke opinie. Bovendien waren de voormalige bondgenoten na de zaak 'Llandovery Castle' meer dan ooit verdeeld over de toekomstige stappen in de vervolging van oorlogsmisdadigers. De Belgen en Fransen waren woedend over de resultaten van de processen en weigerden zich neer te leggen bij de vonnissen. De Britten daarentegen waren in zekere mate tevreden gesteld en beschouwden de hele kwestie als afgesloten. Frankrijk en België besloten daarom om zonder Groot-Brittannië te protesteren bij de Duitse regering.

Belgisch protest in Berlijn

Sinds Frankrijk en België zich uit Leipzig hadden teruggetrokken, waren ze begonnen met onderhandelingen over een voorstel dat ze collectief zouden voorleggen aan de geallieerde Hoge Raad. De Franse regering stelde in Brussel voor om aan te dringen op de uitlevering van de oorspronkelijke Duitse beschuldigen en die te berechten voor geallieerde tribunalen. Als dat voorstel zou worden verworpen door de Hoge Raad, zouden ze de hulp kunnen roepen van de Volkenbond om een neutraal tribunaal op te richten onder haar controle.²⁴³

Zoals gebleken is uit de brieven van de Belgische ambassadeurs in Berlijn en Parijs, stonden de Belgen niet meteen te springen om dergelijke drastische eisen te stellen. De Belgische regering besloot daarom om eerst verder in Berlijn te protesteren tegen de vrijspraak van Max Ramdohr. In dat kader vonden eind juli 1921 twee ontmoetingen plaats in Berlijn tussen de Belgische ambassadeur Della Faille en de Duitse minister van Buitenlandse Zaken Rosen. Bij de eerste ontmoeting op 25 juli bracht de ambassadeur de klachten over van minister Jaspar over de beruchte collaborateur en tolk, van de Kerckhove. Het Belgische ministerie van Justitie had geoordeeld dat de Duitse regering nooit dergelijk figuur had mogen aanstellen als vertaler. Zijn benoeming als tolk was genoeg om de ernst van de Duitse vervolgingen van oorlogsmisdadigers compleet in vraag te stellen, verklaarde Della Faille in Berlijn. Rosen reageerde dat juridische macht onafhankelijk was en dat de regering geen druk kon uitoefenen op die macht. Volgens de Della Faille lag de verantwoordelijkheid voor de aanduiding van een tolk voor een proces echter niet bij de juridische macht, maar bij de regering. Rosen beloofde daarop om de zaak verder te onderzoeken.²⁴⁴

²⁴³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, Della Faille aan Jaspar (18 juli 1921), CL.B.324 VI.

²⁴⁴ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, Della Faille aan Jaspar (25 juli 1921), CL.B.324 VI.

Tijdens een tweede ontmoeting vijf dagen later overhandigde Della Faille een versie van de *Urteilsbegründung* van het proces Ramdohr aan minister Rosen, waarin de Belgische minister Jaspar alle bedenkelijke passages had onderlijnd. Daaruit moest blijken dat de rechters tijdens het proces niet de gewenste onpartijdigheid hadden getoond. De Belgische ambassadeur liet Rosen bij wijze van voorbeeld een aantal passages voorlezen. Rosen reageerde dat hij het vonnis persoonlijk betreurde, net zoals veel andere Duitsers, vooral omdat het een obstakel vormde in het herstel van de goeie relaties tussen Duitsland en België. De minister voegde er echter aan toe dat hij, op basis van de aan hem voorgelegde rapporten, moest vaststellen dat de verklaringen van de Belgische getuigen erg bedroevend waren. “Naar de mening van iedereen die meewerkte aan het proces hadden de rechters nooit kunnen oordelen op basis van zo’n dubieuze getuigenissen”, verklaarde Rosen. Della Faille gaf toe dat de getuigenissen op verschillende punten niet erg eenduidig en soms zelf tegenstrijdig waren. , zo stelde hij, dat was zeer begrijpelijk, de getuigenissen waren immers een aantal jaar na de feiten afgelegd en die feiten hadden zich afgespeeld toen de meeste getuigen nog kinderen waren. “De eerlijkheid van de jongens mag niet in vraag worden gesteld”, besloot de ambassadeur.²⁴⁵

Rosen benadrukte dat hij de eerlijkheid niet in vraag stelde, maar dat er evenmin aan de onpartijdigheid van de rechters mocht worden getwijfeld. De voorzitter van het Reichsgericht had zich correct gedragen, concludeerde Rosen. Della Faille wees de minister echter op het gebrek aan onpartijdigheid van de rechters die zich uiterst links en rechts hadden bevonden, zoals beschreven in het rapport van de Belgische delegatie. Die houding, in combinatie met de keuze voor een Belgische deserteur als tolk, had ervoor gezorgd dat het Belgische beeld van het proces onvermijdelijk negatief was en dat men de zaak wel als rechtsweigering moest erkennen. Rosen gaf toe dat hij de keuze voor de tolk betreurde en als een gebrek aan tact beschouwde, maar geloofde niet dat de rol van de vertaler doorslaggevend was in het vonnis van de rechters. Als hij echt op een tendentieuze manier zou hebben vertaald, zou dat onmiddellijk door de Belgische afgevaardigden zijn opgemerkt. Rosen verklaarde tot slot dat het de eerste keer was dat hij ingelicht werd over de houding van de twee voorgenoemde rechters. De minister vroeg daarop een kopie van het verslag van de Belgische afgevaardigden waarop de veronderstellingen waren gebaseerd en beloofde het met de meeste objectiviteit te bestuderen.²⁴⁶

Twee weken later maakte Rosen zijn definitieve conclusies over de zaak Ramdohr bekend in een brief aan minister van Buitenlandse Zaken Jaspar. Rosen schreef eerst en vooral dat hij het niet als zijn taak beschouwde om kritiek te uiten tegen een vonnis van het Duitse hooggerechtshof. De onpartijdigheid van het Reichsgericht stond resoluut buiten twijfel. Rosen ging verder dat hij zich bereid had verklaard om de door de Belgen aangehaalde problemen te laten onderzoeken en misverstanden weg te werken. Op die manier wou hij een correcter beeld van het vonnis introduceren in de Belgische publieke

²⁴⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, Della Faille aan Jaspar (30 juli 1921), CL.B.324 VI.

²⁴⁶ Ibidem.

opinie. Rosen had de afgevaardigde van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken in Leipzig, Werner von Tappelskirch, de opdracht gegeven een definitief rapport op te stellen van het proces. Dat rapport zou aan de Belgische regering worden overhandigd.²⁴⁷ Wat de aanstelling van de Belgische tolk betrof, verklaarde Rosen dat niemand van de bevoegde personen op de hoogte was van het feit dat van de Kerckhove in België vervolgd werd voor desertie. De Belgische afgevaardigden in Leipzig hadden de Duitsers er ook nooit op gewezen. Bovendien had het Reichsgericht eerst een andere persoon voorgesteld aan het Generalanwalt. Toen bleek dat er een disciplinair onderzoek aan de gang was tegen die persoon, was hij onmiddellijk afgewezen. Verder waren de vertalingen door van de Kerckhove door geen enkele partij bekritiseerd, concludeerde Rosen.²⁴⁸ Over de vooringenomen houding van de twee rechters zweeg hij. Daarmee leek de zaak Ramdohr voor de Duitse regering definitief afgesloten.

De Entente valt uiteen

Op 12 augustus 1921 kwam de geallieerde Hoge Raad samen om de resultaten van de processen in Leipzig te bespreken en te beslissen welke stappen er in de toekomst zouden genomen worden in de vervolging van oorlogsmisdadigers. Op die bijeenkomst werd de groeiende kloof tussen Groot-Brittannië aan de ene kant en België en Frankrijk aan de andere kant echt duidelijk. De geallieerden stonden voor drie mogelijkheden voor de toekomst. De meest radicale optie was om terug te vallen op het vredesverdrag en de uitlevering van Duitse oorlogsmisdadigers af te dwingen. Een tweede mogelijkheid was om zelf beschuldigen bij verstek te veroordelen, zoals Frankrijk en België al een aantal keer hadden laten uitschijnen. Ten derde konden ze de gang van zaken verderzetten en nieuwe zaken indienen bij het Reichsgericht. De Britten waren voorstanders van die laatste optie, tot onvrede van België en Frankrijk. De Britse Attorney General, Gordon Hewart herhaalde dat zijn regering geen klachten had over het verloop van de processen. De gevelde vonnissen waren voor de Britten grotendeels bevredigend. Hewart voegde er wel aan toe dat hij niet bevoegd was om te oordelen over de vonnissen geveld in de zaken die door België en Frankrijk waren ingediend.²⁴⁹

De Belgische minister van Buitenlandse Zaken Jaspar protesteerde tegen het Britse voorstel om de processen in Leipzig verder te zetten. De vrijspraak van Max Ramdohr had in België een zodanig sterke verontwaardiging teweeggebracht dat het Belgische volk nooit zou akkoord gaan met een verderzetting van de processen, verklaarde Jaspar. Het volk eiste dat de beschuldigen in de zaak Andenne en Sedan bij verstek zouden worden berecht. Dat had niets te maken met materiële belangen, verdedigde de minister. Het was enkel een kwestie van gerechtigheid. De keuze om over te gaan op veroordelingen bij verstek moest wel worden genomen met de volledige instemming van alle geallieerden,

²⁴⁷ Hoewel dat rapport met zekerheid werd overhandigd aan de Belgische regering en de inhoud ervan ongetwijfeld interessant zou zijn voor mijn onderzoek, heb ik het rapport niet kunnen opsporen.

²⁴⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, Rosen aan Jaspar (13 augustus 1921), CL.B.324 VI.

²⁴⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 2e trimestre 1921*, zitting Conseil Suprême (12 augustus 1921), CL.B.324 VI.

besloot Jaspar. Duitsland zou immers kunnen proberen de geallieerden tegen elkaar uit te spelen, door zich toegeeflijker op te stellen tegenover bepaalde landen dan tegenover andere.²⁵⁰

De Franse minister van Buitenlandse Zaken Aristide Briand, die zich evenmin tevreden kon stellen met het voorstel van de Britse Attorney General, stelde dat Frankrijk al enorm veel had moeten verdragen van het tribunaal in Leipzig. De wijze waarop de debatten in Leipzig waren gevoerd en de manier waarop de door Frankrijk ingediende zaken waren berecht waren schandalig, oordeelde Briand. Net als in België lag de kwestie heel gevoelig bij de publieke opinie en het volk zou nooit toelaten dat er nog nieuwe zaken zouden worden ingediend. Briand, die desondanks een meer verzoenende houding aannam ten aanzien van Duitsland, stelde voor om de kwestie te laten onderzoeken door een internationaal panel van juridische experts, die vervolgens aanbevelingen konden maken voor de toekomst.²⁵¹

Het voorstel van Jaspar om beschuldigen bij verstek te berechten kon niet rekenen op de steun van de Britse minister van Buitenlandse Zaken George Curzon. Een jaar eerder had Curzon zich immers al verzet tegen het plan van de Franse premier Millerand om de Kaiser bij verstek te vervolgen. Hij zag naar eigen zeggen niet in welke meerwaarde een veroordeling door een geallieerd tribunaal zonder Duitse verdediging kon hebben voor de wereldwijde publieke opinie. De Britse minister zag dan ook geen andere oplossing dan in te stemmen met het voorstel van Briand om een juridische commissie op te richten bestaande uit Britse, Franse, Belgische en Italiaanse vertegenwoordigers. Die commissie moest verslag uitbrengen van de reeds gevolgde procedures en gevelde oordelen door het Reichsgericht. Daarnaast diende de commissie voorstellen te formuleren voor toekomstige maatregelen, in het kader van de toepassing van artikels 228 tot 230 van het vredesverdrag. Ook Jaspar en de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken Della Torretta gingen akkoord met het plan.²⁵²

Opmerkelijk is dat Sir Ernest Pollock vijf dagen na het akkoord in een redevoering aan het Britse Lagerhuis herhaalde wat hij reeds aan zijn regering had gemeld. Pollock verklaarde onder meer dat het beter was dat de oorlogsmisdadigers door een Duits tribunaal werden berecht, want daardoor konden ze onmogelijk een martelaarsstatus krijgen. Hij herhaalde bovendien dat de processen een mijlpaal in de geschiedenis van het internationaal recht waren. De nationalistische en conservatieve Duitse pers bekritiseerde die uitspraken van de Britse Solicitor General. De *Deutsche Tageszeitung* schreef dat processen in Leipzig geen enkel voordeel boden voor Duitsland. “Door het Duitse gerechtshof te verplichten om Duitsers te veroordelen, heeft men aan het Rijk de grootste vernedering opgelegd”, concludeerde de krant. Volgens de *Lokal Anzeiger*

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² Ibidem.

toonden de uitspraken van Pollock aan hoe de vonnissen van het Reichsgericht werden misbruikt voor vijandige propaganda.²⁵³

Met zijn uitspraken ondermijnde Pollock in feite de positie van Frankrijk en België ten aanzien van Duitsland en verbond hij de Britten tegen wil en dank aan een verderzetting van de processen in Leipzig. Daardoor zette de Britse regering haar samenwerking met het Duitse gerecht voor een aantal maanden met tegenzin verder. Eind augustus 1921 werden er in Londen hoorzittingen gehouden om bewijzen te leveren aan Duitsland voor een zaak tegen Wilhelm Werner, een Duitse onderzeebootkapitein. Werner had naar verluidt op 8 april 1917 een hospitaalschip tot zinken gebracht en achteraf 34 overlevenden gedood toen die zich vastklampten aan het dek van de onderzeeër. De beklagde was in tussentijd onder een valse naam naar Rotterdam gevlucht. Ondanks de ernst van de feiten stuurden de Britten geen buitenlandse waarnemers naar Leipzig. De meeste politici en betrokken magistraten hoopten dat de aanklachten tegen Werner zouden vervallen. “De hele kwestie rond oorlogsmisdadigers brengt ons enkel in de problemen met Frankrijk en Duitsland”, schreef een Britse magistraat in het verslag van de zaak.²⁵⁴

De Belgische regering nam in tussentijd als eerste het initiatief met het oog op de bijeenkomst van de juridische commissie. Begin september 1921 selecteerde de regering Jean Servais, procureur-generaal bij het Hof van Beroep in Brussel en Théodore van Elewyck, die reeds waarnemer was geweest in Leipzig, als vertegenwoordigers in de commissie.²⁵⁵ Minister Jaspar verklaarde dat de Belgen tijdens de bijeenkomst van de commissie definitief moesten bewijzen dat er in het proces tegen Max Ramdohr sprake was geweest van een rechtsweigering, wat volgens hem het resultaat was van politieke druk op het geweten van de rechters. De regering vond het tenslotte beter dat het rapport van de commissie pas zou worden overhandigd aan de Hoge Raad nadat het Reichsgericht had geoordeeld over de zaak rond de slachtpartij van Andenne.²⁵⁶ De regering wou het Duitse Hooggerechtshof dus nog een kans geven. Door verschillende redenen zou het echter nog maanden duren vooraleer de commissie effectief samenkwam.

Terwijl België zich voorbereidde op de vergadering van geallieerde juristen, nam de Franse minister van Justitie, Laurent Bonnevay, de merkwaardige beslissing om op eigen houtje toch Duitse beschuldigen bij verstek te veroordelen. Een Franse krijgsraad in Rijsel veroordeelde op 4 oktober 1921 drie Duitse officieren bij verstek ter dood, voor oorlogsmisdaden begaan in Le Cateau-Cambrésis, Bauvin en het Belgische Tamines, waar 384 burgers geëxecuteerd waren. Vijf andere Duitsers werden veroordeeld tot (levenslange) dwangarbeid, voor doodslag, diefstal en willekeurige arrestaties. Een

²⁵³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 3e trimestre 1921*, della Faille aan Jaspar (20 augustus 1921), CL.B.324 VI.

²⁵⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 140-141.

²⁵⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 3e trimestre 1921*, Dullaert aan Jaspar (2 september 1921), CL.B.324 VI.

²⁵⁶ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 3e trimestre 1921*, Jaspar aan s.n. (6 september 1921), CL.B.324 VI.

laatste werd bij verstek veroordeeld tot vijf jaar gevangenisstraf voor fraude.²⁵⁷ De Belgische regering bekritiseerde die beslissing en oordeelde dat Frankrijk eerst de geallieerde Hoge Raad had moeten raadplegen. België had immers een lange tijd gepland om Duitse oorlogsmisdadigers te veroordelen, maar was daarvan afgezien uit respect voor het geallieerde akkoord van 13 augustus 1921. Het was bovendien minister Briand die als voorzitter van de Hoge Raad had voorgesteld om de kwestie te laten onderzoeken door een commissie van juristen, alvorens verdere stappen te ondernemen. Dat net Briand verklaarde dat Frankrijk haar vrijheid terugeiste om Duitsers bij verstek te veroordelen, kwam dan ook als een verrassing voor de Belgen. Om de beslissing te verantwoorden verklaarde Bonnevey aan de Belgische ambassadeur in Parijs dat de veroordeelde Duitsers op geen enkele beschuldigenlijst waren vermeld. De Franse regering wou bovendien zo snel mogelijk de juridische commissie samenroepen en had recent nog aangedrongen bij Italië en Groot-Brittannië om hun afgevaardigden te benoemen. Die oproep was echter zonder gevolg gebleven.²⁵⁸

Het Franse excuus kon de Belgen niet overtuigen en ze besloten om te protesteren tegen het gedrag van Frankrijk bij de Hoge Raad. Toch hadden de Belgen de mogelijkheid om het Franse voorbeeld te volgen en ook Duitse beschuldigen bij verstek te veroordelen. Maurice Dullaert, directeur-generaal van het Belgisch ministerie van Justitie, was echter geen voorstander van veroordelingen bij verstek. Dullaert pleitte om voorlopig het getuigenverhoor van de overige twee Belgische zaken verder te zetten, want België had het grootste deel van de gevraagde dossiers van die zaken al aan het Reichsgericht overgedragen. Bovendien had Dullaert ontdekt dat Duitsland zou proberen om de Duitse beschuldigen in de zaak Andenne vrij te pleiten, door terug te vallen op de "legende van de franc-tireurs". De regering stemde in met Dullaerts bevindingen. Aangezien de geallieerden nog niet definitief hadden besloten om de dossiers in te trekken, moesten ze doorgaan met alle gevraagde bewijsmateriaal over te dragen aan het Reichsgericht. Als de beschuldigen zouden worden vrijgesproken, zouden de Duitse rechters de fout niet bij de Belgen kunnen leggen, zoals in de zaak Ramdohr het geval was geweest. De vrijspraak moest schandalig zijn, want op die manier kon de regering zich verzekeren van steun in de Belgische en buitenlandse publieke opinie.²⁵⁹

In tussentijd hadden Italië en Groot-Brittannië nog steeds hun vertegenwoordigers voor de juridische commissie niet bekend gemaakt, ondanks veelvuldig aandringen van de Franse premier. Dat leidde tot ongeduld bij de Belgische regering, die op 8 november 1921 hun ambassadeur in Parijs naar de Quai d'Orsay zond om te informeren of de datum voor de bijeenkomst al was vastgelegd.²⁶⁰ Ook in Frankrijk nam de druk van de publieke opinie en pers op de regering toe. In de zomer en herfst van 1921 drongen verschillende

²⁵⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 4e trimestre 1921*, 'Nouvelles judiciaires' (6 oktober 1921), CL.B.324 VII.

²⁵⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 4e trimestre 1921*, de Gaiffier aan Jaspar (28 oktober 1921).

²⁵⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 4e trimestre 1921*, de s.n. aan Jaspar (16 december 1921).

²⁶⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 4de trimestre 1921*, De Gaiffier aan Jaspar (10 november 1921), CL.B.324 VII.

Franse krijgsgevangenen- en veteranenverenigingen aan bij Briand om nieuwe stappen te ondernemen tegen Duitse oorlogsmisdadigers. Toen dat begin december 1921 nog steeds niet gebeurd was, overhandigde de Franse *Ligue pour perpétuer le souvenir des crimes allemands* een petitie met zo'n 2 miljoen handtekeningen aan Briand, waarin werd geëist op actie over te gaan. Briand kon niet langer weerstaan aan de volksdruk en gaf de Franse ambassadeurs in Londen en Rome de opdracht om aan te dringen op een samenkomst van de commissie.²⁶¹ Toen de Britse en Italiaanse regering uiteindelijk midden december hun afgevaardigden bekend maakten, werd zo snel mogelijk een bijeenkomst vastgelegd.²⁶²

Toen de *Inter-Allied Commission on the Leipzig Trials* uiteindelijk op 6 en 7 januari 1922 samenkwam in Parijs, kwamen de juristen tot een dubbele, vernietigende conclusie. Ten eerste waren ze het er unaniem over eens dat de gevolgde procedures, buiten een aantal gevallen, "zeer onbevredigend" waren. Het Duitse Hooggerechtshof had onvoldoende pogingen ondernomen om tot de waarheid te komen, besloot de commissie. Ten tweede waren ook de vonnissen ontoereikend, aangezien het aantal vrijspraken te hoog was en de opgelegde straffen te licht. De commissie besloot dat het daarom geen nut zou hebben om verder zaken in te dienen bij het Reichsgericht. In plaats daarvan raadde ze aan om de uitlevering van Duitse oorlogsmisdadigers te eisen, zoals bepaald in artikel 228 van het vredesverdrag.²⁶³

Het Franse dreigement

De nieuwe Franse regering onder Raymond Poincaré, die op 15 januari 1922 aan de macht was gekomen, had wel oren naar het advies van de commissie. Poincaré was een voorstander van een harder beleid ten aanzien van Duitsland en streefde naar een volledige uitvoering van het vredesverdrag van Versailles. Hij was ervan overtuigd dat Frankrijk enkel veilig was wanneer Duitsland zwak werd gehouden.²⁶⁴ Op 19 januari 1922 verklaarde Poincaré voor de Chambre des députés dat zijn regering van mening was dat de uitlevering van Duitse oorlogsmisdadigers zo snel mogelijk moest worden geëist. Indien Duitsland zou weigeren, zou dat een nieuwe, uitdrukkelijke schending zijn van het vredesverdrag en zouden er nieuwe sancties moeten worden opgelegd aan Duitsland, besloot de premier.²⁶⁵

Het vermoeden van de Franse premier werd werkelijkheid toen het rapport van de geallieerde commissie werd overhandigd aan Duitsland. De Duitse kanselier Joseph Wirth verklaarde voor de Reichstag dat zijn regering nooit zou toegeven aan de geallieerden als ze zouden eisen om Duitse beschuldigen uit te leveren. De Duitse publieke opinie deelde

²⁶¹ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 140.

²⁶² Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 4e trimestre 1921*, de Gaiffier aan Jaspar (13 december 1921), CL.B.324 VII.

²⁶³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, Inter-Allied Commission on the Leipzig Trials, first and second resolution (7 januari 1922), CL.B.324 VIII.

²⁶⁴ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 141; J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 352.

²⁶⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, De Margerie aan Berryer (27 april 1922), CL.B.324 VIII.

die mening: over heel het land braken nationalistische demonstraties uit en ook de Duitse pers liet zich vijandig uit over het rapport.²⁶⁶ Het feit dat de Duitse kanselier weigerde om oorlogsmisdadigers uit te leveren, stond voor Poincaré gelijk aan een weigering om het volledige vredesverdrag van Versailles uit te voeren. De Franse premier was van mening dat een dergelijke provocatie niet onbestraft kon blijven. Volgens Poincaré hadden de geallieerden het recht om strengere sancties op te leggen aan Duitsland, waaronder een verdere bezetting van het Rijnland. De Franse regering was bovendien van mening dat elk geallieerd land het recht had om de Duitse beschuldigten van wie de namen op de lijst van 29 januari 1920 stonden, te bestraffen op basis van hun eigen nationale wetgeving, wat die ook inhield. Frankrijk behield zich dus het recht voor om Duitse oorlogsmisdadigers bij verstek te veroordelen. De Franse regering hoopte dat de andere geallieerde landen zich gezamenlijk achter haar plan zouden scharen. Poincaré stelde daarom voor om een Conferentie van Ambassadeurs te organiseren, waarop de geallieerden de conclusies van de commissie konden bespreken en een gezamenlijke actie konden bepalen.²⁶⁷ De Fransen leken vooral te hopen op Belgische steun om hun plan door te voeren.

De Belgische regering was net als de Fransen akkoord gegaan met de conclusies van de *Inter-Allied Commission on the Leipzig Trials*. De Belgische regering vond het eveneens ongepast om nog verder dossiers in te dienen bij het Reichsgericht. Bovendien deelden de Belgen Poincarés mening dat de geallieerden hoe dan ook tot een eensgezinde houding moesten komen. Enkel zo zou de Hoge Raad een adequate beslissing kunnen nemen die door geen enkele macht zou kunnen worden betwist.²⁶⁸ De Belgische regering schaarde zich dan ook achter de beslissing van de geallieerde commissie en de Franse premier om de volledige uitvoering van artikel 228 van het vredesverdrag te eisen in Berlijn. Indien de Duitsers weigerden, zoals ook minister van Buitenlandse Zaken Jaspar vermoedde, was dat een nieuwe inbreuk op het vredesverdrag. Daartegen zou op een gepaste wijze moeten gereageerd worden, oordeelde Jaspar. Dat kon volgens hem op politiek en juridisch vlak.²⁶⁹

Als politieke reactie op de Duitse inbreuk op het vredesverdrag pleitte Frankrijk voor een verdere bezetting van het Rijnland. De Belgische regering was daarentegen absoluut geen voorstander van militaire sancties tegen Duitsland als represaille voor de inbreuk op artikel 228. Dat zou immers het excuus bieden waar de Franse regering al zo lang naar op zoek was om het Rijnland voor onbepaalde duur te bezetten. Een verdere bezetting zou een enorm gevaar betekenen voor België en de kans op een nieuwe oorlog vergroten, oordeelde minister Jaspar. Zowel België als Frankrijk wisten dat de Britten ook gekant waren tegen een verdere bezetting. Daarom stelde Jaspar voor aan de Belgische

²⁶⁶ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 141.

²⁶⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, De Margerie aan Berryer (27 april 1922), CL.B.324 VIII.

²⁶⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, Jaspar aan de Gaiffier (28 februari 1922), CL.B.324 VIII.

²⁶⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, Jaspar aan de Gaiffier (2 juni 1922), CL.B.324 VIII.

ambassadeur in Parijs om het initiatief bij de Britten te laten om te protesteren op de Conferentie van Ambassadeurs. De ambassadeur diende zich terughoudend op te stellen om de Belgische regering niet in de discussie te betrekken. Indien zijn mening gevraagd zou worden, kon de ambassadeur zeggen dat het misschien disproportioneel was om zo'n ernstige kwestie als de bezetting van het Rijnland te verbinden met een relatief lichte kwestie als de bestraffing van oorlogsmisdadigers uit morele plicht.²⁷⁰ Militaire bezetting mocht enkel worden gezien als een sanctie voor het niet leveren van herstelbetalingen, besloot Jaspar.²⁷¹

Als juridische reactie op de Duitse weigering stelde Frankrijk voor om alle oorspronkelijke Duitse beschuldigten bij verstek te berechten. Jaspar had zich kort na de processen in Leipzig nog voorstander getoond om Duitsers bij verstek te veroordelen voor een Belgisch hof. In de lente van 1922 was de Belgische regering echter nauwelijks nog voorstander van het Franse plan. Er was immers gebleken dat er bij het opstellen van de originele Belgische beschuldigenlijst een aantal ernstige fouten waren gemaakt. Zo waren er een aantal Duitse officieren beschuldigd van misdaden begaan in plaatsen waar ze tijdens de oorlog nooit waren geweest. Bovendien was het onduidelijk of alle beschuldigten nog in leven waren en bleek het bijna onmogelijk om het nodige bewijsmateriaal te verzamelen, doordat Duitsland elke assistentie weigerde.²⁷² Processen gevoerd in zulke ongunstige omstandigheden zouden onvermijdelijk tot juridische fouten leiden die de Belgische rechterlijke macht in diskrediet zouden brengen, oordeelde Jaspar. Een ander bezwaar was dat de procedure om personen bij verstek te veroordelen niet bestond in het Britse recht, een feit dat de Fransen blijkbaar over het hoofd hadden gezien. Als alternatief op het plan van Poincaré stelde minister Jaspar voor om in alle geallieerde landen de verjaringstermijn van oorlogsmisdaden op te schorten. Op die manier zouden alle Duitse beschuldigten in feite verbannen worden uit de geallieerde landen, tenzij ze zich lieten berechten door een geallieerd hof.²⁷³

Met de Conferentie van Ambassadeurs in het vooruitzicht richtte de Franse ambassadeur in Brussel zich in juni 1922 namens Poincaré tweemaal tot minister Jaspar, in een poging de Belgische regering alsnog voor het Franse kamp te winnen. De Franse regering had vastgesteld dat de procedure om personen bij verstek te veroordelen inderdaad niet bestond in het Britse rechtssysteem. De Britse bevolking had echter niet rechtstreeks geleden onder de Duitse invasie en bezetting. Daarom kon ze onmogelijk hetzelfde belang hechten aan de bestraffing van de schuldigen als de bevolking van Noord-Frankrijk en België, die de straffeloosheid van hun onderdrukkers als een onrecht beschouwden, verklaarde de ambassadeur. Poincaré wenste de Belgische regering te herinneren aan de verontwaardiging die de vrijspraak van Max Ramdohr had veroorzaakt in België en het protest dat Della Faille ertegen had gevoerd in Berlijn. Het minste wat de

²⁷⁰ Ibidem.

²⁷¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, de Ramaix aan Jaspar (4 mei 1922), CL.B.324 VIII.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, Jaspar aan de Gaiffier (2 juni 1922), CL.B.324 VIII.

Franse en Belgische publieke opinie eiste, verklaarde de Franse premier, was een morele straf voor de oorlogsmisdadigers.²⁷⁴ Poincaré voelde net als zijn voorganger Briand een sterke druk van de Franse publieke opinie. Ook hij ontving een petitie van de *Ligue pour perpétuer le souvenir des crimes allemands* met zo'n 10 miljoen handtekeningen, waarin actie werd geëist.²⁷⁵ Aangezien België en Frankrijk zich in dezelfde situatie bevonden, hoopte de Franse premier dat beide landen zo snel mogelijk een gemeenschappelijk standpunt zouden innemen inzake de bestraffing van oorlogsmisdadigers. Op die manier zouden ze samen op de Conferentie van Ambassadeurs kunnen aandringen bij Groot-Brittannië en Italië op het recht om beschuldigen bij verstek te veroordelen en om Duitsland aan verdere sancties te onderwerpen.²⁷⁶

De Franse oproep bleef niet zonder gevolg. Hoewel de Belgen absoluut geen voorstander waren van verdere militaire sancties, geraakte Jaspar ervan overtuigd dat België inderdaad dezelfde belangen deelde in de berechting van oorlogsmisdadigers als Frankrijk. De Belgische publieke opinie was net als in Frankrijk erg gevoelig voor de kwestie en zou moeilijk begrijpen waarom de regering zich niet achter het Franse plan had geschaard, oordeelde de minister.²⁷⁷ De Belgische regering besloot om zich tijdens de Conferentie van Ambassadeurs terughoudend op te stellen ten aanzien van verdere militaire sancties, maar Frankrijk te steunen in haar oproep om Duitsers bij verstek te berechten voor eigen nationale tribunalen.

Het laatste geallieerde compromis

Toen Frankrijk haar plan op 26 juli 1922 voorlegde aan de geallieerden tijdens de samenkomst van de Conferentie van Ambassadeurs, werd het onmiddellijk door de Britten verworpen. Zoals verwacht was de Britse regering resoluut gekant tegen een verdere bezetting van het Rijnland als sanctie voor de Duitse inbreuk op artikel 228 van het vredesverdrag. De Britten oordeelden dat Duitsland technisch gezien de bepalingen van artikel 228 niet had overtreden. Toen de geallieerden op 3 februari 1920 hun lijst met oorlogsmisdadigers aan de Duitse regering hadden overhandigd, hadden ze immers nagelaten om de uitlevering van de beschuldigen expliciet te eisen.²⁷⁸ Als compromis stemden de geallieerden in om een nota over te dragen aan de Duitse regering, waarin stond dat ze de processen van Leipzig als ongeldig beschouwden en dat ze niet langer zouden samenwerken met de Duitse autoriteiten. Als toegeving aan de Franse premier gingen Italië en Groot-Brittannië akkoord met een bijkomstige nota, waarin stond dat de

²⁷⁴ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 1922*, de Margerie aan Jaspar (7 en 27 juni 1922), CL.B.324 VIII.

²⁷⁵ J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 142.

²⁷⁶ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 1922*, de Margerie aan Jaspar (7 en 27 juni 1922), CL.B.324 VIII.

²⁷⁷ *Ibidem*.

²⁷⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance, 1922*, de Gaiffier aan Jaspar (31 juli 1922), CL.B.324 VIII.

geallieerden zich het recht voorbehielden om Duitsers te berechten voor hun eigen rechtbanken, indien nodig bij verstek.²⁷⁹

De hele kwestie rond de uitlevering van Duitse beklagden was daarmee ten einde gekomen. Het vage compromis toonde aan dat de samenwerking tussen geallieerden volledig ten einde was gekomen.²⁸⁰ De Britten hadden al duidelijk gemaakt dat ze in geen geval Duitsers zouden berechten voor hun eigen rechtbanken. Bovendien bestond de procedure om personen bij verstek te berechten niet in het Britse recht. De Italiaanse regering had verklaard dat het volgens hun wetten mogelijk was om personen bij verstek te veroordelen, zelf voor krijgsraden. Zij hadden zich echter steeds erg terughoudend opgesteld ten aanzien van de naoorlogse processen, onder meer in hun samenwerking met het Reichsgericht. Daaruit kon reeds worden afgeleid dat Italië waarschijnlijk nooit eigenhandig Duitse oorlogsmisdadigers zou vervolgen.²⁸¹ Nadat Duitsland op 23 augustus 1922 werd ingelicht over het nieuwe geallieerde beleid, werden door de Britten en Italianen geen nieuwe pogingen meer genomen om oorlogsmisdadigers te vervolgen. Duitsland was geslaagd in haar campagne om de voormalige bondgenoten uiteen te drijven. Enkel Frankrijk en België zouden autonoom nog verdere stappen ondernemen.

²⁷⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, Conference des ambassadeurs, séance du 2 aout 1922 (2 augustus 1922), CL.B.324 VIII.

²⁸⁰ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities, 1914*, 352.

²⁸¹ G. HANKEL, *Die Leipziger Prozesse*, 356-357.

4. De nasleep: Franse en Belgische processen bij verstek

Zoals beschreven in het vorige hoofdstuk behielden België en Frankrijk zich het recht voor Duitsers bij verstek te veroordelen. Daartoe had de Franse premier Poincaré als eerste het initiatief genomen, toen hij het Franse Ministerie van Justitie en op 18 april 1922 beval om alle 2000 Duitse verdachten van de oorspronkelijke Franse beschuldigenlijst te vervolgen. Begin augustus 1922 besliste de Franse regering officieel om de Duitse beschuldigen bij verstek te berechten voor Franse tribunalen. Dergelijke processen hadden sinds het einde van de oorlog reeds regelmatig plaatsgevonden, onder meer in Rijsel in oktober 1921. Uiteindelijk gingen de eerste processen in oktober 1922 van start voor de krijgsraden van Rijsel, Châlons-sur-Marne en Nancy. Het was het begin van een uitgebreid Frans programma om Duitse oorlogsmisdadigers bij verstek te veroordelen. Tegen december 1924 hadden Franse krijgsraden meer dan 1200 Duitsers schuldig bevonden. Toch bleven de Fransen in sommige gevallen behoedzaam. Zo werden de rechtszaken tegen hooggeplaatste publieke figuren als Kroonprins Rupprecht van Beieren, Hindenburg en Ludendorff door Poincaré opgeschort, om ongewenste spanningen met Duitsland te vermijden. De centrum-linkse regering onder Edouard Herriot die in juni 1924 aan de macht kwam, stapte af van Poincarés compromisloze houding ten aanzien van de Duitsland. Toch werden de processen bij verstek niet volledig stopgezet. Wel waarschuwde Herriot het Franse ministerie van Justitie en Oorlog op 13 juni om voorzichtig te werk te gaan en met de grootste discretie ten aanzien van de pers. De Franse premier wou vermijden dat de normalisering van de relaties met Duitsland zou worden verstoord, vooral nadat de geallieerden in augustus 1924 het Dawes Plan hadden goedgekeurd in Londen.²⁸²

De Belgische regering had eind juli 1922 ingestemd met de nota die aan Duitsland zou worden overhandigd, waarin was vastgelegd dat de geallieerden zich het recht voorbehielden om Duitse beschuldigen bij verstek te veroordelen. Toch hadden veel Belgen nog steeds hun bedenkingen bij het nut en de gevolgen van de procedure. Op 14 oktober 1922 wees een onbekende auteur minister Jaspar in een brief op de grote nadelen van veroordelingen bij verstek. Door de afwezigheid van Duitse getuigenissen en voldoende bewijsmateriaal was het risico op juridische fouten zeer groot. Zulke fouten zouden het geallieerde gerecht enkel in diskrediet brengen en Duitsland in de hand werken om de Belgische aanklachten verder te ondermijnen. Daarenboven zouden de veroordeelden nooit effectief gestraft worden, aangezien ze nooit meer voet op Belgische bodem zouden zetten. Het voornaamste morele doel van zo'n processen was om de Belgische publieke opinie tevreden te stellen, maar in feite zou dat weinig bijdragen tot de morele bestraffing van de Duitse misdadigers. Door hun namen openlijk op de beschuldigenlijst te plaatsen waren zij immers al genoeg ten schande gebracht. De auteur waarschuwde dat de veroordeling van Duitsers bij verstek er enkel voor zou zorgen dat de wederzijdse haat tussen België en Duitsland opnieuw zou worden

²⁸² J.F. WILLIS, *Prologue to Nuremberg*, 142-143; 'Les conseils de guerre français vont juger les criminels allemands', *L'Avenir* (9 augustus 1922).

aangewakkerd, terwijl beide landen in werkelijkheid moesten streven naar verzoening en het herstel van normale relaties. Hij wees er tot slot nogmaals op dat de Britten niet zouden deelnemen aan de processen (de positie van de Italianen deed er volgens hem niet toe). In dergelijke omstandigheden zou er uitsluitend onder zware druk van de publieke opinie kunnen beslist worden om Duitsers bij verstek te vervolgen, maar dat zou een betreurenswaardige beslissing zijn, oordeelde de auteur. De auteur verkoos daarentegen om de verjaringstermijn van Duitse oorlogsmisdaden af te schaffen. Dan zou België zich niet blootstellen aan onvermijdelijke juridische fouten, besloot, hij.²⁸³

De Belgische minister van Justitie, Fulgence Masson, vond midden oktober 1922 dat het tijd was om definitief te beslissen welke gedragslijn de Belgische regering zou volgen inzake de vervolging van Duitse oorlogsmisdadigers. Op zijn vraag kwam de kwestie als hoofdpunt op de agenda te staan van de ministerraadszitting op 16 oktober. Tijdens de zitting wees Masson zijn collega's nogmaals op een aantal nadelen verbonden aan berechting bij verstek, waaronder de afwezigheid van de beklaagden en de moeilijkheid om het nodige bewijsmateriaal te verzamelen. Masson erkende wel dat de publieke opinie in bepaalde delen van het land nu eenmaal de bestraffing van de oorlogsmisdadigers eiste. Uiteindelijk verzocht de ministerraad Masson om zo snel mogelijk een aantal bijzondere gevallen van oorlogsmisdaden te onderzoeken en na te gaan welke misdadigers bij verstek zouden kunnen worden vervolgd.²⁸⁴ Vanaf 1923 begon het Belgische ministerie met de selectie van Duitse beklaagden die bij verstek zouden worden berecht voor Belgische krijgsraden. Het ministerie besloot om zich te beperken tot bijzonder ernstige strafbare feiten gepleegd op Belgisch grondgebied, waarvan de daders perfect identificeerbaar waren. Die zaken waren niet enkel afkomstig van de definitieve lijst met 334 beschuldigden die in februari 1920 aan Duitsland was overhandigd, maar ook van de oorspronkelijke Belgische lijst van 1058 namen. Hoewel het openbaar ministerie handelde in opdracht van minister van Justitie Masson, zou het ministerie van Justitie zich na de selectie van de zaken niet langer met de kwestie bemoeien.²⁸⁵

Uiteindelijk vonden de eerste processen pas op 16 december 1924 plaats, twee jaar na de goedkeuring door de ministerraad. De West-Vlaamse krijgsraad in Brugge veroordeelde Otto Liebe, een militaire arts bij de Duitse marine, bij verstek tot twintig jaar dwangarbeid voor gewelddadige diefstal. Soldaat Ernest Hopper werd veroordeeld tot levenslange dwangarbeid voor moord. De volgende drie maanden werden zo'n 34 Duitsers bij verstek berecht voor Belgische krijgsraden. Zo veroordeelde de krijgsraad van Namen op 23 januari 1925 een Duitse sergeant bij verstek ter dood voor de moord op een Belgische arbeider in augustus 1914. Twee andere officieren werden bij verstek veroordeeld tot twintig jaar dwangarbeid voor brandstichtingen. De Oost-Vlaamse krijgsraad in Gent veroordeelde op 20 februari vier Duitsers tot levenslange dwangarbeid

²⁸³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1922*, s.n.* aan Jaspar (14 oktober 1922), CL.B.324 VIII ; G. HANKEL, *The Leipzig Trials*; 359. *naam op document is onleesbaar

²⁸⁴ Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Notulen van de Ministerraad (1916-1949)*, zitting ministerraad (16 oktober 1922) BE-A0510 / I 252/01.

²⁸⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, Nota aan de Ramaix (10 maart 1925), CL.B.324 IX.

voor doodslag, brandstichting en willekeurige arrestaties. Een Duitse majoor werd bij verstek ter dood veroordeeld voor brandstichting waarbij een persoon om het leven was gekomen.²⁸⁶

De belangrijkste rechtszaak die in de winter van 1925 plaatsvond voor een Belgische krijgsraad was die tegen de Duitse kolonel von Thessmar en majoor von Hedemann. Op 26 augustus 1914 had von Thessmar telefonisch het bevel gegeven om 122 Belgische burgers te executeren nabij het station van Aarlen, nadat de kolonel had geweigerd om treinen ter beschikking te stellen om de burgers op te halen. Von Hedemann had het bevel uitgevoerd. Tot woede van de Belgische bevolking bleek dat von Thessmar zich na de oorlog in Trier had gevestigd, in bezet grondgebied op zo'n honderd kilometer van Aarlen. Het ministerie van Buitenlandse Zaken had op 3 augustus 1920 voor de Senaat verklaard dat ze daar weinig tegen kon ondernemen. Zoals reeds aangehaald verbood de *Haute commission interalliée aux territoires rhénans* de arrestatie van personen op bezet grondgebied door de geallieerde machten, behalve voor specifieke misdrijven die door de commissie waren vastgelegd. Bovendien hadden de geallieerden een aantal maanden voordien beslist dat er 45 Duitse beklagden moesten worden berecht voor het Reichsgericht. Ze hadden daarbij besloten de uitvoering van artikel 228 van het vredesverdrag uit te stellen.²⁸⁷ Pas een jaar later, onder druk van de familieleden van de slachtoffers en na langdurig overleg door de Belgische regering, besliste de *Haute commission*, ondanks Duits en Amerikaans protest, dat von Thessmar zou worden uitgewezen uit het bezette Rijnland. Hoe hij uiteindelijk aan België zou worden uitgeleverd werd niet nader bepaald.²⁸⁸ Maar de Belgen konden Thessmar niet arresteren en in april 1923 besloot de regering dat het zinloos was om nog langer te proberen.²⁸⁹ Uiteindelijk werden von Thessmar en von Hedemann op 16 januari 1925 bij verstek ter dood veroordeeld voor de krijgsraden van Luik en Luxemburg.²⁹⁰

Zoals blijkt uit bovenstaande voorbeelden waren de vonnissen over het algemeen zeer streng, vooral omdat het voor de Belgen om een vorm van vergelding ging. Daarenboven kon de beklagde, die niet aanwezig was, zich uiteraard niet verdedigen. In het verleden hadden de Duitsers het doden van Belgische burgers vaak gerechtvaardigd als een vorm van zelfverdediging tegen franc-tireurs. Door Belgische rechtbanken werd het doden van burgers echter beschouwd als moord, wat bestraft diende te worden met de dood. Er was ten slotte ook geen mogelijkheid om tegen een vonnis in beroep te gaan. De enige manier waarop een veroordeelde zijn vonnis ongedaan kon maken was om zich over te leveren

²⁸⁶ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, Liste des jugements rendus à charge d'allemands, coupables de guerre (s.d.), CL.B. 324 XII.

²⁸⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Cas Divers*, Chambres législatives de Belgique - Vragen en antwoorden (3 augustus 1920), CL.B.324 XIII.

²⁸⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Cas Divers*, Rolin-Jaquemyns aan Jaspar (1 augustus 1921), CL.B.324 XIII.

²⁸⁹ L. ZUCKERMAN, *Het lijden van België*, 287.

²⁹⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, Liste des jugements rendus à charge d'allemands, coupables de guerre (s.d.), CL.B. 324 XII.

aan de Belgische of Franse juridische autoriteiten, waarna een nieuw proces zou plaatsvinden.²⁹¹ Dat zouden de Duitse beklagden vanzelfsprekend nooit doen.

Zowat alle nationale en lokale Belgische kranten brachten frequent verslag uit over de rechtszaken voor de Belgische krijgsgeschiedenis. Zelfs de *Washington Post* rapporteerde, weliswaar kort, over de gevelde vonnissen.²⁹² In de Duitse pers bleef het daarentegen opvallend stil rond de veroordelingen van Duitse beklagden bij verstek. Pas midden februari 1925, naar aanleiding van de veroordeling van vier Duitse officieren die verantwoordelijk werden geacht voor de schietpartijen in de Waalse dorpen Bièvre en Silenrioux, werd voor het eerst echt kritiek geuit op de Belgische krijgsgeschiedenis in de Duitse pers. De *Lokal Anzeiger* publiceerde op 14 februari een anonieme brief, die de krant naar eigen zeggen van een Duitse oud-strijder had ontvangen. Daarin verdedigde de veteraan zijn voormalige kapitein, von Collani, die in januari 1925 voor een Belgische krijgsgeschiedenis bij verstek ter dood was veroordeeld. Collani werd veroordeeld voor het in brand steken van een kasteel in de Naamse gemeente Boninne, waarbij verschillende soldaten die daar gehospitaliseerd lagen waren omgekomen. De oud-strijder stelde in zijn brief dat de Duitse soldaten het slachtoffer waren geweest van Belgisch franc-tireurs en dat er geen gewonden aanwezig waren in het kasteel. De auteur besloot dat het verhaal legendarische Belgische propaganda was en dat von Collani's schuld moest worden kwijtgescholden.²⁹³

Duitsland nam ook zelf het initiatief om veroordeelde Duitsers te rehabiliteren en de gevelde vonnissen ongedaan te maken. Terwijl Frankrijk en België de Duitse beklagden bij verstek berechtten, behandelde het Reichsgericht de zaken van de 854 personen wiens namen in februari 1920 waren bekendgemaakt. De bedoeling was om de Duitsers die door de Franse en Belgische krijgsgeschiedenis bij verstek waren veroordeeld vrij te pleiten. Doordat België noch Frankrijk de Duitse regering informeerde over de vonnissen van de krijgsgeschiedenis, moesten de Duitse ambassades in Brussel en Parijs zich baseren op de dagelijkse persberichten. Op die manier konden ze de namen van de veroordeelde personen doorgeven aan de Duitse ministeries van Buitenlandse Zaken en Defensie. Wanneer bekend was dat een persoon was veroordeeld in België of Frankrijk, maakte het Oberreichsanwalt de zaak tegen die persoon aanhangig. Meestal besliste het Reichsgericht daarop om niet te vervolgen of werd de beklagde vrijgesproken. Daarna werd het vonnis gepubliceerd in de Duitse en indien mogelijk in de internationale pers.²⁹⁴

Begin 1925 zetten België en Duitsland de eerste stappen in de richting van het herstel van hun economische relaties. Zo begonnen beide landen in februari 1925 met de onderhandelingen over een douane- en kredietverdrag in Berlijn. In dat kader wees een ambtenaar van het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken de Belgische ambassadeur in Berlijn, Della Faille, op de deplorabele indruk die de Belgische veroordelingen van Duitse officieren in Duitsland maakten. De ambtenaar wees Della Faille op de resulterende

²⁹¹ G. HANKEL, *The Leipzig Trials*, 359.

²⁹² 'Belgians convict five Germans by default', *Washington Post* (1 februari 1925).

²⁹³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, della Faille Hymans (16 februari 1925), CL.B.324 IX.

²⁹⁴ J. HORNE, A. KRAMER, *German Atrocities 1914*, 353.

moeilijkheden voor de lopende Belgisch-Duitse onderhandelingen.²⁹⁵ Met het oog op die commerciële toenadering nam ook de Belgische kritiek op de processen bij verstek geleidelijk aan toe. Begin april 1925 deed de Belgische diplomaat en adviseur van de *Légation de Belgique* in Berlijn, Louis d'Ursel, een oproep aan minister van Buitenlandse Zaken Hymans, om de gevolgen van de vonnissen voor de Belgische belangen in Duitsland in acht te nemen. D'Ursel achtte de rechtszaken onnuttig, zowel op economisch als moreel vlak. Op 4 april 1925 hadden België en Duitsland hun handelsverdrag ondertekend in Berlijn. Dat luidde volgens d'Ursel een nieuwe fase in, waarin beide landen tot een consensus dienden te komen om in de toekomst samen te werken. Terwijl de onderhandelingen voor het handelsverdrag vorderden "met de grootste bereidheid om de hoffelijkheid te bewaren", zorgden de veroordelingen van Duitsers bij verstek telkens voor een stap achteruit. De processen waren tegenstrijdig met de nieuwe mentaliteit van reconstructie, concludeerde d'Ursel.²⁹⁶ Maar de oproep van d'Ursel bleef onbeantwoord en de veroordeling van Duitse beklagden ging door. Op 30 april 1925 werden bijvoorbeeld 25 Duitsers, waarvan 18 hoge officieren, bij verstek ter dood veroordeeld door een krijgsraad in Namen, voor betrokkenheid bij de executies en brandstichtingen in Dinant.²⁹⁷ De maand daarop werden voor de krijgsraad van Namen nog eens negen Duitsers veroordeeld, waaronder vier ter dood.²⁹⁸ Ook de Oost-Vlaamse krijgsraad veroordeelde op 16 mei een Duitse soldaat bij verstek ter dood voor doodslag.²⁹⁹

Tijdens de jaarlijkse bijeenkomst van de *Deutsche Gesellschaft für Volksrechts* op 4 juni 1925 riep de president van het Reichsgericht, Walter Simons, de Duitsers op om zich met klem te blijven verzetten tegen de Belgische en Franse pogingen om Duitse burgers als oorlogsmisdadigers te veroordelen voor tribunalen die slechts "een schijn van onpartijdigheid" boden. De vonnissen, zo stelde Simons, waren in strijd met de mensenrechten en vormden een belediging voor het Duitse rechtvaardigheidsgevoel. In een reactie op de boodschap van Simons richtte de Belgische ambassadeur in Berlijn, Robert Everts, zich tot minister van Buitenlandse Zaken ad interim Albéric Ruzette. Hoewel de publieke opinie ongetwijfeld tevreden gesteld werd met de Belgische veroordelingen bij verstek, konden de omstandigheden waarin die vonnissen werden geveld leiden tot "betreurenswaardige juridische fouten", waarschuwde Everts. Zoals Louis d'Ursel eerder al had gedaan, riep Everts de minister op om de processen stop te zetten. Ze leidden immers tot verdere ergernis in de Duitse publieke opinie en stelden België bloot aan de kritiek van talrijke internationale juristen, besloot de ambassadeur.³⁰⁰

²⁹⁵ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, della Faille Hymans (21 februari 1925), CL.B.324 IX.

²⁹⁶ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, d'Ursel aan Hymans (6 april 1925), CL.B.324 IX.

²⁹⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, Conseil de Guerre de la province de Namur (30 april 1925), CL.B.324 IX.

²⁹⁸ 'Conseil de Guerre de Namur', *Le Soir*, (28 mei 1925).

²⁹⁹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, Liste des jugements rendus à charge d'allemands, coupables de guerre (s.d.), CL.B. 324 XII.

³⁰⁰ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, Everts aan Ruzette (9 juni 1925), CL.B.324 IX.

Het antwoord van minister Ruzette op Everts' voorstel was negatief. Indien de processen zouden worden stopgezet zou er met twee maten en twee gewichten worden gewogen. De ene groep beschuldigen werd immers onderworpen aan alle juridische gevolgen van een veroordeling, terwijl de andere groep zou ontsnappen aan enige vorm van vervolging. Dergelijke situatie zou moeilijk te verantwoorden zijn, oordeelde de Ruzette. Men zou bijgevolg maatregelen van gratie of amnestie moeten overwegen ten aanzien van reeds veroordeelde Duitsers, maatregelen die verontwaardiging zouden veroorzaken bij de Belgische bevolking en een betreurenswaardige stimulans zouden vormen voor toekomstige oorlogsmisdadigers. Het zou met andere woorden een openlijke verloochening zijn van het Belgische beleid dat sinds de wapenstilstand ten aanzien van Duitsland werd gevoerd. Toegeven aan de Duitse druk zou een nieuwe capitulatie zijn inzake de vervolging van oorlogsmisdadigers. Ruzette concludeerde dat het onmogelijk was om de processen compleet stop te zetten. In plaats daarvan besloot hij om, op advies van het hoofd van de Politieke Sectie van het ministerie van Buitenlandse Zaken, Pierre van Zuylen, de vervolgingen te beperken tot de meest ernstige zaken, namelijk moord (met voorbedachten rade) en diefstal met geweld, en die zo snel mogelijk af te handelen.³⁰¹

Op 1 juli 1925 vond er een ontmoeting plaats tussen de eerder genoemde Pierre van Zuylen en de minister van Buitenlandse Zaken Vandervelde. Tijdens de ontmoeting verklaarde van Zuylen dat hij alle processen hoopte te beëindigen binnen vier maanden tijd. Verder overwoog hij om de zaken met betrekking tot deportaties van Belgische burgers ook stop te zetten, aangezien de bevelen tot deportaties van veel hogerop kwamen. Maar Vandervelde deelde de mening van zijn voorganger Ruzette: in de huidige omstandigheden moesten de processen worden verdergezet. Indien de processen zouden worden stopgezet, zouden er twee soorten oorlogsmisdadigers worden gecreëerd, enkel en alleen op basis van het moment waarop de regering haar beleid had aangepast. "Dat is onszelf verplichten om de personen die reeds zijn veroordeeld gratie te verlenen, wat niet enkel een daad van zwakheid zou zijn, maar weer een jammerlijke aanmoediging voor misdaden in toekomstige oorlogen", oordeelde de minister. Zo'n beslissing zou ook op de Belgische publieke opinie een enorme tol eisen, besloot Vandervelde.³⁰²

Een juridische fout zorgde ervoor dat de veroordelingen van Duitsers bij verstek door Belgische krijgsraden zowel internationaal als in België verder in vraag werden gesteld. Een Duitse officier, von Giese, was op 12 februari 1925 door een Belgische krijgsraad bij verstek ter dood veroordeeld voor executies en brandstichtingen in Bièvre, maar later werd bewezen dat de officier in kwestie tijdens de oorlog nooit in Bièvre was geweest. De Duitse pers gebruikte het incident om de Belgische militaire tribunalen verder aan te vallen. Niet volledig onterecht, zo vonden ook een aantal Belgische politici. Naar aanleiding van het incident besloot de Belgische ministerraad op 30 juni 1925 om via de

³⁰¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, Ruzette aan Everts (16 juni 1925), CL.B.324 IX.

³⁰² Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, Rolin-Jaquemyns aan P.B./E.S. (1 juli 1925), CL.B.324 IX.

Belgische ambassadeur in Parijs, de Gaiffier, te polsen of de Franse regering het niet opportuun achtte om de processen tegen Duitse beklagden te beëindigen met het oog op het herstel van de vrede.³⁰³ Een kleine maand later, op 26 juli 1925, kwam het antwoord van Franse ambassadeur, Philippe Berthelot: "Het Franse beleid is erop gericht om de inmenging van het Franse gerecht in de kwestie van de oorlogsmisdadigers tot een noodzakelijk minimum te beperken. Er kan dan ook geen sprake zijn van totale stopzetting van de processen, *car il n'est pas juridiquement possible de dessaisir les magistrats et l'on risquerait de se faire critiquer par l'opinion publique du Parlement. Le gouvernement français a le plus grand souci que des condamnations ne soient prononcés qu'après un examen approfondi des cas, et lorsqu'il paraît absolument nécessaire de laisser la justice suivre son cours*".³⁰⁴

De Belgische regering besliste uiteindelijk om het Franse voorbeeld te volgen en de processen nog niet volledig te beëindigen. Toch was er eind juli 1925 een kentering merkbaar. Toen werd de laatste grote groep Duitse beklagden door Belgische krijgsraden bij verstek veroordeeld. Een van die veroordeelden was Sanguinetto, de officier van de Kommandatur van Beernem die betrokken was bij afpersing, diefstallen en deportaties van Belgische burgers. Hij was één van de beklagden die in februari 1920 door België was geselecteerd om berecht te worden voor het Reichsgericht in Leipzig, maar was wegens de gekende omstandigheden nooit veroordeeld. Op 25 juli 1925 werd hij door de West-Vlaamse krijgsraad alsnog bij verstek veroordeeld tot tien jaar opsluiting en voor twintig jaar ontzegd van zijn burgerrechten.³⁰⁵ Vier dagen later, op 29 juli, veroordeelde de krijgsraad van Antwerpen nog vijf Duitse beklagden tot tien jaar opsluiting.³⁰⁶ Na juli 1925 werden de zaken tegen Duitse beklagden bijna systematisch geseponeerd. Zo seponeerde de krijgsraad van Namen op 1 augustus 1925 negen zaken, omdat de feiten onvoldoende waren vastgesteld. De krijgsraad in Brugge seponeerde begin augustus 22 zaken. Opvallend is dat het wel vaak om ernstige feiten ging, zoals moord en brandstichting.³⁰⁷ De maanden daarop werden er sporadisch nog een aantal Duitse beklagden bij verstek veroordeeld, maar het leeuwendeel van de zaken werd geseponeerd.

Het echte keerpunt kwam er in oktober 1925. Toen vonden er in Locarno onderhandelingen plaats tussen Duitsland en de West-Europese staten, waarbij werd gestreefd naar een normalisering van de relaties tussen de voormalige vijanden. De Duitse minister van Buitenlandse Zaken, Gustav Stresemann, drong er tijdens de onderhandelingen bij ministers Vandervelde en Briand op aan om de vervolging en veroordeling van Duitsers voor oorlogsmisdaden zo snel mogelijk te beëindigen. Beide

³⁰³ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, Rolin-Jaquemyns aan P.B./E.S. (30 juni 1925), CL.B.324 IX.

³⁰⁴ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, Berthelot aan de Gaiffier (26 juli 1925), CL.B.324 IX. Bij gebrek aan een degelijke vertaling.

³⁰⁵ Zie bijlage II voor het volledige vonnis in de zaak Sanguinetto.

³⁰⁶ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, Liste des jugements rendus à charge d'allemands, coupables de guerre (s.d.), CL.B. 324 XII.

³⁰⁷ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, Poursuites à charge d'Allemands (16 augustus 1925), CL.B. 324 XII.

ministers beseften dat een verderzetting van de processen in strijd zou zijn met de geest van verzoening die in Locarno heerste en zowel Vandervelde als Briand beloofde meteen werk te maken van de Duitse wens.³⁰⁸

Op 20 oktober 1925, toen Vandervelde uit Locarno was teruggekeerd, besliste de Belgische ministerraad unaniem dat het tijd werd om de processen stop te zetten. Minister van Justitie Paul Tschoffen gaf daarop het bevel aan de Belgische gerechtelijke autoriteiten om de huidige processen zo snel mogelijk te beëindigen en om in de toekomst geen Duitsers meer te vervolgen voor oorlogsmisdaden.³⁰⁹ Uiteindelijk waren er in België 153 processen bij verstek gehouden.³¹⁰ Eind november 1925 besloot ook de Franse regering om na 340 processen een einde te maken aan de vervolging van Duitse militairen.³¹¹ Na zes uiterst problematische jaren van politieke strubbelingen en diplomatieke crisissen was de juridische verwerking van de Duitse oorlogsmisdaden ten einde gekomen. De eindbalans was bijzonder triest voor de Belgen: van de 1058 personen die ze in oktober 1919 hadden aangeklaagd was er geen enkele effectief gestraft.

³⁰⁸ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, Note indiquant le dernier état de la question (23 oktober 1925), CL.B. 324 XII.

³⁰⁹ Ibidem.

³¹⁰ G. HANKEL, *The Leipzig Trials*, 360.

³¹¹ Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, Vergadering van Duitse, Britse, Belgische en Franse afgevaardigden in Londen (1 december 1925), CL.B. 324 XII.

BESLUIT

Ik hoop dat ik aan de hand van deze thesis duidelijk heb kunnen aantonen welke initiatieven de geallieerden hebben genomen in de juridische verwerking van de Duitse oorlogsmisdaden na de Eerste Wereldoorlog en waarom die initiatieven uiteindelijk onsuccesvol bleken. Ik hoop vooral dat dit werk een aanvulling kan vormen op de bestaande literatuur, door specifiek de houding van de Belgen ten aanzien van de andere geallieerde grootmachten te verduidelijken. Tot slot van deze thesis wil ik nog vier belangrijke conclusies meegeven die ik uit mijn onderzoek heb getrokken.

Een eerste vaststelling die ik heb gemaakt tijdens mijn onderzoek is dat het fundament voor het falen om de Duitse oorlogsmisdadigers te bestraffen reeds werd gelegd op de vredesconferentie in Versailles. De overwinnaars slaagden er in Parijs niet in om tot een oplossing te komen die voor alle partijen aanvaardbaar was. Dat weerspiegelde zich het duidelijkste in het Europees-Amerikaans conflict omtrent de bestraffing van Wilhelm II. Uiteindelijk leidde dat conflict er toe dat de 'Big Four' de aanbevelingen van de *Commission on the Responsibility* naast zich neerlegde en in plaats daarvan akkoord ging met de vage Amerikaanse clausules. Het vredescongres was volgens mij dan ook een enorme gemiste kans. Indien de geallieerden zich gezamenlijk hadden ingespannen om de aanbevelingen van de *Commission on the Responsibility* te realiseren zouden ze er waarschijnlijk in geslaagd zijn om een aantal kopstukken te berechten voor een internationaal tribunaal. Dat zou een revolutionair precedent hebben gecreëerd in het internationaal strafrecht en ongetwijfeld het verder verloop van de geschiedenis positief hebben beïnvloed. Het gebrek aan een onderlinge overeenstemming en begrip tussen de geallieerden leidde er daarentegen op termijn toe dat de grootste misdadigers vrijuit gingen, met alle gevolgen van dien.

Ten tweede heb ik geconcludeerd dat België in de naoorlogse onderhandelingen vaak werd behandeld als een ondergeschikte participant en soms zelfs gebruikt werd als marionet van de grootmachten. Dat blijkt onder meer uit het feit dat de Belgen, ondanks hun grote verliezen tijdens de oorlog, slechts twee zetels toebedeeld hadden gekregen bij de aanvang van de vredescongres. Dat de 'Big Four' de strafartikelen goedkeurden zonder inspraak van België bewijst verder dat er in Parijs weinig rekening gehouden werd met de Belgische belangen. Het is daarom ook frappant dat de geallieerde leiders zonder enige inspraak van de Belgische regering beslisten dat de Belgen Wilhelm II moesten aanklagen en zijn uitlevering moesten eisen van Nederland. Zelfs na protest van minister Hymans beslisten Clemenceau en Lloyd George dat België hoe dan ook tegen de ex-Kaiser moest getuigen. De hoop dat de geallieerde grootmachten hun belangen zouden behartigen maakte daardoor al vroeg plaats voor een gevoel van misprijzen bij de Belgen.

Ook na het vredescongres werden de belangen en eisen van de Belgen systematisch ondermijnd. Niet enkel door Duitsland, maar ook door hun geallieerde bondgenoten. Dat werd onder meer duidelijk bij de samenstelling van de geallieerde beklagdenlijsten. Toen de Belgen in oktober 1919 hun lijst hadden opgesteld met 1058 Duitse beklagden

bracht dat hen in conflict met de Britten, die eisten dat het aantal namen zou worden gereduceerd tot een absoluut minimum. Hoewel de kwestie enorm gevoelig lag bij de Belgische bevolking moest de Belgische regering zich schikken naar Frankrijk en Groot-Brittannië. Zij hadden het aantal beklagden bij wijze van compromis vastgelegd op 854, waarvan 334 door België. De onderlinge spanningen waren daarmee niet opgelost, want ook bij de selectie van de zaken die door het Reichsgericht in Leipzig zouden worden berecht, kwam België in conflict met de Britten. De Belgen hadden immers prominente figuren als Bethmann-Hollweg en Hindenburg weggelaten, terwijl Groot-Brittannië weigerde om von Tirpitz van haar lijst te schrappen. Het was bovendien duidelijk dat de Britten zich na de zaak 'Llandovery Castle' in Leipzig nog opvallend weinig aantrokken van de Belgische grieven. Na de processen in Leipzig kwamen Frankrijk en België alleen te staan, maar van een echte samenwerking tussen beide landen was er na 1922 geen sprake meer. De Belgen waren dus grotendeels op zichzelf aangewezen.

Daarop aansluitend ben ik tot mijn derde conclusie gekomen. Wanneer de Belgen autonoom pogingen ondernamen om Duitsers te vervolgen, bleef dat meestal zonder gevolgen en vaak werd dat bekritiseerd in de internationale publieke opinie. Zo werden de arrestaties van Duitsers op bezet grondgebied door Belgische autoriteiten verboden door de *Haute commission interalliée aux territoires rhénans* en werden die naast Duits protest ook door de Britten en Amerikanen bekritiseerd. Verder toont het Belgische protest in Berlijn tegen de vrijspraak van Max Ramdohr in juli 1921 aan hoe machteloos België stond zonder de steun van hun machtigere bondgenoten. Hoewel hun verontwaardiging over 'het schandaal van Leipzig' in mijn ogen meer dan terecht was, hadden de Belgen reeds op voorhand kunnen verwachten dat hun verzet weinig zou uithalen. Hadden Groot-Brittannië, Frankrijk en België daarentegen wel de gezamenlijke *démarche* in Berlijn ondernomen, zoals de Franse regering na de vrijspraak van Karl Stenger had voorgesteld, was er volgens mij een reële kans dat het Reichsgericht de geallieerde klachten in acht had genomen. In dat geval hadden de Belgen hun dossiers waarschijnlijk nog niet meteen ingetrokken en zou de zaak rond de slachtpartij in Andenne alsnog zijn voorgekomen in Leipzig. Of de zes betrokken Duitse soldaten zouden zijn veroordeeld, valt vandaag natuurlijk moeilijk te zeggen, maar een afwachtende houding was volgens mij beter geweest dan de beslissingen die de Belgen in de loop van 1922 hebben gemaakt.

Daarmee kom ik tot mijn vierde en laatste conclusie. Toen de Belgen in juli 1922 instemden met de geallieerde nota waarin hen het recht werd voorbehouden om Duitsers bij verstek te veroordelen, hadden ze dat ofwel niet, ofwel onmiddellijk moeten doen en in samenwerking met Frankrijk. De kwestie sleepte echter nog twee lange jaren aan. De beslissing om eind 1924, bijna zes jaar na de vredesconferentie in Parijs, nog te beginnen met het bij verstek veroordelen van Duitse beklagden is in mijn ogen dan ook de grootste vergissing geweest van de Belgische regering. Intussen was immers al gebleken dat de nadelen van dergelijke processen veel groter waren dan de voordelen. Zo was de kans op juridische fouten zeer groot, lagen de gerechtskosten hoog en ondergingen de veroordeelden nooit effectief hun straf. Buiten het tevredenstellen van de Belgische

publieke opinie hadden die processen dus heel weinig nut. Het is daarom des te opvallend dat het tot oktober 1925 geduurd heeft tot die processen volledig werden stopgezet, ondanks massaal buiten- en binnenlands protest. Achteraf gezien en alles afgewogen hadden de Belgen zich in 1922 beter samen met de Britten en Italianen teruggetrokken uit de kwestie. Zoals na de Tweede Wereldoorlog zou blijken is het met het oog op verzoening en vooruitgang soms beter om het verleden te laten rusten, hoe moeilijk dat voor de slachtoffers ook is.

BIBLIOGRAFIE

I. Bronnen

Onuitgegeven bronnen

Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Ministère de la Justice. Commission d'Enquête sur la Violation du Droit des Gens, des lois et des coutumes de la guerre (archives de la Guerre)*, F0072.

Brussel, Algemeen Rijksarchief, *Notulen van de Ministerraad (1916-1949)*, BE-A0510 / I 252/01.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, CL.B.324 I.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Février 1920*, CL.B.324 II.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. Mars 1920 – Décembre 1920*, CL.B.324 III.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1ste trimestre 1921*, CL.B.324 IV.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 2de trimestre 1921*, CL.B.324 V.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 3de trimestre 1921*, CL.B.324 VI.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 4de trimestre 1921*, CL.B.324 VII.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1e trimestre 1922*, CL.B.324 VIII.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables. Art 228 du traité de Versailles. Correspondance. 1925*, CL.B.324 IX.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Mise en accusation et demande d'extradition de l'Ex-Kaizer (application de l'art 227 du Traité de Versailles)*, CL.B.324 X.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, CL.B.324 XII.

Brussel, Archief Buitenlandse Zaken, *Coupables de Guerre : Cas Divers*, CL.B.324 XIII.

Uitgegeven bronnen

DEFOURNY, M., MAYENCE, F., *L'Armée allemande à Louvain en août 1914, et le Livre blanc allemand du 10 mai 1915: deux mémoires*, Port-Villez, 1917.

German War Trials. Report of Proceedings before the Supreme Court in Leipzig, Londen, 1921.

PASSELECQ, F., *Réponse au Livre Blanc allemand du 10 mai 1915: Die Völkerrechtswidrige Führung des belgischen Volkskrieg*, Parijs, 1916.

Treaty of peace between the allied and associated powers and Germany and protocol signed at Versailles, June 28, 1919, s.l., 1919.

TSCHOFFEN, M., *Le sac de Dinant et les légendes du Livre Blanc allemand du 10 Mai 1915*, Leiden, 1917.

VAN DEN HEUVEL, J. (ed.), *Rapports sur la violation du droit des gens en Belgique. Première volume. Rapports 1 à 12 de la Commission d'enquête*, Parijs & Nancy, 1916.

Gedrukte bronnen

'A la Chambre – Séance du 17 juin 1921 (après-midi) – L'acquittement de Leipzig', *Le Soir* (18 juni 1921).

'Alweer gelijk', *De Schelde* (1 februari 1920).

'Belachelijk', *De Volksstem* (19 juni 1921).

'Belgians convict five Germans by default', *Washington Post* (1 februari 1925).

'Conseil de Guerre de Namur', *Le Soir*, (28 mei 1925).

'Contre les acquittements de Leipzig', *Le Soir* (27 juni 1921).

'De beul van Geeraardsbergen – Nog de vrijspraak', *Het Volk* (15 juni 1921).

'De beul van Geeraardsbergen – Ondanks zijne vele misdaden wordt hij vrijgesproken', *De Standaard* (13 juni 1921).

'De Duitse oorlogsmisdadigers – De lijst zou verkort worden', *Vooruit* (2 & 3 februari 1920).

'De Duitse oorlogsmisdadigers – Het proces van den Beul van Geeraardsbergen', *Het Laatste Nieuws* (10 juni 1921).

'De Duitse oorlogsmisdadigers – Torpedeering van hospitaalschepen', *Het Laatste Nieuws* (13 juli 1921).

'De gewezen Keizer', *Het Volk* (2 april 1920),

'De klucht van Leipzig – De kinderbeulen van Geeraardsbergen', *Gazet van Antwerpen* (13 juni 1921).

'De rechtsgedingen tegen Duitse oorlogsmisdadigers worden stopgezet', *De Standaard* (5 november 1925).

'De Uitlevering der Plichtigen', *Het Volk* (6 februari 1920).

'De uitlevering van de Duitse Oorlogsmisdadigers', *Vooruit* (5 februari 1920).

'Een Duitsch protest tegen de uitspraak van het Leipziger gerechtshof', *De Standaard* (21 juni 1921).

'Frankrijk en de Duitsche oorlogsmisdadigers', *Het Laatste Nieuws* (24 juni 1922).

'Het huwelijk van den ex-keizer', *De Volksstem* (6 november 1922).

'In de Kamer – Het proces Ramdohr te Leipzig', *Het Laatste Nieuws* (18 juni 1921).

'In Den Rijksdag – Het debat over 't verdrag van Locarno', *De Standaard* (26 november 1925).

'L'Allemand Bernstein s'élève contre les verdicts de Leipzig', *La Nation Belge* (22 juni 1921).

'L'extradition des coupables – L'Allemagne voudrait juger ses coupables à Leipzig', *La Nation Belge* (5 februari 1920).

'L'extradition des coupables – C'est la Belgique qui réclame le Kronprinz et Hindenburg', *La Nation Belge* (7 februari 1920).

'La Belgique et la question des coupables', *Le Temps* (11 februari 1920).

'La Semaine – Chiffon de papier?', *Le Soir* (9 februari 1920).

'Le scandale de Leipzig', *La Nation Belge* (21 augustus 1921).

'Le scandale de Leipzig – L'acquittement du bourreau de Grammont provoque une protestation des prisonniers politiques', *La Nation Belge*, 22 juni 1921.

'Les bourreaux de Grammont – Ramdohr est acquitté!', *Le Soir* (13 juni 1921).

'Les conseils de guerre français vont juger les criminels allemands', *L'Avenir* (9 augustus 1922).

'Les coupables seront jugés à Leipzig', *La Nation belge* (22 februari 1920).

'Nederland en de Ex-Keizer', *De Standaard* (1 april 1920).

'Quotidiennes', *La Gazette de Charleroi* (13 juni 1921).

'Rechtzaken – Krijgsraad van Brabant: oorlogsmisdadigers ter verantwoording geroepen', *Het Laatste Nieuws* (22 januari 1925).

'Traduttore, traditore...', *La Nation Belge* (22 juni 1921).

'Un journal allemand blâme la partialité des juges de Leipzig', *La Nation Belge* (19 juni 1921).

'WANTED', *Punch or the London Charivari*, (21 januari 1921).

'War-Crime Trials – Hearing at Leipzig Agreed to', *The Times* (17 februari 1920), p. 18.

II. Werken

BASS, G.J., *Stay the hand of vengeance: the politics of war crimes tribunals*, Princeton, 2001

- DREYER M., LEMBCKE, O., *Die deutsche Diskussion um die Kriegsschuldfrage 1918/19*, Berlin, 1993.
- DE SCHAEFDRIJVER, *De Grootte Oorlog: Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam, 2013.
- GARNER, J.W., 'Punishment of Offenders Against the Laws and Customs of War', *The American Journal of International Law*, 14, 1/2, (1920), 70-94.
- HANKEL, G., *Die Leipziger Prozesse: Deutsche Kriegsbrechen und ihre strafrechtliche Verfolgung nach dem Ersten Weltkrieg*, Hamburg, 2003.
- HANKEL, G., *The Leipzig Trials: German War Crimes and their Legal Consequences after World War I*, Dordrecht, 2014.
- HORNE, J., KRAMER, A., *German Atrocities 1914, a History of Denial*, New Haven & Londen, 2001.
- HYMANS, P., *Mémoires*, 2 dln, Brussel, 1958.
- KREß, C., 'Versailles — Nürnberg — Den Haag: Deutschland und das Völkerstrafrecht', *JuristenZeitung*, 61, 20 (oktober 2006), 981-991.
- LEWIS, M.A., *International Legal Movements Against War Crimes, Terrorism, and Genocide, 1919-1948*, Ann Arbor, 2008.
- LIPKES, J., *Rehearsals: the German Army in Belgium, August 1914*, Leuven, 2007.
- MARKS, S., *Innocents Abroad. Belgium at the Paris Peace Conference of 1919*, Chapel Hill, 1981.
- MARKS, S., 'Myths and Reparations', *Central European History*, 11, 3 (1978), 231-255.
- MARKS, S., "'My Name is Ozymandias": The Kaiser in Exile', *Central European History*, 16, 2 (1983), 122-170.
- MULLINS, C., *The Leipzig Trials*, Londen, 1921.
- R.P. OSZWALD, *Der Streit um den belgischen Franktireurskrieg*, Keulen, 1931.
- SOLIS, G.D., *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, New York, 2010.
- 'The Treatment of War Crimes and Crimes Incidental to the War', *Bulletin of International News*, 22, 3 (1945), 97.
- WILLIS, J.F., *Prologue to Nuremberg: the politics and diplomacy of punishing war criminals of the First World War*, Westport, 1982.
- ZUCKERMAN, L., *Het lijden van België: het verzwegene verhaal over de Eerste Wereldoorlog*, Amsterdam, 2014.

III. Multimedia

P. LAGROU, *The Leipzig Trials: Failed Precedent for a Century of International Justice?*, 2015 (<http://www.historikerdialog.eu/>) Laatst geraadpleegd op 26 maart 2015.

M. TORFS, *Belgische dwangarbeid tijdens WOI zwaar onderschat*, 2015 (<http://deredactie.be/>) Laatst geraadpleegd 31 mei 2015.

Belgian Research Action through Interdisciplinary Networks (BRAIN-be) (<https://www.ulb.ac.be/recherche/presentation/fr-brainbe.html>) Laatst geraadpleegd 22 juli 2015.

BIJLAGEN

Bijlage I: Artikels 227-230 van het Vredesverdrag van Versailles³¹²

PART VII: PENALTIES.

ARTICLE 227.

The Allied and Associated Powers publicly arraign William II of Hohenzollern, formerly German Emperor, for a supreme offence against international morality and the sanctity of treaties.

A special tribunal will be constituted to try the accused, thereby assuring him the guarantees essential to the right of defence. It will be composed of five judges, one appointed by each of the following Powers: namely, the United States of America, Great Britain, France, Italy and Japan.

In its decision the tribunal will be guided by the highest motives of international policy, with a view to vindicating the solemn obligations of international undertakings and the validity of international morality. It will be its duty to fix the punishment which it considers should be imposed.

The Allied and Associated Powers will address a request to the Government of the Netherlands for the surrender to them of the ex- Emperor in order that he may be put on trial.

ARTICLE 228.

The German Government recognises the right of the Allied and Associated Powers to bring before military tribunals persons accused of having committed acts in violation of the laws and customs of war. Such persons shall, if found guilty, be sentenced to punishments laid down by law. This provision will apply notwithstanding any proceedings or prosecution before a tribunal in Germany or in the territory of her allies.

The German Government shall hand over to the Allied and Associated Powers, or to such one of them as shall so request, all persons accused of having committed an act in violation of the laws and customs of war, who are specified either by name or by the rank, office or employment which they held under the German authorities.

ARTICLE 229.

Persons guilty of criminal acts against the nationals of one of the Allied and Associated Powers will be brought before the military tribunals of that Power.

³¹² *Treaty of peace between the allied and associated powers and Germany and protocol signed at Versailles, June 28, 1919, s.l., 1919.*

Persons guilty of criminal acts against the nationals of more than one of the Allied and Associated Powers will be brought before military tribunals composed of members of the military tribunals of the Powers concerned.

In every case the accused will be entitled to name his own counsel.

ARTICLE 230.

The German Government undertakes to furnish all documents and information of every kind, the production of which may be considered necessary to ensure the full knowledge of the incriminating acts, the discovery of offenders and the just appreciation of responsibility.

Bijlage II: vonnis in de zaak Sanguinetto³¹³

VONNIS N^o _____

PRO-JUSTITIA

Wij, ALBERT, Koning der Belgen,
Aan alle tegenwoordigen en toekomstenden laten weten :
De Krijgsraad der provincie Oost-Vlaanderen, zetelende te Gent, heeft het volgende vonnis verleend :
Gezien het gerechtsgeding ten laste van

SANGUINETTO, in 1918, Oberluitenant en Hauptmann Kommandant der Kommandatuur te Aalst, thans zonder gekende woonplaats in België of in Duitschland.

BESCHULDIGD, 1°) van te Aalst in den loop der jaren 1917, en 1918 als dader of mededader om tot het plegen van het feit rechtstreeks medegewerkt te hebben of door welk feit ook tot het plegen zoodanige hulp geboden te hebben dat zonder zijnen bijstand het feit niet had kunnen gepleegd worden, of door misbruik van gezag of van macht rechtstreeks tot de misdaad uitgelokt te hebben of als medeplichtige om onderrichtingen gegeven te hebben om dezelve te begaan; of om wapenen, werktuigen, of alle middelen verschaft te hebben dat tot de misdaad gediend hebben wetende dat die daartoe dienen moesten; ten nadeele van De Coene, Leon een groot aantal houd bedrieglijk ontvreemd te hebben met de verzwarende omstandigheden dat de diefstal bij middel van geweld daden of bedreigingen bedreven geweest is; 2) dat de diefstal door eenen openbaren ambtenaar bij middel van zijn ambt bedreven geweest is 3) dat de pliehtige ten titel of de onderscheidingsteekenen van eenen openbaren ambtenaar genomen heeft of een valsch bevel van de openbare overheid voorgegeven heeft

2°) van te Aalst in den loop der jaren 1917 en 1918 als dader of mededader om tot het plegen van het feit rechtstreeks medegewerkt te hebben of door welk feit ook tot het plegen zoodanige hulp geboden te hebben dat zonder zijnen bijstand het feit niet had kunnen gepleegd worden, of als medeplichtige om onderrichtingen gegeven te hebben om dezelve te begaan, of om wapenen, werktuigen, of alle andere middelen verschaft te hebben dat de misdaad gediend hebben wetende dat die daartoe dienen moesten ten nadeele van De Clercq, Ferdinand een groot aantal wijn in flesschen bedrieglijk ontvreemd te hebben met de bezwarende omstandigheden 1) dat de diefstal bij middel van geweld daden of bedreigingen bedreven geweest is 2) dat de diefstal door eenen openbaren ambtenaar bij middel van zijn ambt bedreven geweest is 3) dat de betichte ten titel of de onderscheidingsteekenen van eenen openbare ambtenaar genomen heeft of een valsch bevel van de openbare overheid voorgegeven heeft.

1. Aan wien de Krijgsrollen zijn voorgelezen, nu in vrijheid, aangehouden
Geboord ter openbare zitting van heden, den heer de Crombrugge, Substituut.
Krijgsauditeur, in zijne voordracht der zaak en in zijn requisitorium;

2. Geboord de betichte in _____ verdedigingsmiddelen voorgedragen door Mster _____

Aangezien de beschuldigde alhoewel regelmatig gedagvaard heden ter zitting niet verschoont;

3. ~~Aangezien het is gebleken uit het onderzoek der gedingstukken en uit de debatten ter zitting van heden dat de feiten der betichting, zoals zo hierboven genoemd zijn,~~
4. ~~dat de feiten der betichting, zoals zo hierboven genoemd zijn,~~

dat de feiten onder n^o1 der betichting niet bewezen zijn;
dat de feiten onder n^o2 der betichting, in hoofdorde bewezen zijn, zonder de verzwarende omstandigheden van geweld daden en bedreigingen gebruikt te hebben en zonder de onderscheidingsteekenen van een openbare ambtenaar te nemen te hebben of een valsch bevel van de openbare overheid voorgegeven te hebben;

8 Aangezien dat er ten voordeele van de betichte _____

6 versachtende omstandigheden bestaan, spruitende uit _____

Gezien artikelen :
_____ 46 I-467-19-62-66-7-14-32-31. _____ van het gewoon Strafwetboek ;
_____ van het militaire Strafwetboek ;
_____ 184-185 van het Wetboek van rechtspleging voor de Landmacht ;
_____ 194 van het Crimineel Wetboek van rechtspleging in strafzaken ;

Art. 1 & 2 Besluit van 1 April 1874.- Art. 228-229-230 Verdrag der wet van 15 Juni 1899 ;
van Versailles van 28 Juni 1919.- Wet van 15 September 1919-
Wet van 25 Juni 1921.

De Krijgsraad, rechtdoende, verklaart : _____ bij verstek, verklaart : _____

SANGUINETTO, niet plichtig, aan DIEFTE met verzwarende omstandigheden te: nadeele van De Coene, en spreekt hem uit dien hoofde VRIJ.

Verklaart hem plichtig, aan DIEFTE ten nadeele van De Clercq, als openbaren ambtenaar in de uitoefening van zijn ambt als dader of mededader.

Veroordeelt hem diensvolgens tot TIEN JAREN OPSLUITING.

Ontzegt hem voor twintig jaar van de rechten voorzien bij art. 31 paragrafen 1,3,4 en 5 G.S.W.en afgesteld van de titelen, graden, openbare ambten en bedieningen waarvan hij bekleed is. En aangezien er samenloop bestaat van misdaden namelijk voor wat betreft de diefte ten nadeele van Callebaut, te Aalst in 1917 en 1918.

Zegt dat de hierboven gemelde straf opgeslorpt is door deze uitgesproken door den Krijgsraad van heden, in zake van de diefte ten nadeele van Callebaut.

9 zegt dat bij gebrek aan betaling der voormelde boet _____ binnen den tijd door de Wet bepaald, deze _____ mogen vervangen worden door eene gevangzitting _____

10 Verder, overwegende dat de straf geen zes maanden te boven gaat, dat de betichte _____

11 nog nooit werd veroordeeld wegens misdaad of wanbedrijf _____

12 Gezien artikelen 9 der wet van 31 Mei 1888 en 34 der wet van 15 Juni 1899 ;

13 De Krijgsraad beveelt, dat de uitvoering van het tegenwoordig vonnis, ongeminderd de kosten _____

14 zat opgeschorscht blijven gedurende eenen tijd _____ jaar _____

Sanguinetto.

Verwijst daarenboven, _____ honderd vier en vijftig frank, _____

in de kosten, van het geding bepaald op _____ 30 centimen.

313 Brussel, Archief BuZa, *Livraison des coupables - Extraits des jugements rendus à charge d'allemands coupables*, vonnis in de zaak Sanguinetto (25 juli 1925), CL.B.324 XII.